ELLEN KEY

Människor

5414

BIBLIOTEKEN
Västerviks kommun

Elisabeth Liljeqvist

julen 1899

VÄSTERVIKS STADSBIBLIOTEK

MÄNNISKOR

AF

ELLEN KEY

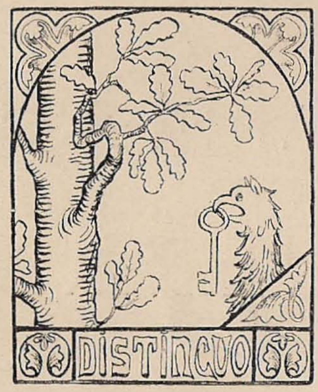
DISTINGUO

Liss från Ada
som minne af julen 1899

MÄNNISKOR

AF

ELLEN KEY

STOCKHOLM.
ALBERT BONNIERS FÖRLAG.

Mag.

VÄSTERVIKS STADSBIBLIOTEK

STOCKHOLM.
ALB. BONNIERS BOKTRYCKERI 1899.

7779

TILL

LISA

MED MITT HELA LIFS ALLTJÄMT VÄXANDE VÄNSKAP.

FÖRETAL.

Med afseende å dessa essayer vill jag meddela att *Två människor* icke är samma studie, som jag 1879—80 offentliggjorde* med titeln *Elisabeth Barrett Browning, århundradets skaldinna*, en studie af hvilken här endast ett tiotal sidor äro medtagna. Skildringen *Från Goethes Värld* är nu dubbelt större än den ursprungliga — 1895 i Ord och Bild — meddelade. Genom titeln har jag angifvit att min synpunkt icke varit den litteraturhistoriska. Om verken har jag talat endast så mycket, som varit nödvändigt i samband med människorna. Och dessa har jag — så vidt möjligt — sökt känneteckna med deras egna ord, hvilket synes mig vara rätta sättet att skildra den personlighet, man vill lära andra älska med sin egen kärlek.

Det är som stora typer för några individuella lifsformer jag sammanfört dessa människor, hvilka såsom

* I *Tidskrift för Hemmet* under signaturen *E—N*, den enda jag någonsin begagnat.

sådana i betydelse vida öfverträffa sina betydande verk — göra det genom att ha sett lifvet på ett för deras tid nytt sätt och genom att hafva lefvat det i en för alla tider skön gestalt.

Stockholm i november 1899.

Ellen Key.

TVÅ MÄNNISKOR

I.

Elisabeth Barrett.

O, lyric love, half-angel and half-bird...
R. Browning.

Elisabeth Barrett var dotter af en rik västindisk godsägare, som bosatt sig på landet i England. Hon föddes den 6 mars 1809 på Coxhoe Hall, där föräldrarna voro på besök, men hennes barndom och första ungdom förflöto på faderns egendom, Hope End nära Ledbury i Herefordshire. Inom barnaskaran, hvilken slutligen utgjordes af åtta söner och ännu två döttrar, förblef Elisabeth faderns gunstling. Modern var en mild och svag, af fadern helt och hållet kufvad natur, hvilken ej ägde stort inflytande på dottern och hennes död tyckes ej heller hafva lämnat djupare spår i den då nittonåriga flickans känslolif. Fadern däremot betydde mycket för hennes utveckling. Själf begåfvad och mångsidigt bildad, ägnade han sin äldsta dotter all den ömhet, hans hårda natur var mäktig af, men detta

hindrade ej att hon som hela familjen stod under det ständiga trycket af hans despotism.

Elisabeth Barrett skildrar sig själf i barndomen som våldsamt häftig och »hufvudstupa» i alla sina företag. Hennes ett år yngre bror, Edvard, var och förblef hennes käraste vän, äfven sedan deras späda ålders lekar utbyttes mot gemensamma studier. Det var han som, innan han kunde tala rent, gaf henne det smeknamn Ba, hvilket hon sedan alltid behöll; han, som följde henne ej blott vid de ridter och körturer, hvilka stundom afbröto hennes studier, utan äfven in i drömmarnas värld. Men allra lyckligast var hon i sina gömslen. Hon fick tidigt sitt eget lilla rum, grönt som en löfsal inuti och än grönare genom de stora träden utanför. Här läste och diktade hon och härifrån kunde hon osedd smyga sig ut om morgnarna på sina ströftåg i nejden. I naturen förde hon, som hon säger i en af sina senare dikter, »ett lif som blommornas och biens... Grönskande fager var min barndoms bygd, med dalar, där äppelblommorna strödde sin snö och hjordarna betade på blomrika ängar, skuggade af kullar, längs hvilka löfrika skogar klättrade upp till de soliga topparna. Trädens grönska flätade sig samman till täta väggar innanför hvilka fåglar jublade, ostörda äfven när jag trängde genom de blommande snåren på mina upptäcktsfärder, under hvilka mina tankar flögo från Rolands skogsbedrifter till Chaucers skogsidyller, från dryaderna till älfvorna och från eremitlegender till sagorna om den

sofvande prinsessan eller Aladdins äfventyr. Rundt omkring stodo kullarna slutna intill hvarandra, som syskon kring samma fadersknä, och högt öfver dem drogs blicken till Malverns blånande berg.»

Fadern iakttog med stolthet dotterns ovanliga begåfning och gaf henne de bästa tillfällen till utbildning, genom undervisning i hemmet och fritt tillträde till husets stora bibliotek. Hon rimmade redan som baby och hennes kunskapsbegär var, från medvetandets första vaknande, gränslöst. Ingen sökte heller begränsa det och, mot kvinnliga anförvanters bannor öfver att hon sydde dåligt, ägde hon sin fars beskydd. Redan vid nio år var hon förtrogen med Pope's Homer och många andra diktverk: Agamemnon och den svarta ponyn delade hennes drömmar; hon offrade åt den blåögda Athene och prydde sin trädgård med en af torf danad Hector! I *Aurora Leigh* skildrar hon huru en ny bok kunde hålla henne vaken, endast genom väntans glädje; huru hon kastade sig »soul-forward, headlong» i böckernas haf. Rousseau och Voltaire, Hume och Mary Wollstonecraft, »Werther» och Tom Paine gjorde henne till skeptiker och hon slutade alla sina böner med orden: »O Gud, om det finns en Gud, fräls min själ, om jag har en själ!» Framför allt var det skalderna hvilka uppskakade hennes innersta, »såsom jorden när den remnar för de ur dess inre frambrytande eldmassorna». Men ehuru hon läste allt, studerade hon äfven grundligt. Homer lockade henne in i

grekiskan och grekiskan in i latinet. »Jag läste», berättar hon, »grekiska under träden lika träget som någon Oxfordare; jag fick syner genom Plato och dramaturgerna; ja, jag åt och drack grekiska tills mitt hufvud värkte!» Senare följde franska, tyska, spanska och italienska, så att hon i original tillägnade sig de olika litteraturernas tänkare lika väl som diktare. Men grekiskan förblef alltid hennes älsklingsstudium, hvari hennes far under några ungdomsår skaffade henne den framstående, blinde hellenisten Boyd's ledning. I en af sina yppersta dikter, *Wine of Cyprus*, har hon skildrat dessa

. . . . long mornings
Which my thought goes far to seek,
When, betwixt the folio's turnings,
Solemn flowed the rhythmic Greek:
Past the pane the mountain spreading,
Swept the sheep's-bells tinkling noise,
When a girlish voice was reading,
Somewhat low for *αις* and *οις*,

Och det finnes icke någon af Hellas

. . . cup-bearers undying,
Of the wine that's meant for souls,

som hon ej här frammanar och med några väsentligt karakteristiska ord betecknar. Det är detta grundliga studium af den klassiska litteraturen, jämte de innerliga naturintrycken och det ensliga ungdomslifvet, som framför allt afgöra hennes poetiska utveckling.

För denna var äfven den samtida litteraturen bestämmande. Ända sedan Shakespeare's tidehvarf —

om hvilket hon själf yttrat att det var så fullt af äkta skalder som sommardagarna af fåglar — hade den engelska litteraturen icke ägt en mer lysande tid än den, som inföll under hennes barndom och ungdom. Och skaldernas nya arbeten — vare sig de hälsades med hänförelse eller afsky — voro då ännu stora händelser. Elisabeth Barrett uppväxte sålunda under känslan af skaldskapets härlighet och betydelse och poesien blef det mål, för hvilket hon läste och lefde och »vid tio år drömde drömmar, ärelystnare än Napoleons». Byron och Coleridge efterträdde snart Pope i hennes gunst. Wordsworth och Southey, Scott och Moore, Keats och Shelley, Lamb och Landor diktade alla under hennes uppväxt. Och många andra, kvinnliga som manliga, diktare ägde ett vunnet eller gryende rykte. I *Aurora Leigh* får man en bild af Elisabeth Barrett's eget själstillstånd under diktardrömmarnas första tid, liksom en kritik af hennes egen första poetiska produktion. Hon erkänner villigt sin delaktighet i unga diktares vanliga svaghetssynder: den upparbetade lidelsen, den osjälfständiga härmningen, de starka orden för svaga ingifvelser och den naiva tron att sånggudinnan slösar med sin gunst i den mån man anropar henne med stora ord! Elisabeth Barrett har själf berättat, att hon redan som småbarn diktade om dygden med stort D och suckade: »O, sånggudinna!» Före tio år hade hon skrifvit tio sorgespel på engelska och franska, af hvilka ett hade Regulus till hjälte och vid elfva år var hon färdig med ett »homeriskt» epos, *Slaget vid*

Marathon, som hennes far lät trycka i femtio exemplar! Till hennes sjuttonde år hade fadern nästan ensam varit hvad hon — i sin tillägnan af 1844 års diktsamling — kallar honom: *my critic and my public*. Men 1826 utgaf hon *An essay on mind and other poems* — en essay i hvilken hon bedömer all världens stora tänkare på ett sätt, som ger henne fullgoda skäl att senare kalla sitt opus dåligt, pedantiskt och näsvist! Ur psykologisk synpunkt är det dock af intresse, ty det visar sjuttonåringens otroliga beläsenhet och allvarliga grubbel öfver lifvets allvarliga frågor. Dessa hade allt mer gripit henne sedan hon, femtonårig, genom oförsiktighet vid en ridt ådrog sig en skada, som — i förening med en envis hosta — utestängde henne från ungdomens vanliga förströelser, så att hon redan om denna tid af sitt lif kunde säga: att hennes flesta händelser och intensivaste nöjen varit i tankarna.

Under en tids vistelse i Frankrike vann hon den förtrogenhet med dess språk och folk, ur hvilken sedan en djup sympati utvecklade sig. Vid hemkomsten fann hon ändrade förhållanden genom de stora förluster, fadern led på grund af slafveriets upphäfvande i kolonierna. Själfva saken fröjdade Elisabeth, som alltid afskytt tanken att hafva slafägarblod i ådrorna, men dess mer sörjde hon öfver en af dess följder för henne personligen, nämligen att fadern måste lämna Hope End, hvilket hon sedan aldrig återsåg. Ty att ånyo stå inför de älskade kullarnas skuggor och dagrar, föreföll henne

lika naturvidrigt »som att sticka en afbruten blomma ned i dess stjälk igen».

Från 1832 vistades familjen i Sidmouth i Devonshire där Elisabeth Barrett lärde sig älska hafvet och Milton's »hedgerow elms and hillocks green». 1833 utgaf hon en öfversättning af Aeshylos*, ett företag, hon sedan kallar en ungdomssynd, hvilken ej lämnade henne någon ro innan hon försonat den genom en omarbetning. Och denna anses af kännare i flera afseenden mästerlig.

1835 flyttade familjen till London, som Elisabeth Barrett genast och alltid hatade, och där hon länge ej kände en skymt af hemkänsla, utom när hon matade de dufvor hon lockade till sitt fönster eller satt hopkrupen vid sin brasa; för öfrigt kände hon där ingen »identitet med något annat än sina egna tankar». Landtlifvet kunde för henne alls ej ersättas genom den nya och rika andliga värld, i hvilken hon blef införd, tack vare sin släkting, den älskvärde och rike mecenaten och världsmannen Kenyon — *il magnifico,* som Browning senare kallade honom. Mr Kenyon sammanförde med storartad gästfrihet betydande personligheter inom den litterära och artistiska världen; han förmedlade bekantskaper och beredde genom sin fina förståelse och sin äkta välvilja alla slags möjligheter för unga förmågor. Med stor sympati omfattade han sin kusin, lånade henne nya böcker, placerade hennes dikter och införde henne i sin krets, där hon nu fick se många af de storheter

* *Prometheus bound and other poems.*

hon beundrat på afstånd och där hon själf väckte ett lifligt intresse. Genom författarinnan Miss Mitford har man från denna tid en lefvande bild af Elisabeth Barrett, hvilken miss Mitford skildrar som i hög grad intagande, skygg, blyg och anspråkslös, trots sin sällsynta lärdom och sin redan uppmärksammade diktning. Hennes gestalt var späd och fin, med utsökta, små händer och fötter; ansiktet sällsynt uttrycksfullt, med en ädel panna, en stor men skönt formad, rörlig mun med djupröda läppar, jämna, hälsofullt hvita tänder och ett leende som en solstråles. Stora, ömma ögon skuggades af svarta ögonhår, så långa, att de hvilade långt nere på kinden då de voro sänkta, och nådde ögonbrynen då de lyftes. Den brunetta hyn hade en rosig friskhet och ansiktet omgafs af ett rikt, lent, mörkt locksvall. Hennes dräkt var smakfull och dyrbar men mycket enkel. »I umgänget, säger Miss Mitford, gjorde behaget i hennes väsen och samtal, hennes lifliga lynne, hennes tusen älskvärda egenskaper ett sådant intryck, att man nästan glömde hennes lärdom och snille för känslan af att hon helt enkelt var den mest intagande kvinna, man någonsin träffat. Jag njöt ofta af hennes sällskap, och trots skillnaden i år fattade vi för hvarandra en förtrolig vänskap, underhållen genom en länge regelbunden brefväxling. Äfven hennes bref voro just, hvad bref böra vara: den skrifvandes samtal satta på papperet.» För Elisabeth Barrett — den så ojämförligt större personligheten — blef vänskapen med miss Mitford mindre en

utveckling än en hjärteglädje, genom den ömhet och stolthet med hvilka den äldre kvinnan omfattade den yngre, just vid den tid då denna började känna tomheten efter moderskärleken, som hon så tidigt förlorat.

Under denna tid skref Elisabeth Barrett en del af de dikter hvilka utgåfvos 1838 *. Hon säger senare, att hennes egen individuella röst för första gången här hördes, men att dikterna för öfrigt hade samma svagheter som andra unga böcker. Hennes bok framträdde emellertid under ett jämförelsevis fattigt skede — de största engelska diktarna från århundradets början voro döda, de kvarlefvande äldre hade redan gifvit sitt bästa och Tennyson's och Browning's stjärnor voro nyss uppgångna. Och därför blef den mer bemärkt än den förtjänade, ehuru där verkligen funnos några dikter som berättigade till det redan då uttalade omdömet: att deras författarinna var en äkta och genial skaldenatur.

Den bröstsjukdom, hvilken började i Elisabeth Barretts första ungdom, försämrades genom Londonluften och 1837 brast ett blodkärl. På hösten 1839 flyttades hon, som en sista möjlighet, från Wimpole Street — där familjen sedan det föregående året hade sitt hem — till Torquay, på Englands sydkust. Där återvann hon genom det milda klimatet småningom sina krafter och på sommaren 1840 kunde hon från sina fönster fröjdas åt hafvet. Hennes älsklingsbror var hos henne och, ehuru ogärna, lät fadern honom alltjämt stanna, emedan man

* *The Seraphim and other poems.*

föreställde honom att Elisabeth ej skulle utstå att nu skiljas från brodern. I ett annat fall, en sonens giftermålsplan, hade fadern visat ett lika hårdt som oresonligt motstånd och, då den unge Barrett var ekonomiskt beroende af fadern, måste han böja sig. Elisabeth, som kort förut genom en farbrors testamente fått en enskild förmögenhet, ville göra brodern fri genom att skänka honom denna — men äfven detta hindrade fadern. Detta blef första anledningen att dotterns varma hängifvenhet för fadern svalnade. Hon misskände ej den djupa känslan under den hårda ytan, ej heller det stora i faderns karakter, men hon insåg att själfva hans förtjänster gjorde honom orubblig och otillräknelig i tron på det berättigade — och för hans barn lyckliggörande — i en patriarkalisk allenastyrelse. Hon ansåg därför att man var skyldig sig själf att »ej sätta en knif i hans hand» genom att meddela honom några lifsafgörande planer innan de voro utförda. Och på denna genomtänkta visshet handlade hon sedan själf.

Genom att brodern för hennes skull fått stanna, kom hon snart att känna sig själf som en medelbar orsak till sitt lifs största sorg. Den 11 juli seglade brodern ut med några vänner — och de återkommo icke. »I tre dagar väntade vi,» skrifver hon senare. »Jag hoppades så länge jag kunde — oh — de dagarnas ångest! Och solen sken, som den gör i dag och hafvet var jämnt som ett pappersblad — mina systrar drogo undan gardinerna, så att jag själf kunde se hur ofarligt det var —

och jag såg andra båtar vända tillbaka...» När så vissheten kom att brodern drunknat, kunde hon icke tala eller gråta en tår, utan låg under veckor och månader halft omedveten.

Denna skildring ger Elisabeth Barrett i ett bref till Robert Browning fem år senare och detta var första gången, hon för någon kunnat berätta denna händelse! Ännu sedan hon varit gift i flera år, hade hon ej haft styrka att med honom muntligen beröra denna sorg, efter hvilken hon länge kände att »the spring of life was broken.»

Hos naturer, hvilka med denna intensitet känna sorgen, kan längtan efter ro, framför allt efter dödens ro bli en lidelse. Och så blef den nu för Elisabeth Barrett, så mycket mer som kroppen saknade styrka att uppbära själens tyngd. Redan tidigare hade hon trånat efter den eviga hvilan och nu blef dödstanken den för henne mest ljuft förtroliga af alla. Det är under den närmast föregående och närmast följande tiden som kristendomen hos henne var personligt lefvande, i sin af tvifvel orubbade, ortodoxa form. Men inom hennes sålunda begränsade synkrets uppstiga äfven djupa tankar från en vidare rymd. Och dessa tankar möter man vanligen i hennes intressanta brefväxling med den henne personligen okände diktaren R. Horne.* Så talar hon t. ex. om deras aldrig förverkligade plan att tillsammans skrifva ett drama, *Psyche Apocalypté*, hvars innehåll hon sålunda anger:

* *Letters of E. B. Browning* to R. H. Horne 1876, 2 vol.

»Min idé, den skräck, som följer det själiska medvetandet — människans fasa för sin egen själ — har mig veterligt icke förut blifvit använd i poesien. Detta självsmedvetande, som slår upp i tillfälliga, heta flammor ur konventionalismens klyftor, har under min själfiakttagelse gripit mig genom sin högtidlighet: det är ett stort naturens mysterium och alldeles skildt från det vanliga medvetandet. Detta senare har att göra med våra handlingar — och hvarje tanke är ju en andlig handling — men icke med vår abstrakta tillvaro. Hvad jag menar är: att stunder finnas, då vårt eget väsens fotsteg förfära oss mer än Guds åskor.»

Nu har just detta självsmedvetande blifvit ett af diktningens ofta brukade — nästan missbrukade — ämnen. Det anförda är af intresse, emedan det ger ett nytt exempel på huru geniet går före tiden i sina förnimmelser, men framför allt emedan man känner att denna själ, hvilken skrämde sig själf genom sina rörelser, icke var en, som skulle komma att höra till de stillastående!

På hösten 1841 kunde ändtligen Elisabeth Barrett flyttas tillbaka till London och, intill sitt giftermål, lämnade hon sedan ej Wimpole Street, mer än för några timmar åt gången.

Genom Elisabeth Barretts brefväxling med olika vänner* erhåller man en bild af hennes lif under de följande

* *The letters of E. B. Browning* ed. by F. G. Kenyon, London 1897. 2 vol.

åren och de djup af saknad, hvilka doldes under några stilla ord. Sålunda berättar hon t. ex. att hon i en trälåda har murgrön och några andra slingerväxter och bakom deras gröna förhängen drömmer sig i skogen, isynnerhet när ett vinddrag kommer de större bladen att slå emot rutan... »Men tro nu ej,» fortsätter hon, »att detta innebär en klagan. Man har ej rätt att klaga, när man har ömhet hos sina närmaste, samt böcker, tankar och drömmar — ehuru dessa numera äro allt för medvetet drömda och illusionen således nästan är slut!» Det dystra sjuklingslifvet framträder äfven i dikten till Flush, en liten king-charles-hund, som Miss Mitford skänkt henne och af hvilken man sedan i deras brefväxling får liffulla ögonblicksbilder. Miss Mitford, som ofta reste flere mil blott för ett kort besök hos Elisabeth Barrett, fann henne läsande hvarje läsvärd bok på nästan hvarje språk — men Elisabeth Barrett själf medger, att hon slukade en massa, allt utom läsvärda, böcker, nämligen »alla romaner som andra människor varit så vänliga att skrifva åt henne»; läste dem endast med barnets sagolystnad för att »se huru det gick» och därför: ve den människa, som berättade henne tredje delens innehåll! I hennes sjuklingslif voro romanernas händelser de enda hon upplefde — så ursäktar hon sig under denna tid. Men äfven senare, när hon stod midt i lifvets rikedom, förblef hennes romanhunger lika omättlig och lika litet väljande som ett barns bärlystnad. Men dessemellan läste hon grekiska och filosofi och gamla testamentet på

grundspråket, så att Kenyon med fullt skäl kunde kalla henne sin allätande kusin! Själf medgaf hon villigt att hon läste utan all princip och vann sin andliga enhet, icke genom urval, utan genom amalgamering.

Men hon fann numera böckerna vara en ringa ersättning för den verkliga världen. Hon började känna tomheten af att äga nästan alla sina erfarenheter — utom sorgens — endast i drömmen. Redan innan sjukdomen skapade ökenstillheten omkring henne, hade hon lefvat i en grön ensamhet, »tät och hög som gräset kring hennes barndomshem och det yttre lifvet hade hon förnummit endast som bisurr i gräset». Hon var från födelsen en af de undantagna, dessa hvilkas lif aldrig kan bli likt andras. Och ingen diktare har djupare skildrat undantagsmänniskans säregna sorg än hon, i sin fullkomligaste dikt, *A musical instrument*, där den stora guden Pan bland vassrören väljer ett, hvilket han danar till flöjten, som ljuder

Piercing sweet by the river!
Blinding sweet, O great god Pan!
The sun on the hill forgot to die,
And the lilies revived, and the dragon-fly
Came back to dream on the river.

Yet half a beast is the great god Pan,
To laugh as he sits by the river,
Making a poet out of a man:
The true gods sigh for the cost and pain, —
For the reed which grows nevermore again
As a reed with the reeds in the river.

Redan som barn hade Elisabeth Barrett känt att hennes sympatibehof »föllo till marken som ouppbundna rankor». Och, sedan hon förlorat brodern, upptäckte hon allt mer af den lifvets hvardagstragik, som består däri att »våra närmaste ofta älska oss blindt utan att förstå oss; att de känna oss blott konventionelt och på sin höjd se vår profil, endast någon gång af en tillfällighet blicka in i våra ögon!»

Till denna ensamhetskänsla kom, med återvändande krafter, längtan efter lifvets okända härligheter.

Människorna voro för henne nästan endast namn och så voro jordens stora skönhetssyner. Hon kände sig »som en döende, hvilken ej skulle ha hunnit läsa Shakespeare», och hon insåg att hon diktade under samma slags begränsning som en blind. Hvad hon omedelbart visste om människonaturen, det hade endast analysen af hennes eget själslif lärt henne.

Gärna ville hon utbytt bokkunskapen om människorna mot dem själfva; fått känna lifvets fullhet i alla sin varelses fibrer och icke som nu lefva lidelsefullt och fröjdefullt endast när hon gaf sig i sin sång, en fröjd, som dessutom endast varade i själfva diktandets ögonblick. Ty trycksvärtan släckte genast all hennes glädje; nedslagenhet och förödmjukelse öfver huru föga hon nått sitt mål voro då så stora, att, säger hon, det icke fanns en af hennes dikter, som hon inte kunnat förmås att förstöra, ifall man intalat henne det i rätta ögonblicket...

Under ett lif och en förskola som hennes skulle hvarje medelmåttig begåfning tonat bort i matt efterklang. Men sådan var styrkan i denna diktarindividualitet, att hennes lyrik tvärt om — och just under denna hennes mest isolerade tid — allt mer blef ett nytt uttryck för en ny människas sätt att känna tillvaron.

Redan en 1839 utkommande diktsamling* visar en fullt utpräglad personlighet och man känner att det endast behöfdes en stor upplefvelse för att denna sång skulle stiga på den högsta ingifvelses vinge.

Sorgen öfver brodern satte äfven ett djupt märke i hennes poetiska utveckling, och resultatet däraf blef *A drama of the Exile*, ett som helhet misslyckadt, men genom sina enskildheter beundransvärdt, poem. Hon fördjupade sig där i problemet om dödens och lidandets inträde och uppgift i världen; hon utfyllde med sin fantasi den hebräiska poesiens bilder af mänsklighetens morgontimmar och hennes hjärta ställde på sitt sätt frågorna om lifvets ursprung och mål, frågor hvilka hon, liksom de österländska diktarna, under ett oaflåtligt sökande efter svar, med lidelsefull tro riktade till lifvets ursprung. Liksom hon i barndomen trott på sina grekiska gudars verklighet trodde hon nu på Lucifers, Adams och Evas. Men Elisabeth Barrett var redan då — genom sitt eget tänkande — skild från såväl den kyrkliga som den pietistiska kristendomen och stod, utan att veta det, Svedenborg mycket nära. Då hon långt senare —

* *The Romaunt of the page and other poems.*

under ett besök i England 1851 — börjar studera hans skrifter blef hon djupt gripen, just därför att hon — utan att i allo öfverensstämma med honom — redan i så många fall mött honom och varit »svedenborgsk i sina dikter långt innan hon läst honom». Hon hade länge haft samma kätterska tro om Kristi gudom och försoning, samma frigjorda syn äfven på andra kyrkoläror, och hon hade i alla härmed sammanhängande ämnen genomlefvat en utveckling, hvilken hon redan 1845 själf sammanfattade sålunda: »Jag ser nu världen mycket vidare än jag förr trodde den och Guds kärlek mer omfattande än jag engång såg den... I motsats till vissa kristna ville jag utropa: rör, smaka, handtera allt, ty alla ting äro rena... Det är ej kristendomen ensam som uppenbarar Gud: all sanning, all skönhet, all tillvarons musik höra Gud till: han är i allt, och då vi tala om allt tala vi äfven om honom! Jag ville icke förlora en enda ton från lifvets lyra och allt, hvad Gud inneslutit i sin skapelse, är för mig ett heligt, icke ett profant ämne... Sanningen, som Gud ser den, måste vara något absolut annat än teologernas meningar om sanningen... Jag tror endast på gudomligheten i det, som står öfver alla stridande teologier, ty det verkligt gudomliga förenar själarna i stället för att skilja dem och tenderar alltid till enhet...

Hon var och förblef djupt likgiltig för »dogmer och doxier»; hon hatade djupt de kristnas inbördes strider och hon gaf senare sin trosbekännelse med de

sköna orden: »Min själ har eld nog för att brinna med alla själar, inom kyrkan eller utom henne. Jag tror blott på en präst och ett tempel, där otaliga allvarliga dyrkare knäböja och detta tempels väggar äro genomskinliga, så att ingen skall kunna taga deras mått...» Då man från den katolska reaktionens håll gör gällande den satsen: att kvinnan utan religiositet är andligt steril och att hon därför bör återgå till katolicismen, då uttalar denna — med sin himmelshöga öfverlägsenhet, äfven i psykologiskt djupsinne, öfver hvarje annan kristen tro — en stor halfsanning. En kvinna utan religiositet har verkligen aldrig danat något stort — men ingen man heller! Ty religiositet är icke begränsad vid en kyrklig eller sekterisk religionsform: den är själens förmåga att dyrka, hängifva sig och förtäras af sin egen eld! Ateisten som påfven äro enligt sitt skaplynne religiösa — eller de äro det icke. Och just de kvinnor hvilka under detta århundrade varit främst bland de andligt skapande — Elisabeth Barrett Browning, George Eliot, systrarna Brontë, George Sand, M:me Staël — hafva, i min mening, varit djupt religiösa, men, i vanlig mening, fritänkare af olika meningsskiftningar. Det vill säga: de hafva med brinnande hjärtan omfattat den sanning, de själfva åt sig valt som den högsta, denna har för dem blifvit lidelse, och lidelse är — enligt Meredith's djupa ord — endast *noble strenght on fire.* Hvad helst en sådan lidelse omfattar, det blir religion. Och som Elisabeth Barrett med denna lidelse omfattade hela tillvaron, vardt

också hela tillvaron hennes religion. Det är från denna synpunkt hon bedömer konsten lika väl som människorna.

Hon kallar sig »en litterär latidunarian», hvilket Kenyon härleder ur hennes »omoraliska sympati för styrkan hvar den än fanns». Fullt oberoende af sin nations och sin omgifnings fördomar — vare sig känslans eller konventionalismens — älskade hon med hvarje år allt mer den franska litteraturen, framför allt George Sand och Balzac, på hvilkas »i England högst opassande men odödliga oanständigheter jag lefvat», skrifver hon; senare tjusar Stendahl henne. Hon skänkte Harriet Martineau sin mogna ålders djupa sympati och bevarade för Byron sin barndoms stora entusiasm; hon beundrade i hög grad Shelley och Landor och ägnade sitt stora hat åt den engelska »rättrogna och sedliga» själfrättfärdighet, som bland annat hade Byrons blod på sitt hufvud. Hon ansåg sina landsmän som »sociala barbarer» och drogs allt mer af sina sympatier till kontinenten, »där lifvet har tunnare hud och lifligare safter».

Denna hennes utveckling möjliggjorde en ögonblicklig förståelse af Brownings diktning, och hon samstämde med dess lifsåskådning som med ingen annan samtidas. Då han mötte oförstående af kritiken, plågades hon å hans vägnar, men gladdes att dock veta honom läst och högt skattad i en liten utvald krets, till hvilken Kenyon hörde. Af denne gemensamme vän fick hon veta att »Browning var stor i allt», hvilket ingaf henne en ökad sympati för »the king of the mystics», poeten och profe-

ten, som hon »kände danad att nå de högsta höjder». Hon »knäböjde i andäktigt lyssnande vördnad för *Pippa Passes*» och medgaf visserligen »att man lätt kunde finna en mer felfri författare men ej lätt ett större geni... Svårigheten i hans språk hindrade tyvärr människorna att tillägna sig det djup, den makt, ordgåtorna inneslöto; han måste studeras och därtill ge människor sig ej tid numera... Men hans odödlighet är viss, ty han har lifsprincipen i sig»...

Hvad hon därmed menar har hon flerestädes, i bref, i dikter och essayer uttalat. Hon skref under denna tid några litterära studier öfver grekiska och engelska författare* hvilka ej blott visa vidden i hennes synpunkt och friheten i hennes uppskattning utan äfven hennes ypperliga, innehållsmättade och sammanslutna, klara och kraftiga prosastil. Öfver allt, där hon har anledning att tala om poesien, är det med den djupa känslan af att poesi är uppenbarelse, icke lättflytande diktion eller vacker språkbehandling... »Ingen diktare blir verkligt stor, som icke ser djupen bakom tillvaron: den diktare hvilken ej mäktar detta, är som en urmakare hvilken endast förstår urtaflan och visarna, icke hjulen... Skillnaden på nutidens och forntidens diktare är icke att de senares intelligens var större men deras själars höjd var större... Att alltid på ett stort sätt vara sig själf, det är det svåraste af allt, men det är den äkta

* I *Atheneum* och i den af R. Horne utgifna *A new spirit of the age;* särskildt utgifna 1863.

storhetens oafvisliga villkor... Konst utan ett ideal är hvarken natur eller konst... Det är fantasiens väsen att förstora och förhärliga tillvaron... Det finnes intet tommare prat än deras, som skilja handlingens värld från diktens, som om icke Shakespeares »handlingar» vore större än Cromwells!... Konsten — om den alls är konst — är framför allt ett uttryck af mänskligheten, koncentrerad i en individuell tillvaro. Geniet ger i konsten aldrig uteslutande en reflex af sin egen tid. Geniet går före, tar initiativen... Det är geniet, som ger en tidsålder dess karakter, påtvingar den sin egen färg»... Och i sin ovilja mot dem, som i dikten sågo en lediga stundens lek, utbrister hon att hellre ville hon att hvarenda rad hon skrifvit skulle förgås, än att en enda rad skulle bidraga att sänka människornas syn på konsten som en hög, ansvarsfull lifsuppgift, ett strängt allvarligt lifsarbete, hvilket kräfver en hel människa och människan helt... Det är med berättigad själfkänsla hon — i företalet till sin 1844 utgifna diktsamling — om sig själf yttrar: »Mina dikter äro fulla af fel, men mitt hjärta och mitt lif äro i dem; de äro ej tomma skal... Poesien har för mig varit en lika allvarlig sak som lifvet själf och mitt lif har varit mycket allvarligt...

*

Det var endast med svårighet Elisabeth Barrett lyckats att hos diktarnas förläggare, Moxon, få sina två band antagna, ty han förklarade sig förlora på alla

poeter utom Tennyson. Elisabeth Barrett blef det andra undantaget, ty hennes på senhösten 1844 utkomna bok blef en ögonblicklig och storartad framgång. Visserligen var den största af dikterna, det ofvan nämnda *A drama of the Exile* ej lyckad som helhet; visserligen voro de berättande dikterna svaga i konstruktionen; visserligen framträdde ännu en benägenhet att göra onödiga tillämpningar; visserligen funnos svagheter i rim och meter och oklarhet i bilder, men... Men det fanns så öfvernog af oändligt mycket större egenskaper än felfrihet, att icke ens den mest förstockadt konventionelle granskare undgick att utbrista i ett glädjerop öfver att här möta en stor och en född diktare.

Ty Elisabeth Barrett var ej en af dem som »bli skalder genom att dikta», än mindre en af dem hvilka dikta outtröttligt utan att någonsin bli skalder. Hon var gripen af det »musernas vanvett» utan hvilket Plato med sanning säger att ingen konst skaffar skalden inträde i templet. Och det var ej blott i England man hänfördes af denna, den äkta ingifvelsens, yra. *Revue des Deux mondes* uttalade sig i en lång entusiastisk artikel om det nya diktarsnillet. I Amerika blef E. A. Poe utbredaren af E. Barrett's rykte och tillägnade henne, *the noblest of her sex*, ett af sina egna arbeten. Harriet Martineau, den enda med Elisabeth Barrett andligt jämbördiga af Englands dåvarande författarinnor, var strax färdig att hälsa henne som den främsta bland kvinnor och hennes bok som det yppersta kvinn-

liga verk inom världslitteraturen. Och männen instämde utan tvekan i samma omdöme. Ingen kvinna, utropade de, har skrifvit med liknande styrka och ingen skald tagit diktandet med djupare allvar.

Man har ofta framhållit det egendomliga däri att — då den subjektiva känslans innerlighet är kvinnans liksom den lyriska poesiens utmärkande drag — kvinnorna dock oftast äro svaga just i den subjektiva lyriken. Jag tror att orsaken dels finnes däri, att när kvinnans känslolif är djupt, då förenas detta ofta med en känslans skygghet, hvilken försvagar dikten genom tysta förbehåll och ängsliga försiktighetsmått. Eller också är kvinnans känslolif så opersonligt eller så splittradt eller så helt hänsmält i de föremål det omfattar, att de lyriska uttrycken för detsamma bli alldagliga eller formlösa. Men det är modet att storsinnadt gifva sig i dikten — i stället för att delvis stanna utanför densamma — det är eld och enhet, intensitet och koncentration hvilka känneteckna all stor lyrik. Elisabeth Barrett kallade på manligt sätt tingen vid deras rätta namn och trodde ej att dikten blef andlig därför att den blef blodlös. Hon tuktade ej likt andra kvinnor sina känslor till tamhet, och om hon därigenom förlorade en del beundrare af fikonalöfsskolan blef hon i stället, hvad få kvinnor varit, en skald för män, ej blott för kvinnor. Det är emedan Elisabeth Barrett framför hvarje annan kvinnlig lyriker ägt personlighet och modet att ödsla med den, ägt eld och enhet, intensitet och koncentration, som hon, en-

ligt min mening, står öfver äfven dem, G. Brandes t. ex. anser som de enda kvinnor, hvilka kunna nämnas jämnsides med henne, M:me Desbordes-Valmore, Anette Droste-Hülshoff och den nu på italienska diktande Annie Vivanti.

Jag sade här ofvan att Elisabeth Barrett var född diktare och därmed menar jag att poesien var hennes oumbärliga och omedelbara uttryck. Hennes snabbaste förnimmelse och hennes djupaste känsla behöfde sången såsom hjärtat behöfver ådrorna. Hon ägde den äkta lyriska konstitutionen, hvilket innebär att intryck, som på vanliga människor verka som en ytlig beröring, genombäfva en dylik organism som elektriska stötar; att tankar, hvilka för andras syn långsamt breda en strimma af dager, för dessa bli blixtrar, hvilka komma fästet att remna och all himlens klarhet att utgjutas; att lidanden, för andra en hudrispa, för dessa bli sår af hvilka de förblöda; att fröjder, för trögare sinnen ett välbehag, ger dessa en råga af gudars salighet.

Denna fina organisation hade hos Elisabeth Barrett erhållit en lika fin kultur. Hennes fantasi hade — genom omfattningen i hennes tanke- och kunskapsområde — en stor vidd att röra sig i och därtill hade hon vunnit sin bildning i djup ro från allt skolpedanteri. De liknelser och hänsyftningar, med hvilka hennes lärdom förser hennes dikt, växa därför fram, liffulla som gullvifvor om våren. Ingen annan kvinnlig skald har ägt ett så rikt och på samma gång rörligt bildnings-

material; af ingen kvinna har den klassiska litteraturen varit så personligt tillägnad. Också väljer Elisabeth Barrett bland sina tillgångar med den säkerhet som den fulla äganderätten skänker. Här finnes ej den kvinnliga oron att gripa miste, det osäkra trefvandet, som fruktar att stöta mot en gräns. De flesta kvinnliga diktare röja mycket snart allt hvad deras författarinnor veta, tänka och känna och därjämte att detta allt är — ganska litet. Elisabeth Barrett inger den trygga vissheten att hon vet, tänker och känner många gånger mer än hon uttalar; ja, att det är en outtömlig rikedom ur hvilken hennes bilder och ideer hämtas. Till detta kommer den sammanpressade fullheten, den explosiva styrkan i hennes ingifvelse. Det är tankemod och kulturellt öfverflöd, hvilka gifva Elisabeth Barretts diktning dess manliga förnämhet; det är kvinnohjärtats rödaste, renaste blod, hvilket ger den dess ädlaste ingifvelse; det är Elisabeth Barretts egnaste personlighetsdrag — det lodräta försjunkandet i känslans glödande djup — hvilket gör att den bild, den skildring, det utrop med hvilka hon sedan tolkar stämningen, höjer sig som en tunga af eld, hvilken sedan för alltid brinner öfver det föremål den vidrört.

*

Men »den heliga yran» innebär ej blott lyrikerns styrka utan äfven möjligheten till hans svaghet. En skald, som medfödt äger och vidare utbildat formkänslan,

offrar lätt innehållet för den rent språkliga musiken, medan frestelsen blir den motsatta för en diktare med ett rikt tankestoff men ett svagt formsinne. Detta senare blef fallet med Elisabeth Barrett, hvars lätthet att uttrycka sig i bunden form ej motsvarades af instinkten för skön form, hvilken alltid hos henne blef mer eller mindre lyckträff, trots hennes allvarliga ihållande arbete på den språkliga fulländningen. Hon saknade syn för den svårbestämbara linie hvilken skiljer hänryckningen från hejdlösheten; hennes berättigade och medvetna sträfvan att vidga det engelska språkets uttrycksmedel nådde ej säkert sitt mål, emedan hon saknade det fina öra hvilket gör dylika vågstycken till vinningar för litteraturen. Men framför allt berodde hennes formella svagheter därpå att hennes frambrytande tanke- och bildström stundom var så het och så hejdlös, att den lika litet kunde formas som lavan, när den i glödande prakt flödar ur vulkanens inre, och att den, lika väl som lavan, i den kallare luften stelnade i en form som äger intresse endast som vittne om sitt ursprung från ett djup af eld. Och i detta fall är ju styrkan så ett med svagheten, att diktarens självförsvar gent emot angreppen på den senare vanligen är fullt berättigadt. När en granskare en gång rådde Browning att med mer själfbehärskning följa sin individualitet, utbrast Elisabeth Barrett: »Hvilka ateister dessa kritici äro, utan aning om de gudomliga gåfvornas väsen, detta om hvilket redan de gamle hedningarna visste fullt besked!»

Och en annan gång omtalar hon att kritiken mot henne varit i den grad vänlig att den berömt äfven hvad den ej förstått; den hade endast bedt henne — *ändra sin stil*, men detta föreföll henne tyvärr lika svårt som om man bedt henne ändra sin personlighet!

Naturligtvis hade hon innerst rätt. Den romantiska åsikten att individualiteten är det enda betydelsefulla, man i konsten har att uttrycka, och att detta, man vill uttrycka, är oändligt höjdt öfver uttrycksmedlen — denna åsikt, som är roten till alla strider inom gamla och nya skolor — har alltid rätt i sak, ehuru ofta orätt i det sätt på hvilken den fullföljer sin sak. En konstnär kan bevisa sin rätt till individualitet endast i den mån, han äger det suveräna väldet öfver de underordnade medlen. Och det var detta välde Elisabeth Barrett liksom Robert Browning aldrig ägde i jämförligt förhållande till genialiteten i hvarderas begåfning.

Men denna säkra skönhetsinstinkt kan af vår tids konstnärer så mycket mindre umbäras, eftersom man ju håller på att befria sig från föråldrade och »säkra» uttrycksmedel, för att skapa nya. Dessa medel blifva först då färdiga när, som en granskare träffande påpekat, hela den moderna vetenskapliga forskningens resultat ingått omdanande i det allmänna medvetandet och där, liksom en gång de gamla föreställningarna, blifvit kött och blod. Att både Elisabeth Barrett och Robert Browning ofta misslyckades vid sina nydaningar betyder mindre, än att de redan så ofta lyckades

och man kan endast önska att de, som efter dem med finare öra brukat de nya tonverktygen, haft samma heliga eld som de. Först när konsten åter blir hvad den för dem var — det högsta uttrycket af deras gudstjänst — då skall den individualismens konst komma, inför hvilken alla andra »ismer» försvinna; en världsmusik, för hvilken nutidens alla konstriktningar äro ett stämmande af instrumenten.

*

Elisabeth Barrett var emellertid villig att inse och rätta sina poetiska svaghetssynder. Och när brefväxlingen med Browning började bad hon därför om hans kritik, för hvilken hon var lika villig att böja sig som hon mot kritiker i allmänhet kände sig benägen till motsägelse.

Upptäckten af denna likhet i deras poetiska konstitution gladde båda. Hvardera sågo i den stora, snabba populariteten ett bevis på medelmåttighet, emedan samtidskritiken alltid visar sig hel- eller halfblind för den storhet, framtiden upphöjer. Hvardera kände att den konstnär är förlorad, som rättar sin produktion efter kritiken eller publiken, gent emot hvilka Brownings enda ärelystnad var att man skulle köpa hans dikter så pass mycket att — han sluppe betala sina förläggare för deras utgifvande! Hvardera var då och framgent höjd öfver alla den sårade fåfängans små förargelser och afundsjukor, hvilka ej ens snuddade vid deras sjä-

lar. Båda erkände tvärtom fullt, gladt och tacksamt hvarje framgång; båda upptogo med jämnmod den kritiska granskning, som var dem värdig, och båda afvisade med stolt självkänsla dumdristighetens eller orättvisans domslut. »Okunnigheten anses ju hafva rätt att bedöma konsten», säger Elisabeth Barrett med en af sin brefstils snabba, humoristiska vändningar, »ehuru det på alla högre områden — t. ex. whist och polka — anses att man behöfver veta något innan man uttalar sig!» Båda hade den sällsynta egenskapen att djupt upprörас öfver orättvisor äfven mot andra författare än sig själfva, att varmt glädjas åt framgångar för andra än sig själfva. Båda hade slutligen samma ofördragsamhet mot författarömtålighetens jämmer öfver bristande förståelse eller erkännande. »Aldrig,» skref Elisabeth Barrett, »har jag kunnat fatta diktares klagan öfver sitt hårda öde, ty för mig har hänryckningen att — diktande — förlora mig själf och uttrycka mig själf varit verklig lycka! En diktare bör i skapandets glädje hafva nog för nuet och därtill har han ju vissheten att, om hans verk äga lifskraft, erhålla framtidens uppskattning.»

Och ju mer hennes eget rykte nu gick ut öfver världen, dess mer insåg hon ryktbarhetens ringa värde för sig själf — liksom för andra kvinnor, hvilka som hon nödgades att

. . . . sit alone
On winter nights by solitary fires
And hear the nations praising them far off...

Det finnes kanske så underligt danade kvinnor, att äran för dem kan vara en ersättning för lyckan. Men till dessa hörde åtminstone icke Elisabeth Barrett. Hon led af sin ofrivilliga självkoncentration, emedan hon var skapad att älska och älskas. Och trots sitt snabbt vunna världsrykte var det således ej i någon segerglad stämning hon befann sig när hon — med anledning af sina nyutkomna dikter — mottog det första brefvet från Robert Browning.

II.

Robert Browning.

I am made up of an intensest life...
R. Browning.

Den 7 maj 1812 föddes Robert Browning i London. Men det fanns ej blott engelskt utan äfven skotskt, tyskt, kreolskt — somliga anse äfven judiskt — blod hos hans närmaste förfäder och detta bestämde honom redan af naturen till den kosmopolit han sedan blef. Både från fäderne och möderne ärfde han konstnärsanlagen. Fadern hade som helt ung — i afsky för slafveriet, en afsky, hvilken sedan fortlefde mot hvarje form af förtryck — lämnat Västindien. Han hade därigenom förstört goda framtidsutsikter och råkat i oenighet med sin familj. Detta gjorde att han, i stället för att kunna utbilda sina målaranlag, nödgades försörja sig genom att taga anställning vid Englands bank. Men på lediga stunder sysslade han — och med betydande begåfning — som tecknare, poet och konstkritiker och skaffade

sig dessutom verklig lärdom på flera områden. Han var därför i sällsynt grad lämpad till ledare för sin ende son och hade därjämte den lynnets mildhet, som hindrade alla slitningar mellan den äldre och den yngre Robert Browning, när sonen senare inom litteratur och konst började dyrka andra gudar än fadern. Denne tröttnade aldrig på barnets sällskap. Det var vid Anakreons sånger den lille gossen på faderns armar nynnades till sömn; det var på faderns knä han upplefde det trojanska kriget. Från modern, hvars sällsynt känslodjupa, stilla och ömhetsfyllda natur sonen ägnade en tillbedjande kärlek, ägde han sin religiösa och musikaliska anläggning. Vid hennes artistiska pianospel grät han af hänryckning under sina spädaste år. Redan vid fem år diktade han ett poem i ossiansk stil, som gömdes i ett länstolsöfverdrag; vid åtta öfversatte han Horatii lättare oden, och mätte med handen ut homeriska versmått längs salsbordet; vid tio skref han — under ingifvelse af en olycklig kärlek(!) — Byronsk världsföraktarpoesi. Men framförallt var det den homeriska tonen, som rådde i den diktsamling, han redan vid tolf lämnade sin mor, som förelade den en ansedd granskares bedömande och sålunda erhöll bekräftelse på sin egen tro om sonens poetiska begåfning.

I detta hem, präglad af en fin och mångsidig kultur, omgifven af en ömhet, hvilken aldrig nekade honom en önskan, möjlig att uppfylla, eller en frihet, rimlig att gifva, växte gossen upp under de gynnsammaste villkor

för sin individuella utveckling. Fadern bevarade honom alldeles oberörd af det vanliga skol- och universitetslifvet. Den enda tid han undervisades utom hemmet var mellan 10 och 14 år, då han i en helt liten privat skola i närheten erhöll en ypperlig undervisning, hvilken han väl tillgodogjorde sig. Af kamratlifvet förblef han oberörd, försjunken som han var i sin egen värld. I hemmet delade han sin tid mellan studier — under faderns och privatlärares ledning — samt musik, vetenskapliga rön, trädgårdsskötsel, ridt och andra kroppsöfningar, gynnade af att familjen ständigt bodde i någon landtlig utkant af London. Till utelifvet medförde han, utom en vaken naturkänsla, äfven en fäderneärfd, ypperlig kroppskonstitution. Längre fram idkade han sina fria studier i British Museum och National Gallery och vid tjugu år blef, som han själf brukade säga, Italien hans universitet. Tack vare denna härliga, fria uppfostran ägde han redan då en rik och djup kultur och icke en tanke hade han behöft ägna åt något som helst brödstudium. Fadern, som bevarat sin ungdomskänslas ovärldslighet, sitt hat till den engelska förvärfsfebern, hade lärt sonen den själfvalda fattigdomens ära, när fattigdomen är villkoret för troheten mot sitt eget bästa medvetande. Robert Browning hade aldrig i sitt hem hört ett ord om att han borde skaffa sig en ställning, endast att han borde utbilda sig för sina egna mål. Föräldrarna och sonen kände sig ömsesidigt lika lyckliga öfver att han till sitt giftermål — han var då öfver 34 år — stannade

i hemmet och det var alltid med djup tacksamhet Robert Browning talade om huru fadern sålunda gifvit honom alla betingelser för att utföra det bästa möjliga arbete.

Trots sin mångsidiga begåfning kände Robert Browning ingen egentlig ovisshet om sin bana. Visserligen utöfvade både musiken och målningen en stark lockelse, men poesiens förblef dock den mäktigaste. I sina drömmar under några stora almar — från hvilka han om dagen i gyllene dimmor såg S:t Pauls kupol och Westminster Abbeys torn och om natten ljusskimret från London, medan han på afstånd hörde bultandet af världsstadens pulsar — hade han redan börjat ana djupen under människolifvets brusande yta. Men självmedveten om sin diktarsjäl blef gossen först den oförgätliga majkväll, då han under en guldblommande laburnum och en blodbok, i hvilken tvenne näktergalar höllo sångartäflan, läste Keats och Shelley! Allt sedan han sett den senares obekanta namn i ett bokstånd — och fått veta att det tillhörde en ej längesedan död diktare — hade han tiggt sin mor att skaffa honom Shelley. Hon hade med mycken möda — ty de flesta bokhandlare kände ej ens namnet — fått fatt i Shelleys dikter och blifvit öfvertalad att också taga ett par häften af den än mer obekante Keats. Och sålunda kom Robert Browning under det inflytande, som blef det framför hvarje annat lifsafgörande. Med faderns beundrade Pope var han redan färdig, Byron bleknade nu; Wordsworth, Coleridge och Southey betydde aldrig mycket för honom. Men i Keats

och framför allt i Shelley försjönk han för alltid. Välljudsströmmen från Shelleys violin väckte hos Browning sångens ande; åt honom — *the suntreader* — ägnade Browning sin ungdoms första diktarhyllning; åt honom sin mognare ålders enda — och utmärkta — kritiska essay. De stora olikheterna i hvarderas diktarlynne betingade varaktigheten, medan likheterna betingade djupet af Shelleys inflytande på Browning. En af dessa likheter var bådas panteistiska naturkänsla. Många dagar och äfven nätter tillbragte Browning i omgifningarna kring sitt hem, där man då ännu i Dulwichskogen eller på Wimbledon Common kunde njuta skogsensamhetens eller viddernas hela tjusning. Där kunde Browning ligga under träden eller i gräset, så orörlig, att fåglarna slogo ned på honom och med sinnen, vakna som en indians, iakttaga enskildheterna på samma gång han försjönk i helhetsintrycket af naturen. Fåglarnas och insekternas, blommornas och gräsens rörelser och lefnadsvanor blefvo honom lika förtroliga som skyarnas och dimmornas färgskiftningar, åskans och regnets stämmor, nattens och dagens olika dofter och ljud. Lika törstigt drack han intryck från människolifvet i hvarje dess okonventionella framträdande. Zigenarsällskap och vandrande teatertrupper, kroglif och separatistpredikanter intresserade honom lika lifligt — han, som blef »varm endast af att höra orden purpur och skarlakan» tjusades af allt, som gaf färg åt hvardagen! Med sanning kunde Browning om sig säga: »Tillvaron har ej undgått mig och det skall den heller icke

framdeles göra — förr än jag har fått nog af den... Se med själens ögon och du skall få tillräckligt att se. Har du slutat att undra öfver kvinnorna, så återstår dig männen — lefvande och döda — att undra öfver. Har du slutat att undra öfver människorna, då har du Gud ännu att undra öfver»... yttranden, hvilka innesluta hela Brownings diktarindividualitet: lifsberusning och lifsiakttagelse. Det är den lidelsefulla styrkan i båda hvilka — i hans första dikt* gör honom — då ännu ej tjuguårig — till upptäckare af aldrig förr hörda, sinnligt rika bilder, i hvilka hans förnimmelser af sin egen själ och af människosjälen, af naturen och af lifsmysteriet tolkas med en redan så utpräglad och egenartad genialitet, att D. G. Rosetti många år senare upptäckte Browning som författare till den lilla anonyma boken, hvilken så hänfört Rosetti, att han på British Museum ord för ord afskrifvit den, emedan den icke kunde erhållas i bokhandeln. Browning skildrar här själf sin eldiga, blodfulla, intensiva natur, hvilken han kände innebar den sällsynta möjligheten att kunna lefva ut sitt eget lif i omedelbar styrka, samtidigt med att han på analysen af själen riktade hela sin intellektuella kraft. Redan i sin första bok är Browning själstillståndens diktare. Och därigenom blef han ej blott en ny skald, till de många andra under samma tidsskede, utan en ny, förut ohörd stämma inom den engelska littera-

* *Pauline*, tryckt anonymt nyåret 1832 på en kvinnlig släktinges bekostnad.

turen, nämligen: *the noblest asserter of soul in song.* Samma betydande granskare, hvilken upptäckt geniet i tolfåringens diktsamling, skref vid *Pauline's* framträdande att England fått en ny diktare och ett par andra röster nämnde honom redan bredvid Wordsworth och Coleridge. Inom den lilla, långsamt vidgade grupp, hvilken från början gaf Brownings diktning den beundran, den stora engelska publiken var så sen att skänka, märkes J. S. Mill. Han fällde det träffande omdömet, att han aldrig hos någon normal människa funnit ett mer utpräglads självmedvetande än hos den anonyme författaren till *Pauline.* Vårt »självmedvetande» brukas oftast i en inskränkt betydelse och Mills mening tolkas därför bättre med själsmedvetande, den djupa förnimmelsen af sitt eget och andras själslif, hvilket redan nu gjorde den unge diktaren — ännu Shelleys och de helleniske skaldernas lärjunge — medveten om ett för sig nytt poetiskt mål, det mål han några år senare uttryckte med de orden: att han ansåg föga annat än händelserna i en själs utveckling värdt att studeras.

Browning gjorde nu sin första resa till Italien, som sedan förblef icke blott hans sinnens och hans själs valda fosterland utan äfven den rikaste ingifvelsen för hans diktning. Människornas öden hafva där, liksom naturen, rikare färg och fastare kontur, de gifva — med andra ord — det artistiskt »komponerade», i en enda situation samlade intryck, som Browning framför allt älskade, på samma gång som människornas sorglösa

konstnärslynne ägde både hans lynnes och hans öfvertygelses sympati.

Hemkommen brukar Browning de närmaste åren att fullborda *Paracelsus*, genom hvilken Browning första gången uttrycker det pathos, hvilket för honom är lifvets största och till hvilket hans dikt sedan så många gånger återvänder, nämligen en orubblig sträfvan mot ett ideelt mål. Icke blott att nå målet, utan äfven att gå under för detsamma frälsar människans själ, som växer under bemödandet att ge idealen rum genom att spränga tillvarons begränsning. Browning låter Paracelsus — naturvetenskapsmannen med Faust-typen — representera tankens och Aprile — diktaren af Shelley's typ — hjärtats sorg öfver deras otillräckliga makt gent emot tillvarons andra makter, men tillika visa tankens och hjärtats triumf midt under det yttre misslyckandet.

I denna dikt utbrister Brownings naturkänsla i en majestätisk, världsfamnande syn på hela lifvets evolution — hvilken han här och flerstädes såg med sin diktaraning långt innan teorien blifvit antagen af vetenskapen. Och han uttrycker sin hänryckning öfver lifvets skönhet i en lyrik, till hvilken litteraturen icke bjuder någon annan jämförelsepunkt än i gamla testamentet. Browning hade äfven under arbetet med *Paracelsus* varit så försjunken i den hebräiska poesien att man funnit honom barhufvad i skogarna, deklamerande Esaias! Men ehuru dessa stora intryck i någon mån påverkade Brownings eget uttryckssätt, är det dock helt och hållet

ur hans egen själ den underbara tonström framväller, hvilken stundom verkar så intensivt att den kännes som en smärta, än svällande ut med en orgels breda brus, än stigande som en soldarrande lärkdrill, än bortsugen af oändligheten som violinens sprödaste ton.

Genom *Paracelsus* blef den tjugutreårige diktaren inom Londons vittra krets tveklöst sammanställd med och välkomnad af stormännen Wordsworth — för hvilken Browning hvarken som person eller diktare ägde verklig sympati — och Landor, för hvilken däremot hans beundran och tillgifvenhet varade lifvet ut. I denna litterära krets, inom hvilken Browning hade sitt egentliga umgänge, öfvertygade man honom att han borde försöka sig med ett arbete för teatern. Brownings *Strafford* spelades också i maj samma minnesrika dag, som Carlyle i London började sina föreläsningar och samma år — 1837 — som den elektriska telegrafen och drottning Victorias regeringstillträde invigde en ny aera. *Strafford*, hvilken för det engelska dramat hade samma betydelse som *Hernani* för det franska, blef en framgång, men ej så stor, att den kunde locka Browning från hans verkliga område, hvilket icke var teaterdramat utan, som Walter Pater träffande kännetecknat det, »the poetry of situations». I sådana dikter, hvilka — utan att vara afsedda för scenen — ägde den dramatiska form som möjliggör att vissa själstillstånd komma till ett samladt utbrott i ett stort moment, ägde Browning sitt egentligaste uttrycksmedel. Och han har

därigenom, liksom Almqvist, hvilken med Browning erbjuder så många jämförelsepunkter* blifvit en föregångare till det framtidens drama, på hvars Shakespeare vi ännu vänta, ett drama, som blir det inåtvända i stället för det utåtvända lifvets spegel.

Nu följde slag i slag de verk till hvilka Browning finner motiven i sin »vingård, jorden», där han skördar *man's thoughts and loves and hates.*

Urbilden till *Sordello*** — den typiska »poet-själen» — fann Browning hos Dante och i de italienska krönikorna. Men han har icke utformat typen till en lefvande gestalt — endast insvept den i ordmassor hvilka gjorde en del litterära människor fullkomligt ursinniga öfver de fruktlösa försöken att begripa hvad de dunkla orden skulle innebära! Oaktadt härliga dikteriska ställen har ingen granskare — allra minst Browning själf — tvekat att förklara *Sordello* som helhet misslyckad och dikten bidrog att hos publiken stadga den meningen att »Browning icke kunde läsas».

Redan året efter *Sordello* kom dock *Pippa Passes* — hvilken icke blott är en af Brownings men en af den engelska litteraturens yppersta dikter. De yttre

* Se min studie: *C. J. L. Almqvist, Sveriges modernaste diktare.*

** *Sordello* 1840. *Pippa Passes* 1841 (N:r I af *Bells and Pomegranates*) *King Victor and king Charles* 1842. *Dramatic Lyrics* 1842. *The return of the druses* 1841. *A blot in the 'Scutcheon'* 1843. *Colombe's birthday* 1844. — Dessa utgöra de fem nästa, under den gemensamma titeln *Bells and Pomegranates* utgifna dikterna. Titeln är hämtad från öfversteprästens klädnad, där klockorna och granatäpplena symboliserade enheten af glädje och allvar.

intrycken till dikten hade han fått i den lilla italienska staden Asolo, men den egentliga ingifvelsen i sin kära skog, där han en dag under sin ensamma vandring greps af tanken på den ena människans omedvetna och hemlighetsfulla inflytande på den andras öden, en tanke hvilken han sedan utformade till dikten om den lilla italienska silkesarbeterskan, hvilken en helgdag sjungande går förbi några af henne osedda människor, i hvilkas öde hon afgörande ingriper genom sin — »som trastens sång i en belägrad stad» omedvetna — sång.

Pippa Passes äger det klara djup, hvilket alltid kännetecknar den fulländade konstskapelsen. Tanken uttryckes icke här genom tal utan genom konkreta gestalter och situationer, skälfvande af den praktfullaste lidelse, uppenbarad med den högsta konst. Själfva tanken, enkel som den är, erhåller sin betydelse genom att vara ett uttryck för Brownings djupa — och då inom litteraturen nya — känsla af lifvet som mysterium, af denna undran öfver tillvaron om hvilken en granskare träffande sagt, att den är den djupaste ingifvelsen inom den nyare poesien.

För Browning var ännu tillvarons mystik, själslifvets under en personlig upptäckt, en ny och flödande diktaringifvelse. Hans genialitet är den djupa intuitionen för de hemlighetsfulla processer, hvilka leda själen till dess högsta höjd eller lägsta förnedring och den vakna blicken för de själens praktstunder, då en stor känsla slår ut

som en stor eld och bränner alla konventioner och självbedrägerier till aska.

Under de fem, sex föregående åren hade Browning umgåtts flitigt inom Londons konstnärliga kretsar »för att icke gå miste om något okändt godt» genom att lämna denna sida af lifvet oförsökt. Men nu var han led vid sällskapslifvet, mättad af böcker och längtade »efter den verkliga världen och konstens taflor af världen». Han hade därför börjat planlägga en längre vistelse i Italien, där »hans hjärta lefde». Då hände sig en af de sista dagarna 1844 att, genom deras gemensamme vän Kenyon, Elisabeth Barretts två band dikter kommo i hans hand. Browning läste och hänfördes af »denna nya musik, detta utsökta pathos, dessa modiga, själftänkta tankar». Men framför allt var det en dikt, *Lady Geraldine's Courtship*, i hvilken han ej blott förnam sitt eget medelbara inflytande, utan om sin diktning läste den, i sin korta innehållsrikedom ypperliga, karakteristiken att hans *Pomegranates*...

. . . . cut deep down the middle,
shows a heart, within blood-tinctured of a veined humanity.

Detta yttrande, hvilket gick rätt som en pil på Brownings dikteriska mål, stegrade hans sympatiska intresse för diktarinnan och han frågade Kenyon om han skulle våga tillskrifva henne? Svaret blef i hög grad tillstyrkande och så afsände Robert Browning den 10 januari 1845 sitt första bref till Elisabeth Barrett.

III.

Robert Browning och Elisabeth Barrett.

"Dust to dust and soul-secrets to humanity,
the natural heir to all these things" . . . .
E. Barrett.

Om Robert Browning, när han före sin död brände hela sin öfriga brefväxling, förstört också innehållet i det lilla skrin, där han omsorgsfullt ordnat sina och Elisabeth Barretts bref* — då skulle, enligt den högre räknekonsten, mänskligheten hafva förlorat mera än om hela Englands bank blifvit aska! Ty på Robert Browning och Elisabeth Barrett kunna med full rätt tillämpas hans egna ord om *Luria:*

Such man are you and such a time is this
That your sole fate concerns a nation more
Than its apparent welfare.

och detta därför att

A people is but the attempt of many
To rise to the completer life of one.
And those who live as models for the mass
Are singly of more value than they all . . .

* Af sonen utgifna 1899 under titeln: *The letters of R. Browning and E. B. Browning.* Smith Elder, & C:o. 15 Waterloo Place, London. Two volumes.

Denna nyss utgifna brefväxling uppenbarar möjligheten af högre känslor än ens de flesta undantagsmänniskor ännu drömma om. Den visar ett stort och i hög grad manligt snille, som kunde älska så, som vår tids självfullaste kvinnor önska att bli älskade; ett stort och i hög grad kvinnligt snille, som både kunde ingifva, besvara och bevara en sådan kärlek. Breflitteraturen äger några bref, som uppenbara den stora kvinnosjälens erotiska höghet, såsom den portugisiska nunnans fem bref, M:lle de Lespinasse's och ännu andra kvinnliga bref. Man har brefsamlingar hvilka visa ej blott kvinnans utan äfven mannens känsla från dess största sida, såsom till exempel Abelards och Heloisas, Varnhagens och Rahels, Diderots bref till Sophie Voland, Gœthes till fru von Stein. Men Robert Brownings och Elisabeth Barretts bref visa oss det enastående: tvenne stora snillen, hvilka tillika varit tvenne äkta fullblodsmänniskor, hvilka hvardera voro hvarandras första och enda stora kärlek och hvilka båda, under ett samlif af den högsta ömsesidiga lycka, bevisande äktheten i sin känsla. Därför blir deras brefväxling själfva uppenbarelseboken för alla dem, hvilka tro på möjligheten af en fullkomligare mänsklighet genom en själfullare kärlekslycka.

*

Brefven sträcka sig mellan den 10 januari 1845 och den 18 september 1846 eller dagen innan makarna Browning lämnade England, hvarefter de aldrig

en dag voro skilda under sitt nära femtonåriga äktenskap.

Det var med glädje Robert Browning senare påminde Elisabeth Barrett att han redan i sitt första bref sagt att han älskade — ej blott »hennes stora lefvande poesi hvilken strax slagit rot i hans hjärta för att växa där» — utan äfven henne själf. Han omtalade sin ledsnad att ej tre år förut hafva begagnat sig af mr Kenyons förslag att föra honom till miss Barrett. Det föreföll honom nu som hade han i en kyrka försummat att draga undan det förhänge, som i ett sidokapell dolde ett af världens under! I sitt svar uttryckte hon ej blott sin glädje öfver hans sympati för hennes diktning, men sin djupa beundran af hans, hvars manliga styrka hon väl visste sig aldrig kunna uppnå: han behärskade ej blott den mänskliga lidelsen i dess högsta intensitet men äfven tanken i dess största djup och hon var glad att få lära af honom. Han svarar med att lika uppriktigt sätta hennes poesi öfver sin egen. Så som i början förblef det sedan under hela deras samlif. Hvardera älskade att från sina egna axlar lyfta den kungliga diktarpurpurn öfver på den andras. Hvardera missunnade sig själf hvarje loford, han eller hon erhöll på den andras bekostnad, och blott för hvarandras räkning kunde de med otålighet vänta på den rättvisa, de för sig själfva »lugnt kunnat afvakta i tre hundra år»!

Deras brefväxling, som självklart innehåller en hel del intressant tal om litteratur och litterära personlig-

heter, är den raka motsatsen till de författarebrefväxlingar, som vända sig kring egna framgångar eller nederlag och yrkeskamraters förföljelser eller svagheter. Här finnes icke ens skuggan af en oädel själsrörelse, men tvärtom den vackraste ifver att göra alla rättvisa, att icke ens genom ett för strängt omdöme till hvarandra nedsätta någon i den andras tanke. Ensamt ur denna synpunkt är brefväxlingen det förnämaste andliga umgänge man kan önska sig.

Elisabeth Barrett bad genast att Browning vid brefväxlingen skulle behandla henne lika enkelt som en god kamrat, en »hederlig karl»; att han aldrig skulle skrifva af artighet utan endast följa sin egen håg. Härpå svarade han att »af en del skäl, han kunde utgrunda och af andra, dem han trots allt tänkande ej kunde utgrunda, hade mer hjälp och glädje af att brefväxla med henne än af att råka någon annan människa.» Det personliga intresset absorberade redan från början det litterära, och han bad snart att hon i hvarje bref skulle säga honom om hon var bättre, emedan hon lofvat att, ifall hon alltjämt återvann sina krafter, skulle han på våren få besöka henne. Och han litade på att det skulle ske »ty aldrig hade lifvet ännu nekat honom något, han af allt hjärta önskat». När hon framhåller öfverdriften i hans ifver svarar han, att han alltid mycket noga analyserade sina känslor och sällan bedrog sig genom att gifva någon känsla större betydelse än den ägde. Han hade aldrig förr behöft någon vän; men

hon, som var *a deep wonder of a creature* — henne behöfde han!

Men hon skulle ej oroa sig öfver att han ej kunde vänta; han hade till och med nekat sig nöjet att gå fram till n:r 50 Wimpole Street, efter som hon ännu ej lofvat honom att få komma! När hon i ett bref talar om huru trånande hon längtar bort från lifvet, svarar han: att nu måste hon stanna där, när hans fot redan var på hennes trappa! Hon hade »förstorat hans lifs harpa med hela oktaver af gyllene strängar» och han — om hvilken hon träffande sade att han druckit lifvets bägare öfverfylld, med solen skinande på densamma — ville få ge henne en del af sin lifsglädje; han skulle dock »ha kvar dubbelt mer än hvad som med rätta tillkom honom själf!»

De utbyta sina tankar om diktandet, dess mål och dess medel, de meddela hvarandra sina arbetsplaner, och han undrar öfver att han till henne kan uttala hvad han ännu knappt vågat säga sig själf. När Elisabeth Barrett slutligen utsätter en dag för hans besök är hon så fylld af aningsfull oro och omedveten fruktan att han i verkligheten skall känna sig besviken i sina förväntningar om henne, att tårarna strömmade, medan hon skref brefvet. Hon bad honom minnas »att hennes bästa jag var i hennes poesi; själf var hon intet, blott en rot, som växte djupt nere i mörkret!» Hon kände att hans bref gripit henne som inga andras och därför hade han blott behöft säga ett ord, för att hon skulle

lofva honom det personliga sammanträffande som andra ej genom långa vältalighetsprof kunnat uppnå. Men hon väntade medvetet ingen annan följd af hans besök än glädjen af en förtroligare vänskap, genom hvilken hon ännu mera skulle kunna få del af hans andliga rikedomar hvilka — i synnerhet vid hans unga år — syntes henne allt mer förundransvärda. Hon fann att han icke blott hade en ofantlig erfarenhet af det yttre så väl som af det inre lifvet — af böcker, konst, musik, människor och världen — men att han, jämte sin omfattande allmänbildning, äfven hade djup insikt i flera ovanliga kunskapsområden. Och oaktadt allt detta fann hon att »han ej spred sig öfver en yta utan arbetade ur djupet af sin egen själ».

Under ömsesidiga förväntningar gick tiden till den 20 maj 1845 — den dag, Browning sedan kallade sin verkliga födelsedag. Ett par veckor förut hade han fyllt trettiotre år, och Elisabeth Barrett två månader tidigare trettiosex. Men tärd af sjukdomen föreföll hon äldre, ifall man öfverhufvud tänkte på ålder inför denna okroppsliga varelse, om hvilken Browning sedan sade att hon, då och alltid, fyllde honom med undran öfver att hon alls värdigades andas på jorden och ej helt ägde sin tillvaro i luften! Det lilla, bleka anletet, som i halfdunklet mötte honom från soffan där hon låg, fick ljus af den själfulla pannan och en än hvitare färg genom det mörka locksvallet, som tycktes böja hufvudet och hängde långt ned på bröstet. När de svarta ögon-

håren lyftes förklarades ansiktet genom den underbara blicken ur de stora, blågrå ögonen. Det enda jordiskt kraftiga intrycket gaf den hvitglänsande tandraden, när ett leende någon gång bröt fram och förvandlade det rörande uttryck af behärskad smärta och vemodig mildhet, som munnens fina linier vanligen ägde.

Motsatsen var stor mellan denna — som hon själf och hennes närmaste trodde — för hela lifvet innestängda sjukling och den man med hvilken, henne ovetande, lifvet och lyckan denna majdag trädde inom hennes dörr. Robert Browning stod nu i sin mannaålders fulla skönhet. Hyns varma blekhet, det tjocka, svarta hårets skulpturala vågor, de finskurna dragen, det rörliga uttrycket, det soliga leendet gjorde att han ofta togs för italienare. Den ytterst finkänsliga öfverläppen och ögonbrynen röjde, genom snabba höjningar och sänkningar, hvarje själsrörelse; de härliga ögonen, skiftande mellan mörkgrått och grönt hade ett uttryck som Elisabeth Barrett strax fann vara *the most serene spiritual* hon någonsin sett. Öfver rörelser som anlete låg ett spelande lif och den oemotståndliga tjusning, som en med försynthet buren lycka utstrålar. Hans väsen hade »en vindthundslik snabbhet» hvilken, i förening med ett sällsynt behag, kom den medelhöga gestalten att synas längre än den var; därtill bidrog äfven en egendomlig lyssnande höjning på hufvudet. Fulla af söderns plastik voro de talande handrörelserna, full af söderns musik den inträngande, mjukt klara stämman, i hvilken samma

intensitet vibrerade, som i den ytterst liffulla handen, hvars tryckning förnams som en elektrisk stöt.

Denna strålande unge man — dessutom Englands störste samtida diktare — var det som så ifrigt bedt att få besöka henne — Elisabeth Barrett — och nu tiggde om lyckan att få återkomma till hennes mörka sjukrum! Det var ej underligt att hon svarade honom att tacksamheten blef hennes, hvar gång han, från sin soliga, lysande höjd, ville nedstiga i hennes skuggvärld — ett bref, som, redan efter det första besöket, framkallade ett svar, i hvilket han sade henne: att hans kärlek och hans lif voro hennes, om hon ville mottaga dem.

Men huru skulle hon strax kunnat tro på denna lifvets sång utanför den grafkammare, där hon känt sig lika färdig med sin personliga tillvaro som vore hon redan död? Hon såg i hans ord endast diktarfantasiens egenart att »gripa ett nytt intresse med båda händerna» för att lika snart lämna det — och hon ville hindra honom att uttala flera obetänksamma ord, hvilka han redan om en vecka skulle ångra! Hon bad honom därför aldrig mer vidröra detta ämne, ifall han ej ville tvinga henne att — för hans egen skull — afbryta det vänskapsfulla utbyte af hvilket hon hoppats en lifslång glädje. Detta bref besvarade Robert Browning med — som han sedan sade — det enda bedrägeri, han någonsin begått mot henne. Han lät henne nämligen tillsvidare tro att han verkligen brukat för starka ord för sin beundran, emedan han fruktade att hon annars skulle neka honom

att förnya sina besök. Som hon grundat sitt svar endast på hänsyn för honom, insåg han ädelmodet i hennes motiv och var nöjd att nu tillhöra henne endast i den egenskap hon tillät, viss att framdeles kunna öfvertyga henne om allvaret i sin känsla.

Brownings biografer hafva antydt att hans lidelsefulla och djupt erotiska natur ledt honom in i åtskilliga förhållanden, innan han lärt känna Elisabeth Barrett. Själf däremot upprepar han lika energiskt som opåkalladt att hon var hans första, enda och sista kärlek; att han redan anat henne i de tidigare tycken, hvilka gått lika fort som de kommit och att, innan han såg henne, aldrig någon mänsklig varelse fyllt eller tillfredsställt hans själ. Unga damer hade han ej funnit tilldragande, och öfverhufvud hade kvinnorna ej förefallit honom bättre än han själf, hvilket just hindrat honom att älska dem, »ty endast uppöfver sig själf kan man älska».

Men nu stod han — forskaren i själens djup — ändtligen inför en stor kvinnonatur, och, hänryckt som en törstande jord regnet, drack han detta väsen, som för honom gjorde *the masterpassion of life* till en upplefvelse, fullkomligare än alla hans drömmar om densamma. Och han stod där såsom en hvilken icke förslöat sitt eget själiska medvetandes finhet, icke upphäft integriteten mellan sina ideal och sina handlingar. Med vaken medvetenhet hade han, i stora och små ting, aktat på sina impulser och valt sina upp-

lefvelser, så att de ena som de andra förstorat hans själ och skärpt hans instinkter. Därför undgick han nu det öde, hvilket blifvit så många andra diktar- och tänkarnaturers: att ha talat stora ord om de stora känslorna och de stora människorna, men att sedan ha gått blinda förbi undantagsmänniskan och undantagsödet, när de i verkligheten mött dem. Eller också att, om de sett dem, själfva ha saknat ett innehåll att i det lefvande lifvet utfylla sina stora ord med. Inga af de berättigade farhågor eller de små bihänsyn, hvilka i ett fall som detta skulle gjort flertalet män tveksamma, hindrade Browning att med hela sitt väsens fullhet och kraft hängifva sig åt sin ögonblickliga kärlek till den bräckliga varelse, hvilken han — då han första gången uttalade sin känsla för henne — trodde dömd till en så ohjälplig sjuklighet, att han aldrig ens skulle få se henne stående utan för alltid bunden vid sitt hviloläger! Och inga af hennes otaliga betänkligheter och tvifvel kunde någonsin förvilla hans syn på hennes natur, i hvilken han genast såg själfva grunden: den barnaklara, från all världslighet rena, enfalden, den hafsdjupa och spjuträta intensiteten — ett medeltidshelgons intensitet — drag, hvilka just ensamheten bevarat och fördjupat. Han såg huru hennes känslas rikedom som en daggfrisk, ehuru ej fullrundad drufva gömdes under afskildhetens bladskugga och huru spänstigheten i hennes lyckomöjligheter endast af förhållandena, ej af hennes lynne voro nedtryckta. Själf hade hon aldrig egenvilligt slutit handen för en lifvets gåfva

och inga bittra erfarenheter hindrade henne att alltjämt förtroendefullt hålla den utsträckt mot människorna. Sjukdomen, som brutit kroppen, hade endast fastare sammanslutit den högresta, rakvuxna själen. Strålande ren från svek och flärd, med stålfast vilja i hvarje beslut, med blixtsnabb ovilja då hon djupt ogillade, hade hon i hvardagslifvet en fin humor, en jämn mjukhet, en fördragsam mildhet, en ärlig fordringslöshet, som rörd mottog den minsta vänlighet. Hennes naturliga häftighet fanns endast kvar som het ifver för ett intresse, som snabb fart i en impuls, som naiv hejdlöshet i sådana fall, där andra visa världsklokhet. Af konstnärslynnet hade hon förnimmelsens eld och styrka, men ej dess vanliga svaghet att omvandla tillvarons — framför allt människornas — värden efter sina egna stämningar. Hon var äfven alldeles fri från sjuklingens — och skaldens — håg att låta tillvaron rotera omkring sina tillfredställda eller otillfredställda anspråk på densamma. Tvärtom ägde hon en sällsynt rättvisa, äfven i sin dom öfver handlingar, som sårat henne själf. Den försynta ärlighet och fasthet, med hvilka hon värnade sin individuella frihet, gåfvo henne dessutom en ädelmodig syn på yttringarna af andras, från hennes egen afvikande naturer. Den höstlikt klara och stilla luft, som omgaf henne, var renad från alla personliga önskningar, från all lifvets heta oro. Men Robert Browning såg det oaktadt att denna kvinnosjäl ännu skulle kunna hvitglödgas. Och i väntan därpå stannade han i ordlös hän-

ryckning inför de underbart fullkomliga linierna hos denna psyche, hvars skönheter just voro de, han hos hvarje själ skattade högst och hvilka nu fyllde honom med samma outsläckliga lidelse som den sinnesberusande skönheten väcker hos andra män. Men äfven hvarje drag i den yttre företeelsen tjusade honom och blef oupplösligt ett med kärleken till hennes andliga gestalt. Han berättade henne sedan, att han under denna tid stundom gick tidigare från henne, endast af längtan efter det ögonblick då han skulle få taga hennes lilla, genomskinliga hand i sin. Hon åter bekände senare att, sedan han en gång kommit, lämnade han henne aldrig, ty hon behöll alltjämt en förnimmelse af hans närvaro; hon kände att han ägde en makt öfver henne, som han ämnade bruka, och att hon hvarken skulle kunna andas eller tala annorlunda än han ville, ja, att han läste alla hennes tankar som han läste sin tidning! Andra män hade visserligen i hennes ungdom talat till henne om kärlek, och sådana ord hade äfven trängt in i hennes nuvarande ensamhet, men de hade aldrig ens krusat ytan af hennes själ, hvars djup nu däremot rördes.

Browning visade i sitt väsen en sträng självbehärskning, ty han ville icke »vinna» hvad som för honom endast som en fri gåfva ägde sitt fulla värde. Han hatade själfva ordet *eröfring,* liksom den af detta begrepp födda kvinnliga instinkten att dölja sina känslor och egga mannen genom låtsad köld; »detta,» säger han, »som männen ännu kalla äkta kvinnlighet men jag helt

enkelt kallar djuriskhet». I hvarje bref och vid hvarje besök gaf han henne däremot den tigande ömhetens hyllning, hvilken, alltid rörande för en äkta kvinna, blef dubbelt betagande från denne lifsberusade lyckoprins.

När han åter varsamt nalkas framtidsfrågan blir han väl icke tystad, men ej heller genast trodd. Öfvergången ur svarta natten till det hvita solflödet var ännu för plötslig. Hon sluter, bländad, ögonen och plågar sig själf och honom genom att ej kunna se verkligheten. Hennes naturliga anspråkslöshet var sjukligt stegrad genom hennes långa isolering, under hvilken hon kunnat vara så föga för andra och därför vant sig att af dem vänta intet. Men framförallt blef den stora ödmjukhet, hvilken alltid följer den stora kärleken, hos henne så stark att den skulle tyckes onaturlig, ifall den icke blefve förståelig genom känslan af den ytterliga motsatsen mellan en hjälplös sjukling som hon och en ung gud som han. På hans ljusa väg kunde hon ej låta sin skugga falla. Ingendera uttalar ännu sin känsla men den talar ur allt. Hon läser manuskripten till hans dikter och han ber henne lära sig hemligheten af den utsökta musiken i hennes egen lyrik, ty han — som fordom njutit af att trotsa andras smak — kunde nu ej tycka om sina egna dikter, ifall hon ej gjorde det! Hon svarar att hon är född *hero-worshipper* och ämnar förbli det; därför ber hon att få slippa lära honom något, endast få lära af honom, se upp till honom och tjäna honom på alla andra sätt. Det enda hon kunde lära honom vore

smärtan — eller just det hon allra minst ville bibringa honom! Han försäkrar henne att hennes poesi är honom så mycket mer värd än hans egen, att han oroar sig för den tid hon tar från sitt arbete för att ge honom, medan hon däremot gärna skulle få tända eld på hans manuskript, om hon behöfde det för att hålla sina fingerspetsar varma! Han påminner henne om hennes löfte: att bruka hvar solig stund för att stärka sina krafter, men han ber henne däremot att icke — som hon äfven lofvat — en dag plötsligt *gå* honom till mötes, ty då kan han ej svara för hvad han i sin glädje tar sig till!

Robert Browning säger om sig själf att han ej blott noga pröfvade hvarje sin känsla, innan han gaf den namn, utan att han äfven var mycket väljande i uttrycken för sina känslor, så att orden ej skulle bli större än känslorna. Också är motsatsen påfallande mellan hans invecklade diktarspråk och hans brefstil: den trovärdiga, knappa enkelheten i denna ger ett djupare intryck af äkta känsla än de största vältalighetsutbrott skulle förmå. Som diktare liknar han sig med fullt skäl vid blänkfyren, som ömsom lyser fram, ömsom försvinner i mörker. Som älskare gaf han däremot ett solflöde, hvilket aldrig skymdes af ett enda stämningens moln.

Då ingen omskrifning kan göra rättvisa åt den känsla, som talar ur bådas bref, kommer jag nu att — i starkt sammandrag och fri gruppering — meddela en del af deras skriftliga utbyte.

*

När Browning vid slutet af sommaren 1845 beslutsamt och öppet återupptog det en gång förbjudna ämnet skref han:

Jag tror på er absolut och helt. Men jag tror också att, när ni första gången bad mig vara tyst i detta ämne — och jag tystnade — ni dock kunde veta hvilken självbehärskning, jag måste utöfva för att sedan sitta och tala och lyssna så som jag gjort. Låt mig nu säga — denna enda gång — att jag älskade er redan då af hela min själ och gaf er mitt lif, så mycket af det, som ni ville taga. Detta har redan skett och kan icke ändras; det var då och är alltjämt alldeles oberoende af om ni besvarar min känsla. Den vänskap, den förtrolighet ni redan nu tillåter mig äro mitt lifs djupaste, största glädje, och jag är viss om att den skall vara lifvet ut, efter som jag vet att jag aldrig afsiktligt kan misshaga er och hvad jag oafsiktligt felar skall ni med godhet rätta... Vore ni lik andra kvinnor, jag känt, skulle jag säga mera. Men mitt första och sista ord är att jag tror på er och vet att hvad ni kan och vill ge mig, det skall ni ge mig enkelt och ädelt — och, hur aflägsen den möjligheten än må vara, ser jag dock i den min högsta lycka...

Hon svarar att hon skyndat sig att tysta honom för att han ej sedan skulle känna sig bunden af några förhastade ord. Hon måste både för honom och sig själf fasthålla möjligheten af en ändring i hans känsla. Liksom ingen varelse nu stod högre och renare i hennes ögon än han, kunde han vara viss att han äfven den dag, då han sade henne att hans kärlek upphört, skulle

stå lika högt och lika helt förbli hennes vän. Hon fortsätter:

Era handlingar ha varit bestämda af de mest generösa impulser, men ni har dock haft den lättare delen, ty för en generös natur är all slags ädelhet lätt. Men min uppgift har varit svårare och jag har åter och åter dignat under den, hvilket har måst gifva er ett intryck af vankelmod, som varit er — eller oss båda — ovärdigt. Dock har det varit endast rättvist att ni trott på mig... Om ni har rätten att taga ett för er lycka vågadt steg, har jag ej rätten att tillåta er förspilla ert lif... Jag trodde att er ädelmodiga impuls snart skulle gå öfver. Det rör mig djupt att den fortfarit Men ni är en man och ni kan därför, omedvetet, misstaga er om er känslas styrka och det vore lyckligare för er om ni funne att ni så gjort...

Inga ovärdiga kvinnliga motiv skulle — däri har ni rätt — kunna hindra mig att säga er hvad ni har rätt att höra — men allt jag kunde säga skulle göra er orätt! Ert lif — om ni gaf mig det — skulle genom mig fyllas af en oro och sorg, ni icke är född till, och hvad skulle jag kunna ge er, som icke vore oädelt att gifva?

I det bref, hvarmed han besvarar detta, säger han bland annat:

Det var icke i går, ej för tio, ej ens för tjugu år sedan jag började tänka öfver mitt eget lif, dess mål och dess kraf... Och jag vet, så visst någon kan veta något, att om ni låter mig göra mitt lif till ert, låter mig förstora mitt lif genom ert, skulle ni göra mig outsägligt lycklig... Jag slutar nu. Ty äfven om jag

kunde öfvertala, ville jag det icke. Jag litar helt på er... Hvad ni än har att säga mig, förblir er vänskap min lycka och min stolthet. Äfven om ni säger mig att ni älskar en annan, skall det förbli min lycka och stolthet att äfven i detta afseende tjäna er — så vidt jag kan...

På detta svarade hon att hon ej förstår huru han i samma andedrag kan tala om sin lit till henne och hennes möjliga känsla för en annan? Ty hade hon hyst en sådan, då skulle han med skäl kunnat förebrå henne bristande ärlighet. Och hon fortsätter:

Låt mig nu en gång för alla säga er, att ingen man någonsin för mig varit hvad ni är. Och vore jag själf en annan, då skulle jag med glädje, stolthet, tacksamhet låta er lägga ert lifs lycka i mina händer. Nu kan jag blott främja den genom att hindra er att skada er själf. Jag skulle kunna glömma min egen ovärdighet, i hoppet att min kärlek skulle göra mig något mindre värdelös. Men min obotliga ohälsa är nu det oöfverstigliga hindret...

Han svarar att, ehuru han ej erkänt för sig själf att han hoppats vinna hennes kärlek, han dock — drifven af en oemotståndlig känsla, hvilken stått öfver både hopp och fruktan — stannat hos henne. Han böjde sig för hennes visshet att hindren nu voro oöfvervinneliga, men han litade på att hon skulle säga honom när de ej mer voro det.

Jag befinner mig, fortsätter han, ej längre i min tidiga ungdom och det är redan många år sedan jag var viss att aldrig kunna älska någon kvinna — hvilket

jag först undrade öfver och kämpade emot icke så litet, men fann mig slutligen i omöjligheten och var snarare stolt än sorgsen öfver den. Men när den äkta kärleken, — hvilken genast lät förnimma sig som sådan — slutligen uppenbarade sig, då öppnade jag strax mitt hjärta för den med ett jubelrop! Jag brydde mig icke om att den kullkastade alla mina teorier eller störde den sinnesro, jag trodde mig ha vunnit för mitt återstående lif. Ej heller fruktade jag att det nya elementet skulle skada något af det, som redan förut utan dess hjälp, organiserat sig inom mig. Icke heller har jag gjort mig skyldig till den mer, förlåtliga dårskapen att behandla min nya känsla, på människors vanliga sätt. Jag har hvarken bedt eller öfvertalat eller försäkrat... Ty jag tror att ni tror på mig... Er tillgifvenhet för mig är redan mycket — och hvad det andra angår så skall ni — då ni vill säga mig att hindren ej längre finnas — om tio år, ifall jag lefver, finna mig väntande alldeles som nu...

Hvad de världsliga angelägenheterna angår, så finnes det ett enda litet offer, jag gladt kunde göra för er: offret af mitt ljufligt sorglösa lefnadssätt, mitt absoluta oberoende, som mitt hjärta skulle hungra efter och som jag kämpat mången god kamp för att bevara. Det lättsinnigt visa lif, jag fört — och fört med afsikt — skulle jag icke kunna lämna för något mindre än er! Men nog med ord för det närvarande! Jag kysser era händer nu. Och vill ni mottaga min ännu outtryckta känsla, då skall mer och mer af den bli uttalad — eller förstådd — det vill säga om vi båda lefva. — Ni skall då bättre veta hvad det var, som gafs er i ett enda litet ord...

Och i ett senare bref:

Min önskan i lifvet är att lefva och att skrifva ut något af det som är i mig och att sålunda »frälsa min själ». Jag skulle försöka göra detta äfven om jag lefde bland lejon — men jag skall göra det bäst om jag lefver lugnt tillsammans med mig själf och er... Och utom den oaflåtliga tröst, styrka och eggelse, ni därunder skulle vara mig, blefve det äfven en särskild och oväntad lycka att kunna bruka den tid, jag icke arbetade, för att omhulda er.

När brefväxlingen nått denna punkt — i slutet af september 1845 — inträffade en händelse som blef afgörande. På grund af Elisabeth Barretts redan förbättrade hälsa hade hennes läkare och några vänner föreslagit henne att tillbringa vintern i södern, ett förslag hvilket hon för egen del — men i synnerhet för Robert Brownings — med ifver omfattat. Men förslaget väckte hos fadern samma järnhårda motstånd som hvarje annat barnens försök till personlig rörelsefrihet. Ekonomiskt oberoende som Elisabeth Barrett genom farbrodern var — hon ägde mellan 4—500 £ i räntor — kunde fadern ej hindra henne att resa, men han förklarade, utan att ge skäl, att det i allra högsta grad skedde mot hans vilja. Hon vidhöll dock sin plan, men svårigheterna med fadern hade fördröjt de nödiga anordningarna och, då hon således ej i rätt tid kunde komma åstad, måste hon stanna vintern öfver i England.

Med anledning af hennes fars beteende tillskref henne Robert Browning ett bref, hvilket innehöll samma

individualistiska trosbekännelse, som han tidigare sammanfattat i raden

no man is strong before he stands alone.

Han sade henne att, enligt hans mening, hvarje människa som böjer sig under någon som helst yttre auktoritet — en individs som en kyrkas — förfelar sin mänskliga uppgift, som är att *handla efter sin egen bästa öfvertygelse.* Elisabeth Barrett hade således ej blott rätten utan plikten att, oberoende af fadern, besluta för sitt eget bästa. Han säger henne att, då han första gången bad henne dela sitt lif, trodde han henne vara obotligt sjuk och därtill ekonomiskt beroende af fadern, så att han strax förebrått sig sin egen själfviskhet, som ville låta henne med honom löpa risken af en oviss framtid. Men efter som han nu genom henne själf visste att hon alltid skulle äga nog för sina personliga behof, medan han var viss att kunna sörja för sina egna och han dessutom fått en inblick i det tyranni under hvilket hon lefde — då bad han henne förlåta att han ännu en gång återkom till det ämne, hon ej ville lyssna till! Genom att stanna kvar under faderns myndighet blef hon ju hindrad att bruka sina möjligheter att återvinna hälsan, men genom sitt giftermål skulle hon kunna förverkliga dessa möjligheter... Och han fortsätter:

Nu, när jag *drömmer*, låt mig fortsätta för en gångs skull! Jag ville få gifta mig med er redan nu och så-

lunda kunna komma när ni tillät och gå när ni ville; jag skulle icke begära att vara mer för er än en af era bröder... men när ert hufvud värkte kunde jag ju få sitta hos er! Jag väljer, med klart medvetande, förverkligandet af denna dröm — att få vara en timme om dagen hos er — hellre än hvarje annan lycka, som jag skulle kunna finna i denna eller någon annan tillvaro. Och dock blir också detta kanske blott en dröm!

Detta bref — och hur skulle det varit möjligt annat? — öfvervann ändtligen hennes tvekan och blef för henne »en öfverflödande ersättning för hennes lifs lidanden, hvilka alla smälte bort i lyckotårar».

Och — fortsätter hon — så måste hvarje kvinna hafva känt — som alls kunde känna — vid att höra sådana ord af en sådan man... Ni har rört mig djupare än jag ens trodde att *ni* kunde! Och hädanefter är jag er i hvarje afseende, utom de, som kunde skada er... Huru än framtiden gestaltar sig: tag nu mitt löfte, som endast Guds och er egen vilja kan upphäfva. Om Han, inom en rimlig tid, löser mig ur ohälsans boja, då skall jag för er bli hvad ni vid den tiden själf önskar — vän eller mer än vän — i alla händelser en vän till det sista... Men under tiden är ni fullkomligt fri — obunden, som det kallas; icke ens skuggan af en tråd håller er! Och om jag icke visste att ni ansåg er så, ville jag nu aldrig se er mer, hur mycket detta än skulle kosta mig. Ni kan tvinga mig att *känna* — men inte att *tänka* annorlunda än jag först tänkte: att det vore bäst för er att glömma mig i hvarje annat afseende än som en vän. Och det, som vore bättre för er — kunde väl detta vara illa för mig?...

Han svarar bland annat:

Min egen — ändtligen! Frukta icke att jag känner mig »bunden»! Jag vet att mitt lifs krona sitter löst på mitt hufvud — den är ej fastspikad där — min pärla ligger i min hand — och jag kan återgifva den åt hafvet om jag vill!... Förstå då att mitt lif är bundet vid dig — du min första och sista kärlek... Jag beundrar det beundransvärda, älskar det älskvärda, vill af dig lära, hvad endast du kan lära mig; jag är stolt öfver så mycket, lycklig öfver så mycket hos dig — men jag kommer icke till dig hvarken för att beundra eller känna stolthet eller mottaga lärdomar — jag kommer endast, endast för att lefva samman med dig, vara med dig — och detta är kärlek! — Det andra vet jag. Jag känner hela rikedomen af dina egenskaper, men dem kan jag nå på många andra sätt; jag har ju dina böcker, dina bref, du kunde besvara mina frågor, äfven om jag vore i Pisa! Nåväl: allt detta, som jag har, vore mig intet om jag ej kunde få sitta hos dig och se dig... vid detta kan jag stanna så länge! Om min känslas verkliga art har jag sagt dig mindre än intet — ja, hade jag velat hålla mig själf »obunden» och icke blottställa mig genom ord, jag ej sedan kunnat infria, då hade jag ej handlat mycket annorlunda än jag nu gjort... Visserligen innesluter *ett* ord allt... men jag har icke sagt och vill ej heller nu säga, hvad du en gång skall få veta...

Men hon hade för länge lefvat i hopplöshet för att icke frammana nya orosämnen. Han hade kanske kommit till henne med den förutfattade tanken att finna någon att älska och således ej varit alldeles fri, utan bedragen af sin föresats? Eller hans ridderliga natur

hade blifvit rörd af hennes öde och nu tog sitt medlidande för kärlek? Eller kanske hade hans beundran för hennes diktning, hans intellektuella sympati vilseledt honom? Hon försöker förmå honom till självpröfning i alla dessa afseenden och ber honom meddela resultatet utan alla hänsyn till henne. Han hade redan gjort hennes fattiga lif rikt nog; han visste ju huru det varit innan han trädde inom fängelsets portar? Hon fortsätter:

Af alla mina brefpackor från människor, hvilka skrifvit vänligheter till mig, emedan jag varit kvinna och emedan jag diktat, har jag aldrig för mitt personliga lif fått ens en så bred solstrimma som min hund behöfver att värma nosen i... Så fattig har jag varit, att jag känt mig smickrad och tacksam när han föredragit mitt sällskap framför de andras...

Han tröttnar aldrig att svara — på detta eller liknande sätt:

Jag älskar dig emedan jag älskar dig; jag råkar dig en gång i veckan emedan jag icke kan få vara hos dig hela dagen; jag tänker på dig hela dagen emedan jag icke kan göra det en timme mindre!... Tror du att jag, innan jag träffade dig, gick omkring och sökte hvem jag uppsluka månde i skepnad af en hustru?... Tror du jag ens drömde om giftermål? Fanns det ens någon rimlig möjlighet att finna hvad jag ville finna? Det är en mycket ringa kontingent af Shakespeariska kvinnor, som detta land frambringar!! Hvad den lycka i öfrigt angår, som du skulle hindrat, så kan du ju icke för ett ögonblick se den med världsliga ögon och tänka på rike-

domar m. m. sådant? Hvad finner du således, under din tankes flykt efter »mitt bästa», annat än just — dig?... Du skall aldrig hos mig möta den själfviskhet, hvilken så många kvinnor och män kalla stor lidelse, den som säger: »blif min, huru det än må gå med dig själf». *Jag tror att vi skola se Italien tillsammans*... Men äfven fyra väggar med dig vore mig en oändlig rymd... Jag som hvarje annan man har, med afseende å min lycka, sunda instinkter, hvilka utveckla sig så snart de äga frihet därtill. En man t. ex., som vill vinna rikedom och inflytande i världslig mening, finner man vanligen på rätta vägen att nå dem... För att jag skall nå hvad min instinkt säger mig vara min lycka, behöfves nu endast det sista steget — och detta är det lättaste! Ty först och främst fordrades det ju att du skulle födas och för det andra födas i min tid och vidare finnas till vid Wimpole Street och icke i Timbuktu — och så att en hög häck kring Törnrosas slott hållit hela den öfriga världen utestängd tills jag fann vägen dit... Och då, just som jag trodde att mina svårigheter skulle börja, hade jag redan nått fram ett långt stycke!... Ty skulle du äfven fortfara att endast ge mig så mycket plats att jag nätt och jämt får stå i din närhet, var viss att jag stannar där! Jag har då i alla fall minnet af dig, vetskapen om dig, begreppet *du* intryckta i mitt hjärta och min hjärna — och på detta kan jag lefva hela mitt lif. Men det anstår dig, du helt ädelmodiga, att ge mig mera, mycket mera än bara lifvet — du kan utvidga mitt lif och fördjupa det — som du redan gör och allt jämt kommer att göra. Huru jag älskar dig, när jag tänker på den fulla ärligheten i din gåfva — huru ädelt du gaf, när du en gång var villig att gifva! Tror du

ej jag sett huru småsinnadt äfven älskande kvinnor ge sina skänker? Jag vill ej ens försöka uträkna huru mycket af sådana oädla tillsatser, din kärleks rena guld skulle kunnat komma mig att fördraga. Ty jag fick den ju nu som oblandadt guld — för att fullkomna min lycka!... Jag har lyckligtvis intet »vunnit» (o, det förhatliga ordet och den franska tanken!)... Att säga att jag kunde dö för dig med glädje är föga; jag hoppas jag kunde dö för ännu två, tre andra människor. Men jag vet icke något enda afseende i hvilket jag icke obetingadt skulle hängifva dig hela mitt jag — att brukas eller icke brukas. Detta kan icke utsägas — låt mig *lefva det i bevis*, älskade!... När jag tänker på att få lefva med dig, åldras med dig, då ser jag ljus äfven i natten, så långt jag kan se in i den... Sedan jag älskar dig, vet jag att, om äktenskapet icke varit uppfunnet, då skulle jag nu ofelbart hafva uppfunnit det... Inga ord, inga känslor göra rättvisa åt min själs förvissning, min religion! Om också ett moment af min känsla helt fyller mig den ena minuten, så blir just känslans lidelse och fullhet i *den* minuten en orätt mot de andra, icke representerade momenten, mot djupet och vidden af min kärlek i ett annat ögonblick! Och därför måste jag kunna få bruka mitt hela lif för att bevisa och åskådliggöra, om icke på det ena så på det andra sättet — och jag måste ha den enkla, påtagliga makt att göra detta, den trygga tid för allt detta, som äktenskapet ger...

Med afseende å hennes farhåga att han kommit med föresatsen att förälska sig, svarade han:

Jag hade visserligen en aning att det skulle ske, men långt ifrån en önskan. Tvärtom hoppades jag att

den känsla, du strax ingaf mig, skulle visa sig vara endast sympati, vänskap, vördnad — men intet som skulle komma i vägen för mina planer att då återvända till Italien...

Och på hennes farhåga att hans medlidande för sjuklingen eller hans beundran för diktarinnan förvillat honom svarade han: att det från första stunden varit kvinnan som fyllt hans själ, hans hjärta och hans sinnen genom de härligheter dem hvarje bref, hvarje ord, hvarje blick uppenbarat. Denna uppenbarelse var redan stor nog för att, om han också nu skulle förlora henne, göra honom rik för alltid. Och en annan gång:

Att du var ett stort snille, en strålande stjärna, det visste och beundrade jag innan du blef mitt lifs ljus. Men nu, sedan jag äger alla ditt väsens skatter, kan jag ej vända mig ifrån dem för att beundra ditt snille — ehuru jag af allt hjärta önskar att du skall kunna lyfta mig med den ena handen och kröna dig själf med den andra; att din diktnings rosenträd skall blomma i hela sin fullhet... Din ovetenhet om din egen gåfvas värde är ett utsökt nytt behag, som gör dig än kärare för mig... Det är jag, som hel och hållen fylles af tacksamhet, när jag tänker på hvad du är. Men dessa mina innersta tankar äro de enda du ej kan dela, de tankar, som komma när jag återupplefver allt du säger och gör och jag försöker att för mig själf utgrunda hvad det är, som utgör själfva förtrollningen. Du skall icke få veta huru du beter dig för att så hänrycka mig: endast fortsätta därmed!... Under dina ögon skall jag kunna arbeta och vinna ditt bifall. Jag vet att när du ännu var endast den stora diktarinnan och icke min,

skulle jag föredragit ditt beröm framför hela världen. Och nu, när jag sätter diktarinnan å sido och du endast (hvilket »endast»!) är min älskade — med det där håret och de där ögonen och händerna och stämman och alla de fullkomligheter du i går lät mig sluta i mina armar — då känner jag att om du icke skrifvit en rad, om du ej alls vore »miss Barrett», utan endast *min* och sade mig: »Jag är nöjd med hvad du diktat»... jag dock vore öfverlycklig då.

Och senare:

Din oro att jag älskade dig för din diktning har kommit mig att tala mest om kvinnan i dig — men isynnerhet därför att jag älskar henne mest. Jag ser din genialitet i ljuset och värmen från ditt hjärta och kysser dina läppar för deras egen skull, icke därför att de sjunga! Men detta innebär ej att jag förlorat glädjen i någon af dina härligheter, ehuru jag föredrar somliga. Jag kunde innesluta mig med dig och dö för världen och lefva femtio långa lif i lyckan af din närhet, men detta hindrar icke att det blir en ljuf stolthet att låta världen veta att just *du* utvalt mig, att just din hand ger mig mitt lifs underbara krona...

Hon svarar:

Är det möjligt att du kan älska mig så? Då finnes ej mer någon brist, något kval i lifvet och då äger du mig helt — intill den gräns där jag kunde bli ett hinder för dig.

Och nu lofvar hon honom att, om hon under vintern fortfar att tillfriskna, då skall hon nästa höst som hans hustru följa honom till Italien. Men viss som hon var att fadern mot detta, som alla andra giftermåls-

förslag för sina barn, skulle sätta sitt monomaniska motstånd, fordrade hon att deras planer skola förbli en fullkomlig hemlighet för alla, äfven för gemensamma vänner, såsom t. ex. Kenyon. Hon ville ej torteras genom att från sina vänner höra de betänkligheter, hon själf såg klarare än någon, men framför allt ville hon ej att fadern framdeles skulle kunna ställa någon till ansvar för vetskap om hennes planer eller att han skulle kunna omintetgöra dessa genom att erhålla ens en aning om dem.

Det är ej, skref hon, min vilja, min känsla jag är oviss på, endast min fysiska styrka. Att kämpa ut denna kamp med min far skulle döda mig. Endast af att bevittna en dylik — mellan min far och en af mina systrar — blef jag sanslös i flera timmar och yrade i flera dagar. Och hans motstånd skulle förbli lika hårdt: han såge mig hellre död än att ge vika. Äfven om jag öfverlefde det, skulle han hindra allt muntligt eller skriftligt utbyte mellan oss. Jag — som älskat honom mest af hans barn, emedan jag sett den lefvande källan djupt inne i denna klippa — vet nu, efter hans sätt att upptaga resan till södern för min hälsas skull, hur föga han dock älskar mig... Jag hoppas att han endast skall vredgas, icke lida... Jag har icke den ringaste tvekan om min plikt att handla så. Jag har alltid förbehållit mig rätten öfver mina egna känslor, den mest afgjordt personliga af alla rättigheter, och den innebär grundsatser och följdsatser af oändlig betydelse. Nu är tillfället inne att taga dessa konsekvenser. Och jag skall aldrig ett ögonblick tveka i valet mellan min far och

dig, har aldrig gjort det. Sedan jag började tro på möjligheten af din kärlek har jag äfven sett din rätt... Jag har alltid haft antipati för det slags hjältemodigt-dygdiga varelser, hvilka offra hvad de kalla sin kärlek, för hvad de kalla sin plikt... jag lyssnar med ett visst förakt till dessa bevis på styrka — eller svaghet! Man brukar ju inte annars berömma folk för att de svika sin religion, bryta sina eder eller vanhelga sina helgedomskar — så länge de ännu tro på sin religion och sina sakrament! Men, å andra sidan, har jag alltid fullt förstått att äfven de allvarligaste och mest trofasta män — och kvinnor — kunna misstaga sig på sina känslor och i elfte timmen träda tillbaka, när de funnit sanningen om sig själfva. Dessa män, som modigt bekänna sanningen, äro de manligaste och i stället för att klandra dem ger jag dem alltid min aktning...

Medan hon på detta och hundra andra sätt tryggar hans frihetskänsla, antyder hon ej ens att hon genom att följa honom bokstafligen måste våga sitt lif. Hon skrifver bland annat:

Det är endast för din, aldrig för min lycka jag fruktar, när jag fruktar — och vore du mindre för mig — vore din lycka mig endast så dyrbar som min egen — skulle jag väl frukta då?... Men du behöfver ej rädas att min fruktan skall korsa en din önskan eller att den hindrar mig att känna att du är mer för mig än hela världen, såsom jag nu ser den — ja, mer än hvad jag tog för hela världen i mina tidigaste drömmar!... Jag har stundom tänkt, när jag tänkt endast på mig själf, att jag skulle vilja dö i vinter — innan du i något fall känt dig bedragen på mig. Men emedan du är

bättre och dyrbarare för mig än jag själf är, så vill jag det icke, ty jag icke kan vilja din smärta, äfven om jag tror att du sålunda kunde sparas den större, att jag blefve en börda för hela ditt lif... Jag kan, ej klagande men med djup öfvertygelse, bruka m:me Staëls ord: »Jag har aldrig blifvit älskad så, som jag själf är i stånd att älska». Förmågan att älska är min största förmåga — jag visste det redan förut. Och ehuru hvarje kvinna måste ha älskat dig — så tror jag dock att ingen kunde gjort det som jag. För andra kvinnor kunde du blifvit den högsta lyckan i deras öfriga lycka; för mig är du hela lyckan... Från grufvans mörker ser man stjärnorna praktfullast och *de profundis amavi*... Om du lämnade mig nu — emedan du fann det bäst för dig — skulle jag dock aldrig ångra att jag känt dig och älskat dig — under intet förhållande kan jag för min del komma att ångra något, endast för din... Jag älskar dig med min naturs största djup, med hela mitt väsens fullhet. — Hela världen är mig intet bredvid dig — och det, som är *så* dyrbart, är icke långt ifrån att vara förfärande!... Det synes mig som kunde en man aldrig förr hafva varit för en kvinna hvad du är för mig. Ty fullheten kännes ju i förhållande till tomheten förut. Och jag vet hvad som var bakom: den stora öknen med min naturs möjligheter för lycka som ett svart gapande tomrum, innan dessa silfverfloder fyllde det! Är det underligt om jag tror mig drömma, när min skönaste ungdomsdröm — gömd under långa, mörka år — med ens står för mig som en verklighet ute i solen?... Ja, jag vågade ej ens drömma om att, ifall den man kom, som jag kunde älska, också han skulle kunna älska mig! Jag har sett hur litet det är, som människor kalla kärlek

och jag har därför aldrig hoppats, att det stora, jag menade med det ordet, skulle komma mig till del. Undra ej på att jag ej diktar. Jag är försjunken i åsynen af min soluppgång och alla diktarkronor äro mig likgiltiga bredvid den kronan att vara något för en enda! Förstå att jag misstror — icke dig, men ödet. Har någonsin någon ur ett mörkt fängelse plötsligen blifvit förd upp på ett högt berg utan att hans hufvud svindlat och hans hjärta skälft? Och du älskar mig *mer* än förut säger du?... Hur skall jag någonsin kunna visa dig hvad som finnes i mitt hjärta för dig?... Haf så mycket tro till mig, du enda älskade, att du brukar mig helt enkelt för ditt gagn, din lycka, dina mål utan en tanke på mig... En salig ande som öfver grafven ser tillbaka på jordelifvet, kan ej finna större förändring än jag nu... Hvad var jag, innan du kom, hvad var världen för mig, hvad var lifvets mening?... Du har gifvit mig den största gåfva en människosjäl kan gifva den andra: du har gjort mitt lif nytt... Jag har älskat dig hela mitt lif ovetande, det vill säga föreställningen om dig. Kvinnor börja ju alltid med ett »ideal», som de sedan lämpa efter omständigheterna! Att till allt annat du helt är just hvad jag drömt, detta synes mig som en så underbar godtgörelse för många års lidanden att jag fruktar detta som något allt för mycket... fruktar att du skall öppna dina ögon och se all min ovärdighet... Men helt förstå hvad du är, detta kan jag, emedan jag aldrig dyrkat falska gudar och jag skulle ge dig min själ att stå på, om detta kunde komma dig att stå högre!... Det var kanske därför mitt lif skulle härjas, för att du skulle finna min själ alldeles fri och mer helt kunna besitta den, än du kunnat äga någon annan, lyckligare

kvinnas! Som den döende tänker på himlen, som fångar på friheten, så tänker jag på dig... Att dö utan att hafva sett och älskat dig, det skulle ha varit att ha gått med förbundna ögon under stjärnhimlen — bort från oanade härligheter... Och dock, när jag fruktar att bli en sten på din väg, ett moln på din himmel, så kan jag till och med önska att jag aldrig sett dig, aldrig hört dig — och detta är det yttersta offer jag kan bringa dig, du som för mig är mer än lifvet, ja, mer än döden, så som döden syntes mig innan jag kände dig...

Hon förebrår sig att hon i sin skälfvande oro ej kan låta bli att pläga honom med sina tvifvel; att hon så ofta »låter hans blommor falla ur sina, vid blomsterfång ovana, händer». Men han ber henne i detta som allt annat endast vara sig själf, inte för hans skull dölja något, ty han har rätt att få hennes väsen i alla dess stämningar och han kan aldrig få nog af henne:

»Jag ser aldrig objektivt på dig — hvarken för att upptäcka, loforda eller lämpa mig efter dig... Jag inandas din personlighet med samma nödvändighet som luften och du ifrågasätter om jag ej vill umbära luften! Om jag hade en oändlighet af lif skulle jag bygga dem alla på dig. Just sådan du är, är du för mig alltid tryggt densamma och alltid underbart ny. Tanken på att du kanske genom samlifvet med mig i Italien — eller Nova Zembla om du hellre vill! — skall vinna något för din hälsa, ditt lif, något som i någon mån kan motsvara det oändliga goda, jag hoppas af samlifvet med dig, detta liksom försvarar min oändliga lycka i mina egna ögon.

Du främjar och fullkomnar min lifsplan i hvarje enskildhet... Jag behöfver dig för att glädjen skall bli glädje, hvilan hvila, arbetet arbete... Jag skulle kanske, någon tid kunna umbära Shelley och Beethoven men aldrig dig, ty så mångfaldig som du själf är, är mitt behof af dig... Jag började älska dig mer än hela världen, nu älskar jag dig mer än till och med dig själf, som jag först såg dig... Jag har i allt funnit dig som jag anade dig och allt jag funnit har varit fullkomligt... Fullkomlig, fullrundad, pärlren gaf du mig slutligen din ömhet...

Jag kunde uppräkna alla de egenskaper, som göra dig värd kärlek och dock går min känsla mycket djupare än dina egenskaper... Jag älskar dig helt enkelt emedan jag älskar dig... Hela mitt lif har jag omedvetet saknat dig; jag var skapad att vänta på dig, finna dig och bli din för alltid... Och ett helt lif skulle icke kunna stilla min törst efter att helt och evigt innesluta dig i mig... Men det skall kanske behöfvas många års samlif innan du nås af ljuset från min kärlek, liksom det behöfves många år innan vissa stjärnors strålar nå till jorden... Men du, hvars natur är att gifva, att välsigna och vara lycklig därigenom — blir du icke själf varm redan af det ljus, du till mig utstrålar? Hur skall jag annars kunna göra dig lycklig?... Ditt väsens gudomliga godhet fyller mig redan nu med en salighet så djup, att den nästan är en smärta.. Redan af hvad du nu ger — detta som kommer mina innersta hjärtesträngar att darra af salighet — kunde jag lefva och vänta på dig till lifvets slut...

Och hon svarar:

Jag gömmer alla dina ord i mitt hjärta, så djupt

att ingen pärlfiskare kunde nå dem... Du vet ej att du är lika omedvetet — lika *omanligt* — ädelmodig som andra män äro omedvetet själfviska och omedvetet oädla — det vill säga när det gäller kvinnor... Du visar ditt ädelmod bland annat genom att alltid framställa dig själf som den mottagande... Och just emedan du är så olik andra män, måste jag ihärdigt varna dig mot mig själf, medan andra män skulle bli varnade af sin egen själfviskhet... Men dock börjar jag nu se mot möjligheten att kunna göra dig lycklig någon gång bortom de blå kullarna hvilka, underbart nog, synas mig mer blå ju närmare jag nalkas dem!... Bäst lugnar du mig, när du säger att du icke vet hvarför du älskar mig. Ty jag har alltid trott att den verkliga kärleken var oresonlig, utan alla goda skäl för sig! Och just emedan din känsla för mig är i högsta grad orimlig, tror jag därför mer på dess verklighet, än om du stödde dem på goda grunder... Då jag trodde att du älskade mig för några egenskapers skull, önskade jag alltid att du skulle varit mer klarseende! Nu däremot gör det mig lycklig att du älskade mig strax du såg mig, att dina ögon aldrig kallt iakttagande hvilat på mig...

*

Dessa från hela brefväxlingen fritt sammanställda citat visa guldtrådarna i den lifsväf, som dag för dag sammanfogas. Men endast brefväxlingen i dess helhet kan ådagalägga de otaliga fina trådar genom hvilka deras tillvaro allt närmare sammanslutes.

Båda äro lika ifriga att uppfånga hvarje skymt af

den andres personlighet. Båda räkna sina skatter och särskildt är han en noggrann bokförare. Så och så många bref; så och så många besök; så länge har hvarje besök varat och i slutet af 1845 kan han räkna hop timmarna till — två hela dagar!

»Och tro ej,» skrifver han, »att ett enda besök är sammanblandadt med ett annat: jag njuter dem alla i minnet, med hvartderas särskilda stämning». Båda gräma sig öfver de minuter, tillfälligheten beröfvar dem och vid en öfverstruken rad i hennes bref klagar han att hon undansnillat honom ett af hans guldstycken! Hon säger honom att hans bref genast bli blod af hennes blod och att mer vitala bref aldrig funnits, hvarpå han svarar: »Jo, dina egna».

I ingenderas finnes en författad rad: alla äro omedelbara, samtalade, planlösa, med den största enkelhet i det högsta pathos och den ömmaste innerlighet i det lättaste skämt. Man förstår hans förslag att de under sitt äktenskap skola instifta brefhelgdagar för att omläsa dem. Han försäkrar henne att han — som aldrig förlorat en tidigare glädje i en senare — ännu efter åratals äktenskap skall känna samma darrande lycka som nu vid ett bref från henne. Och hon säger honom att hvarje hans bref för henne är en guldlampa, som hon ställer i en af sitt tempels nischer för att där lysa henne till lifvets slut!

Båda äro i lika sällsynt grad djupa och enkla i sitt känsloIif. Alla de erotiska förvecklingar, dem mer

grunda eller mer sammansatta naturer framkalla, voro för dem okända. Det fullkomliga förtroendets klara dager skymmes aldrig af en maktlustens, misstrons, grymhetens eller svartsjukans skugga. Hvarje möjlighet till missförstånd, hvarje skymt af förstämning uppfattades af båda med den snabbaste vakenhet och undanröjdes med den ömmaste ifver. Båda möta hvarje önskan hos den andra med öppna armar och hvarje kärleksuttryck med böjda knän. »Endast den högsta styrkan är fullkomligt god» — detta Elisabeth Barretts djupa ord gäller äfven om den erotiska känslan. Så länge denna är svag — det vill säga innehåller en rest af brutalitet eller världslighet — är den endast en makttäflan, som utesluter godheten, men däremot när den — som här — nått sin högsta styrka innebär den äfven den fullkomligaste godhet.

Det innehållsrika är icke högtrafvande och det finnes ej heller en skymt af något uppskrufvadt i deras bref. Det är för båda en allvarlig glädje att finna huru, i de djupaste ämnen, den ena uttalar den andras tankar. Men det är dem äfven en leende glädje att, medan deras vänner tro dem afhandla höga ämnen på grekiska, de i stället äro upptagna af alla kärlekens visa barnsligheter. De byta ringar och hårlockar. Han klagar att hon aldrig lyft sina ögonhår sedan deras första möte och ber henne åtminstone någon gång unna honom att återse hennes blick! Han berättar att hans förnamn blifvit förvandladt, sedan hon en gång uttalat

det. Hon betviflar att hon kan ha gjort detta, »ty du har för mig endast varit HAN, den ende, inför hvilken alla namn falla tysta till marken». Han svarar: Ännu hör jag ljudet af mitt namn med din röst djupt under alla andra jordiska ljud! Jag glömmer aldrig en mindre gåfva i en större och hur många pärlor, som än upplöstes i min bägare, kände jag dock den oblandade dryckens första friskhet!» Sedan skymtar någon gång *Robert* — ett för henne »alldeles hvitt, hittills obrukadt namn» — skyggt i hennes bref, medan han på alla sätt leker med och smeker hennes smeknamn.

Emellan barnsligheterna läser hon manuskripten till hans båda nya delar af *Bells and Pomegranates** i hvilka hon med allt skäl finner både *reason and passion and plastic power*. Han nådde äfven med dem sin första stora framgång efter *Pippa Passes*.

Utom Landors dikt — som Browning besvarade

* *Dramatic romances and lyrics* 1845 och *Luria. A soul's tragedy* 1846.

Med anledning af den första delen skref Landor till Browning:

Shakespeare is not our poet but the world's,
Therefore on him no speech! and brief for thee,
Browning! Since Chaucer was alive and hale
No man has walked along our roads with step
So active, so enquiring eye, or tongue
So varied in discourse. But warmer climes
Give brighter plumage, stronger wing: the breeze
Of Alpine heights thou playest with, borne on
Beyond Sorrento and Amalfi, where
The Siren waits thee, singing song for song.

De sista raderna blefvo sedan ofta af Browning anförda till Elisabeth Barrett som en omedveten profetia om deras framtida lif.

med att tillägna honom *Luria* — fick Browning nu en mängd entusiastiska bref och kritiker, hvilka Elisabeth Barrett ber att få se, emedan hon ej endast vill »dyrka honom i sitt eget allraheligaste utan äfven i tempelförgården med de andra». Och ju mer dessa hylla honom, dess mer undrar hon att hon kan vara allt för honom, medan han försäkrar henne att hon ej blott är hans »verkliga publik utan äfven, när han sluter henne i sina armar, hans verkliga, påtagliga, bevisade framgång». Han skrifver:

Mitt lif, min dikt gåfvo mig intet, förr än du fann mitt lif och min dikt och välsignade båda . . . Med din hand i min från början skall allt bli bättre . . . Men om dig kan jag ej dikta. Hade jag aldrig brukat poesiens språk förut, skulle jag uppfunnit det för att tala det till dig! Nu afhålles jag just genom mitt bruk däraf: jag vill ej att ett enda af mina ord skall kunna tagas för »endast poesi».

Brefven och besöken — ehuru de förra ofta kommo ett par gånger om dagen, och de senare nu äga rum ungefär tre gånger på fjorton dagar och förlängas till tre timmar — förefalla båda allt mer otillräckliga, ju mer Elisabeth Barretts återvändande krafter visa möjligheten af ett helt samlif. Hon hade börjat med att gå omkring i sitt rum, så i nedra våningen, så åkte hon ut — och fick se de för henne nya synerna af en järnväg och af London i gasljus. Slutligen steg hon ur vagnen och beság några sevärdheter men framför allt njöt hon allt oftare den så länge saknade fröjden att gå omkring

i gräset och stå under trädens gröna skuggor. 1846 i maj — som Browning kallade sin lyckomånad — kunde hon sända honom den första kvist, hon själf plockat, till gengäld för alla de blommor, han bragt henne.

Under sommaren oroas de allt mera genom begynnande misstankar hos hennes bröder, mr Kenyon och andra vänner och båda plågas dessutom af förställningen, som så illa passade deras naturer. Robert Browning kände huru hans »oskattbara ädelsten hängde vid ett hår öfver en afgrund» och han visste dessutom att endast samlifvet kunde stilla hennes oro för hans lycka. Sålunda, när han talat om giftermålet, talar hon om ett nytt dröjsmål. Han svarar då:

Visserligen ville jag hellre lefva ett lif som det sista årets trots all dess halfhet, än vinna någon annan lycka, kärlek eller ryktbarhet i hvilka du ej hade del; ja, jag ville ej byta sorgen att sakna dig mot någon tänkbar glädje dig förutan... Är det således för ditt bästa, du vill uppskof, då väntar jag gärna i tjugu år till, endast vi nu åtminstone vigas, så att jag kan få komma till din sjukbädd, om så skulle behöfvas... Men är det åter för min skull du föreslår uppskofvet, då vill jag säga dig: att jag lefver i en knappt uthärdlig oro och öfverretning och att ett onödigt vänteår vore olidligt — ty jag älskar dig och är icke af stock eller sten... Hvad som var fest förr är svält nu, så växer min hunger efter dig...

Hon svarar att hon ifrågasatt dröjsmålet uteslutande för hans skull, emedan hon tänkt sig möjligheten att

han nu, med det verkliga afgörandet så nära, blifvit mer klarsynt.

I så fall, skref han, skulle jag sagt dig det. Det kunde icke falla mig in att begå det brottet mot mig själf att gifta mig på en slocknad känsla... Hvad jag behöfver är den hela, dagliga och stundliga hängifvenheten och sympatien... Låt oss därför resa till Italien och vara så lyckliga som dagen är lång!

När de nu, utan vidare tvekan å hennes sida, börja afhandla de praktiska anordningarna, så finna de sig äfven i dylika frågor öfverensstämma med *a tremblingly exquisite exactment.* Båda hyste det mest oengelska hat till alla världsliga klokhetssynpunkter; båda se idealet i ett sorgfritt zigenarlif utan hvarje hänsyn till andra människors sätt att inrätta sig; hon skulle »vågat gifta sig med honom på 100 £» och det är endast med stor tvekan hon föreslår att taga sin mångåriga kammarjungfru, Wilson, med sig. Hvarpå han svarar att det enda, han kunnat bli ond öfver, vore om hon *icke* unnat sig denna, för hennes vård och arbete oumbärliga lyx. I alla andra afseenden anse båda enkla lefnadsvanor som de förnäma och förakta djupt den konventionalism, hvilken, som hon säger, »i England omsluter en så tätt att själen intet ser genom, öfver eller bortom den». Wilson, Flush, klassikerna i duodes, hvarandras bref och helt litet kläder — detta var bådas maximum af hvad som borde medtagas!

Äfven om båda ej lika mycket afskytt »den barbariskt råa seden att hålla bröllop» skulle dock deras förhållanden nödvändiggjort en vigsel i hemlighet. För båda var vigseln endast en form, eniga som de voro att, om ej allt inifrån varit bestämdt, kunde den intet afgjort och att, om allt inifrån ändrades, borde den intet sammanhålla. Hon skref sålunda:

Jag kan aldrig betrakta vigseln som någon slags säkerhet för mig. Den betyder intet för ens hjärta eller ens lycka, ty illusioner kunna skingras lika väl före som efter den ... Mitt äktenskapsprogram är: att du skall försöka mig en vinter och om du då tröttnar (hvilket jag vet utan att du säger mig det) låter jag min mulåsna galoppera med mig till Grekland ... Tro ej att jag skämtar: det är mitt djupaste allvar ... Jag skulle aldrig kunna gräla med dig, men af samma skäl heller aldrig lefva med dig, om du ej längre älskade mig. Vi skola icke föra andra gifta människors afskyvärda lif — du vet att vi ej kunna det — åtminstone kan jag det ej, just emedan jag älskar dig så högt ... Hvad är det i äktenskapet, som gör att alla dessa människor, hvilka också börjat med att tala om kärlek, nu se snedt på hvarandra under silkesmasken och faktiskt hata hvarandra genom den enas tyranni, den andras hyckleri? ... Som barn hörde jag två kvinnor tala om att den svåraste tiden i äktenskapet var den, då älskaren småningom förvandlas till äkta man. Barn som jag var, lyssnade jag med både ögon och öron, och tänkte redan då: att det måste vara förfärande att få en man genom en sådan procedur! Nu synes det mig ännu förfärligare ... Männen välja sina hustrur af alla andra skäl än att

harmoniera med sig. En sympatiens fullhet, ett ömsesidigt deladt andligt lif, det väntar sig ingendera annat än i den trånga, konventionella mening enligt hvilken kärleken och äktenskapet — till kvinnornas förnedring — realiseras öfverallt i världen...

Långt ifrån att hennes »program» framkallar hans motsägelse svarar han:

Du skulle handla alldeles rätt i att lämna mig ifall min kärlek slocknade. Jag afskyr lika djupt som du äkta makars ömsesidiga »vänskaps- och aktningsförhållanden»; när ditt namn ljuder i mitt öra som hvarje annat, din röst som alla andras; när vi hänsynsfullt »gå ur vägen» för hvarandras sysselsättningar och »respektera» hvarandras smak och så vidare — må då allt vara slut emellan oss! Men — jag tror icke att det går så med min känsla för dig! Ännu aldrig har ett ord, en rörelse nått dig, hvilka ej framkallats af min lefvande, omedelbara kärlek, men otaliga rörelser ha blifvit undertryckta, emedan jag försmått bruka dem som uttryck för min känsla. Män hafva ju en del erotiska beteenden, dem de stå ut med, därför att de äro afsedda för så kort tid. Sedan de »vunnit» sitt mål tillåter dem den »verkliga tillgifvenheten och den ömsesidiga aktningen» — att bruka mycket färre omständigheter! Men allt jag känner är så skildt från detta som himlen från jorden! Jag hoppas finna allt fler medel och ord (kanske ej *talade* ord) för den kult med hvilken jag alltjämt skall dyrka dig... I andra fall, då en man »eröfrar» en kvinna under eggelsen af oro, hopp och fruktan, slutar helt naturligt hans intresse för henne med bröllopsdagen. För mig är den kärlek jag redan af dig äger,

intet, mot den jag hoppas »eröfra». Jag vill hos dig finna kärleken vid lifvets slut, kärleken efter profvet, kärleken till *min* kärlek, då den haft tid och tillfälle att bevisa sig själf...

Elisabeth Barrett var emellertid icke färdig med sin *magna charta* förr än hon lofvat honom äfven hvardagslifvets frihet. Så skrifver hon:

Icke ett grand får du ändra i dina vanor, ty då skulle jag känna mig i vägen för dig! Ditt lif behöfver ju icke störas af att du har mig i närheten? Jag är mycket stillsam, mycket lätt nöjd, ej svår att göra i lag och icke ens i småsaker bortskämd genom något slags öfverflöd. Blott du är lycklig, då blir allt bra för mig. Umgås därför liksom du nu gör; gå ut när du vill, utan att säga ett ord; bruka all den rörelsefrihet du redan har; var herre öfver portnyckeln som öfver alla andra ting!...

Och han svarar:

Men jag har ju ej en enda vana, som kan störas genom mitt nya lif? Jag önskar dikta, och lära en del af böcker, af naturen och människorna... I Pisa ämnar jag fortsätta med detta och där som öfverallt blir det min stolthet att kunna arbeta med minsta möjliga apparat... Hvad kan nu genom dig ändras i allt detta? Och hvarför skulle jag låtsa att af dig mottaga en frihet, som det vore mig en olidlig plåga att behålla, efter som jag gifter mig med dig emedan jag endast på det sättet kan få nog af dig?... Så långt ifrån att ditt behof af stillhet och tillbakadragenhet skulle bli mig ett hinder, främjar det tvärtom min lifsplan... Endast att du kan gå omkring och se, njuta och le kommer ju nu

att förvissa mig om att du äger en för dig ovan glädje, medan en annan kvinna med mig skulle nödgas finna sig i ett lugn, en ensamhet, en enkelhet vid hvilka hon kanske ej varit van... Utom dig själf har du aldrig gifvit mig något dyrbarare, än vissheten att du gärna reser med mig. Kärleken uppväger ju allt och, när jag trodde att du ej ville lämna England, ville jag också stanna där. Men att nu i stället få resa med dig, få lefva det lif, vi tänka lefva!... Du ensam bland alla kvinnor kan skapa min lycka, ty du ensam ser i samma riktning som jag, känner på samma sätt som jag, lefver för samma mål som jag och dessutom ser du med samma ögon som jag den mest naturliga och omedelbara vägen att nå dessa mål, d. v. s. genom ett enkelt, tillbakadraget lif, utanför världen (men icke ur den *verkliga* världen) genom resor och allt det andra! Och dock vet jag, att under allt detta blir samlifvet med dig det innersta i min lycka, och att om du en gång komme att önska dig ett helt annat slags lif, skulle det bli mig en glädje att lära mig hvad du då af mig önskar...

Under utbytet af sådana framtidstankar ordnade de sina resplaner och andra angelägenheter. De hade redan afgjort att gifta sig i september, den för henne bästa restiden, men dagen framflyttades hastigt genom familjen Barretts planer att taga Elisabeth med till landet.

Bland Elisabeth Barretts bref finnes ett, som Robert Browning påtecknat:

Lördagen sept. 12 1846 ¼ 11—11 ¼ f. m. (91).

Detta betyder att det var den 91:sta gången han såg Elisabeth Barrett när de den dagen, följda af endast

hvar sitt vittne, vigdes i Marylebone-kyrkan. — Till denna återvände Robert Browning sedan vid hvarje besök i London för att kyssa tröskeln, Elisabeth Barrett beträdde den dag hon — ensam och »mer död än lefvande» — gick till honom ur sitt hem, fullt viss att snart bli utestängd från detta. Omedelbart efter vigseln återvände hon till Wimpole Street och återsåg Robert Browning först den 19 september, då de tillsammans lämnade London. Under tiden växlades ännu några bref, i hvilka han tackar henne för det stora kärleksbevis hon, genom sitt beslutsamma mod, gifvit honom. »Komma hvad komma vill,» skrifver han, »så har mitt lif nu burit blomma och frukt.» Och hon svarar:

Af alla de kvinnor, som vigts i den kyrkan, har kanske ej en enda haft så starka skäl som jag för min fullkomliga tro och hängifvenhet. Detta var min ersättning för att jag saknade, hvad andra kvinnor i en sådan stund vanligen äga, sina närmaste i sin närhet. Men jag behöfde dem så mycket mindre än andra, ty min lycka är så mycket fullkomligare...

Och med de enkla orden: »Det är förfärligt — förfärligt att nu för första gången i mitt lif vålla smärta i mitt hem genom en frivillig handling» — står hon färdig att följa honom. Hennes aning, att hennes far aldrig skulle förlåta henne, besannades. Alla hennes bref till honom återkommo oöppnade till henne efter hans död 1857 och hennes namn nämndes ej ens i hans testamente. Men hennes visshet att faderns stolt-

het led mer än hans hjärta gjorde att hans obeveklighet aldrig kastade någon varaktig skugga öfver hennes nya lif. Till systrarna förblef förhållandet oförändradt — de hade vetat allt, utom det sista steget — och med bröderna blef det framdeles återknutet. De vänner, om hvilkas ogillande Elisabeth Barrett varit så viss — både på grund af hennes egen »galenskap» och hennes handlingssätt mot fadern — klandrade henne ej, ty de kände alltför väl mr. Barretts tyranniska monomani, som framträdde vid alla barnens giftermål. Utgången visade ju dessutom att dessa båda poeter haft rätt i att anse sitt »eget vansinniga giftermål som det enda kloka i världen!» Carlyle, Brownings vän — allt sedan denne hejdat den ridande Carlyles häst på Wimbledon Common för att omtala sin beundran för den honom då personligen obekante tänkaren —, var hänryckt öfver deras handling. Och den gode vännen Kenyon, gent emot hvilken de båda haft det sämsta samvetet, skref till sin kusin: *Du har äfventyrat ditt lif och du har gjort alldeles rätt!*... I stället för det allmänna ogillande Elisabeth Barrett väntat, fick hon således talrika bevis på sympati från dem, hvilkas omdöme hon skattade. Hvad åter världens välvisa meningar angick, så voro de mot dem fullkomligt skyddade genom sin likgiltighet.

Nu — jublade hon — kunna inga människor skilja oss. Nu har jag rätt att öppet älska dig — ja, det kommer ju till och med att kallas min *plikt*, medan jag vet att, vore det också en synd, skulle jag lika fullt göra det!

*

Robert Browning och Elisabeth Barrett visa sig genom dessa bref genomträngda af den tanke som — sedan den tid brefven skrefvos — långsamt arbetat sig fram under det nu slutande århundradet, den tanken: att äktenskapets enda sedliga grund är den fullt ömsesidiga och fullt sympatiska kärleken. De erkände med klar följdriktighet: att kärlekens fortvaro liksom dess början hör till frihetens område och att kärlek således hvarken kan utlofvas eller, på grund af några löften, kräfvas och att — efter som kärleken utgör äktenskapets enda sedliga grund — så är äfven dess upphörande å endera eller båda sidor ett berättigadt skäl till äktenskapets upplösning. Men — och detta är denna sannings andra följdsats — de visste tillika: att när kärleken betraktas, såsom de själfva betraktade den, ej som ett öfvergående lifsmoment, men som lifvets väsentliga innehåll, som en religion, hvilken kräfver hela varelsens hängifvenhet under alla tillvarons ögonblick, då blir äktenskapet — i mening af ett frivilligt, lifslångt samlif — en oafvislig nödvändighet, icke ur etiskt-social men ur individuellt-psykologisk synpunkt. Först när den fria kärleken, i makarna Brownings mening, blir den enda stiftaren af äktenskap och denna fria kärleks fulla förverkligande blir äktenskapets enda ändamål — då skall man få se, i djup mening, oupplösliga äktenskap. Eller, med andra ord: det oupplösliga äktenskapet är sedligt endast för de människor, hvilka fullkomligt kunna umbära äktenskapets lagliga band. Men kärleken kan icke,

som för makarna Browning, blifva lifvets stora innehåll, förr än människorna blifva hvad dessa båda voro, lefnadskonstnärer hvilka med klart medvetande bevarat — och bevarat sig själfva för — sitt erotiska ideal och hvilka, oberörda af alla andra hänsyn, välja de lifsförhållanden, hvilka tillåta dem att på det fullkomligaste sätt utforma sitt stora lifsinnehåll. Och lefnadskonstnärer åter blifva endast de hvilka likt dessa hafva en stark själfkänsla och ingen fåfänga. Det är denna senare, som försvagar människorna och hindrar dem att stå ensamma; det är den förra, som ger dem styrkan och makten att, trots alla slags hinder, förverkliga sitt eget väsens lag.

Jag har ofvan framhållit att Browning ej hörde till de, särskildt i våra dagar talrika, individualister, hvilka föra stora ord om öfvermänniskan och hennes lefnadsvishet på läpparna, men hvilkas handlingar äro mer råa och fula och små än ens de föraktade hjordmänniskornas. Brownings lidelse som människa var ett med hans lidelse som diktare, nämligen enhet och helhet, trohet mot sin egen själs högsta mål och ihärdig, daglig själfkultur för att i små som stora ting förverkliga dessa mål. Och samma lidelse var hennes. Sålunda bevisade båda under sitt samlif: att icke ett af de förut anförda orden varit ett öfverord; att deras kärlek, vårdad med andakt, verkligen växte i stället för att vissna och att den till det sista hos båda motsvarade Elisabeth Barretts egen karakteristik:

How do I love thee? Let me count the ways.
I love thee to the depth and breadth and height
My soul can reach, when feeling out of sight
For the ends of being and ideal grace.
I love thee to the level of everyday's
Most quiet need, by sun and candle light.
I love thee freely, as men strive for right;
I love thee purely, as they turn from praise.
I love thee with the passion put to use,
In my old griefs, and with my childhood's faith.
I love thee with a love I seemed to lose
With my lost saints, — I love thee with the breath,
Smiles, tears, of all my life! — and, if God choose,
I shall but love thee better after death! *

Då jag vid tretton år första gången läste denna dikt mottog jag som lifsafgörande aning, hvad sedan lifvet gjort till afgörande visshet: att detta är den stora kärleken och att allt annat, som — sedan mans och kvinnas skapelse — blifvit kalladt kärlek, i jämförelse med denna endast är tidspillan eller tidsfördrif.

* *Sonnets from the Portuguese.* (Se nedan.)

IV.

Robert och Elisabeth Barrett Browning.

Love — all love — is but a passionate drawing closer.

Robert Browning till Elisabeth Barrett.

Till Brownings framtidsförhoppningar hörde äfven att »ingen post skulle finnas på sirenernas ö» och — som jag redan nämnt — voro makarna Browning under hela sitt nära femtonåriga äktenskap ej heller en enda dag skilda. Det blir nu endast genom bref till vänner och genom den samtida engelsk-amerikanska bref- och memoarlitteraturen, man kan iakttaga deras äktenskapliga lif.

Elisabeth Barrett Brownings bref till sina vänner* äro lika enkla, personliga, liffullt berättande som hennes kärleksbref. Hon förblir alltjämt samma blygsamma, naturliga varelse, full af medkänsla för andras sorger och fröjder, äfven sedan hennes eget lifs fullhet kunde kommit henne att förbise dem. Om sitt arbete med-

* *Letters of E. B. Browning* edited by F. G. Kenyon. London 1897. 2 vol.

delar hon endast hvad andra önska få veta; men brefven skildra däremot hennes hvardagslif med den åskådlighet och färgrikedom, som är den kvinnliga brefstilens tjusning.

Båda hade samma stora, sunda förmåga af hel och omedelbar lifsnjutning. De uppskatta hvardagstrefnaden lika andäktigt som helgdagsstunden; de sätta hvilans glädje lika högt som arbetets och de ägde den förmåga att leka och latas utan hvilken Elisabeth Barrett Browning med sanning säger att intet stort uträttas. Hon gjorde aldrig sin sjukdom till anledning för anspråk, tvärtom fyllde hon i högsta grad hvad hon själf kallat villkoret för ett godt lynne: generositet i småsaker. Och äfven han ägde denna generositet i öfverflöd. I sitt föräldrahem njöt han af att låta de sina för sig bestämma alla småting och han bad sin hustru fortfara därmed. »Det vill säga när jag kan gissa din önskan, skall du ej omtala den, ty då är det en särskild glädje att uppfylla den outtalad! Men annars skall du välja, ty om två vägar varit för mig lika bra, blir den du valt strax för mig den bästa.»

Så storsinta lynnen äro mycket mer ovanliga än storsinta själar. Och detta är orsaken hvarför så mången annan stolt kärlekslycka strandat på låga bankar af otaliga sandkorn. Äfven från andra, det hvardagliga lifvets små eländen, blef deras lycka räddad genom det sunda förstånd, hvaraf särskildt han hade en, för en diktare ovanligt rik, fond. Deras vänners farhågor att dessa »båda diktarhufvuden och diktarhjärtan» skulle

intrassla sig i alla slags praktiska svårigheter besannades icke: de lefde klokt efter sina tillgångar, och ingenderas fantasi hade några dyrbara nycker.

Slutligen hindrades de genom själfva storheten och styrkan i sin kärlek att nöta ut den genom öfverspändhet eller dualistisk egoism. Deras samlif fylldes genom gemensamma andliga intressen, framför allt intresset för alla mänsklighetens stora frågor. Dessutom voro båda så helt konstnärer, att de förstodo och vårdade hvarandras behof af ensamhet, liksom så helt ömma i sin kärlek att ingendera — vare sig för sina egna diktarintressen eller för sitt eget kärleksbehof — själfviskt förbrukade den andras tid och krafter.

*

Deras första mål var Pisa, dit de reste öfver Paris och Avignon. Vid Vaucluse och Petrarcas källa bar Browning sin hustru öfver den grunda, klargröna strömmen till en tronliknande klippa midt i vattnet, hvilket sålunda för andra gången blandade sitt stilla sorl med en diktares kärleksord. I Pisa blef Elisabeth Barrett Browning ej blott »friskare utan förvandlad». De lefde där i den fullkomligaste ensamhet, utan annat umgänge än domen och Campo Santo, Vasari och minnena från Byrons och Shelleys vistelse där. Hon skildrar deras lif på följande sätt:

Pisa är fullt af ro och skönhet och omgifvet af purpurskiftande kullar, hvilka locka oss djupare in i

landet. Här är molnfri, solig himmel och vårlikt väder. Vi göra dagliga promenader, under hvilka guldgula oranger titta ned på en öfver murarna. När jag är trött sitter jag på en sten och betraktar ödlorna och bergen, den klara lilla sjön och pinjeskogen... Mitt hufvud går rundt af lycka — jag, som aldrig varit lycklig förr i mitt lif!... Roberts geni är intet i jämförelse med hans personlighet, hans mer än kvinnliga ömhet, hans outtröttliga godhet, hans stundliga sträfvan efter den högsta fullkomning. Hans temperament, hans hvardagslynne, hans sätt — allt är fullkomligt! Hvar timme binder mig fastare till honom. Han kan tala visdom om allt mellan himmel och jord och dessemellan visa ett ständigt godt lynne och en munterhet full af tokeri... Vi skratta som om vi voro tjugu personer tillsammans... Vår middag få vi från en trattoria och bli fullt mätta af fågel och chianti; vi supera på kastanjer och drufvor. Elias och liljorna på marken hade ej färre matbekymmer! Jag slipper till och med ordinera middagen och äfven att slå i kaffet är ett deladt arbete. När jag endast är så god att låta mig bäras uppför trappor och änglalik nog att ligga stilla på soffan — då anses mina plikter fyllda med tillbedjansvärd fullkomlighet!...

Bland deras visa grundsatser för samlifvet var äfven den, att hvardera skulle arbeta alldeles för sig själf och aldrig visa den andra hvad de höllo på med — förr än det var färdigt, en regel, som han någon gång bröt, men hon aldrig. När han en gång, 1846, i sin oro att hon för honom försummade sin diktning, frågade om hon alls intet skref, svarade hon: »jo, jag har verkligen

något, men det blir först i Pisa du får se det». En dag på nyåret 1847 stod Browning i fönstret, då han hörde hustruns steg bakom sig; hon grep honom i axeln för att hindra honom vända sig om, då hon stack till honom ett manuskript, »som han skulle läsa och rifva sönder, ifall han ej tyckte om det; det var helt och hållet hans tillhörighet» — hvarpå hon flydde ur rummet. Sålunda — sparade till lyckans fullhetsstund — fick Browning i sin hand de fyrtiofyra sonetter i hvilka hans hustru under deras förlofningstid uttryckt de känslor, dem de redan anförda brefutdragen omedelbart skildra. Hela den upplefvade verkligheten ler, rodnar, strålar genom tårar i dessa dikter, hvilka med lidelsefullt sammanpressade tonfall förtälja diktarinnans kärleksoro och kärlekslycka. Bakom orden anar man en känslans styrka, som orden ej mäkta bära. Och dock, hur starka äro icke här äfven orden! Nu samsmälte allt, hvad Elisabeth Barrett Brownings poetiska stil vunnit i kraft, med en känsla hvars hvita glöd brände bort hvarje oformlighet och skingrade hvarje oklarhet. Denna formella öfverlägsenhet i Elisabeth Barrett Brownings mest subjektiva lyrik visar att det fulla gifvandet af personlighetens lif i dikten endast stegrar dennas klarhet, liksom den största värmes källa äfven är det starkaste ljusets. När den personliga känslans öfvervälde försvagar diktens konstnärlighet, är det endast därför, att känslan ej varit stark nog för att stiga upp som en flamma.

Sonetterna äga en sådan formens fulländning att man alldeles glömmer formen för innehållet. Där finnes den manliga ärligheten och den kvinnliga finheten i känslans uttryck; den moderliga ömheten och älskarinnans hänryckning; den erfarna kvinnans innerlighetsdjup och ungmöns skygga skärhet. Det har blifvit sagdt att den, som ej älskat, här kan lära kärlekens konst och att den, som älskat, här finna ordets högsta uttryck för sin känsla. Och har någonsin på jorden sång blifvit anammad som sakrament, då var det när Robert Browning sålunda smakade fullheten af den drufva, hans eget väsens sol purprat och mognat, en drufva, hvars must räcktes honom i denna med ädlaste konst danade bägare.

Elisabeth Barrett Browning hade ämnat sonetterna endast för sin man. Men han ansåg sig »ej äga rätt att undanhålla världen de skönaste sonetter, som skrifvits sedan Shakespeare» och utgaf dem därför först som handskrift för en del vänner, sedan (1850) offentligt under den af honom valda förklädnaden *Sonnets from the Portuguese,* en hänsyftning till Elisabeth Barrett Brownings tidigare poem *Catharina to Camoëns,* hvilken var en af Brownings älsklingsdikter.

Om dessa sonetter har aldrig funnits mer än en mening. Så som de i tidens äga sin plats, äga de den äfven i granskares värdesättning, nämligen som enastående mellan Shakespeares och D. G. Rossettis kärleks-

sonetter; det enda exempel i världslitteraturen sedan Sapfos dagar, att en kvinna inom den erotiska lyriken nått den manliga konstens högsta höjd och genom känslans skönhet öfverträffat den. Min tro är äfven att när allt hvad vårt århundrades kvinnolitteratur frambragt, kanske sjunkit i glömskans flod, då skola ännu dessa lotusblommors kalkar i oförgänglig skönhet höja sig ur densamma.

*

På våren 1847 lämnade makarna Browning Pisa för Florens, som Browning velat undvika af skräck för de resande engelsmännen, hvilkas ansikten och röster vid hans första besök nästan fördärfvat Florens för honom. Men Florens utöfvade nu på båda sin oemotståndliga tjusning. Och det blir här de sätta bo, först i möblerade rum, sedan — när de finna sig kunna lefva billigare, ifall de hyra några fler omöblerade rum än de egentligen behöfva — från 1848 i den af dem själfva ordnade våningen i Casa Guidi.

Casa Guidi, ett af de vanliga grågula, räta och släta florentiska husen med gröna spjäl-luckor, ligger strax till vänster på Via Maggiore några steg från Palazzo Pitti, och äges nu af makarna Brownings son. Det enda, som i det yttre skiljer detta hus från andra liknande, är den öfver dörren af Florens' municipaliat uppsatta marmortafla hvars guldbokstäfver på italienska förtälja att:

Här diktade och dog
ELISABETH BARRETT BROWNING
i hvars kvinnohjärta enades den lärdes vishet och
diktarens vältalighet; och som genom en kedja af
gyllene sånger sammanband
Italien med England.
Det tacksamma Florens
uppsatte detta minnesmärke.
(A. D. 1861.)

I det inre voro rummen palatslikt höga, stora och svala. Boningsrummen vette åt en vid terrass, med utsikt åt kyrkan San Felices gråa murar, en terrass som Browning fyllde med vinrankor, myrten, oranger och andra plantor, dem han vårdade med det intresse han ägnade allt lefvande. De möblerade rummen endast småningom ty, skref hon, »Robert har lyckligtvis den mest opoetiska skräck för skulder; han kan ej sofva med en obetald räkning i huset och, när han hör talas om en konkurs, är hela hans sympati hos slaktaren och bagaren!» Bosättningen ger dem anledning till alla slags glada kompromisser. Hon medger att de fullkomligt kunna nöja sig med sex skedar och att det väsentliga verkligen, som Robert menade, var prae-giottiska taflor, gamla gobeliner och sidenstycken från forna kardinalers sängar, rococostolar och bokhyllor, smyckade af renässansskulpturer; deras käre Balzac får sålunda i ensam storhet sin plats på en praktfull hylla från — ett kloster! Utom de fyra rummen åt terrassen hade de åt andra sidan hvar sitt sofrum. Redan under

förlofningstiden skref Browning: att hans ideal skulle varit att som George Sand lefva med sin älskade på ett vindsrum, ifall han icke måst be om ett eget sofrum, ty han hade aldrig kunnat klä sig ens i sin fars närvaro och, när han nu ej ens kunde ta af sig rocken i hennes, insåg han ej hvarför han framdeles skulle kunna det? Som Elisabeth Barrett Browning äfven i detta fall delade hans känsla, införde de redan från början det enkammarsystem, hvilket — då endast ett lifsbehof för dessa erotiskt högst stående af sin tids människor — blir ett allt oafvisligare kraf i samma mån som den individuella frihetskänslan jämte den idealistiska kärlekskänslan utvecklas hos både man och kvinna.

Från deras lif i Florens får man många skizzer i Elisabeth Barrett Brownings bref. Man ser deras vandringar på sin terrass i aftonsvalkan eller under de djupa skuggorna mellan de täta häckarna i Boboliträdgården, där de ägde fritt tillträde. Eller aftnar vid Bellosguardo, då kullarna purprades och cypressernas spetsar stucko rätt in i himlens glöd medan stjärnorna tändes; eller andra aftnar då de vandrade längs Arno för att se dess flytande guld under Trinità och de andra broarna, eller bort till loggian, där Perseus glänste i månljuset. Elisabeth Barrett Browning älskade ögonblickligt och för alltid Florens, »som den skönaste stad människor danat, natur och konst sammansmälta till den rikaste fullhet». Och dessutom fann hon här och öfverallt lika mycket trefnad i de italienska lefnadsvanorna som vantrefnad i de

engelska. Här och i Frankrike, skrifver hon, »förstå människorna konsten att lefva och att skapa en verklig »comfort», långt öfverlägsen den vi erhålla i våra dragiga obekväma, engelska hus»... Båda njöto dessutom här som i Paris, med hela styrkan i sin demokratiska känsla, af jämlikheten klasserna emellan...

Här — säger hon — tyckes hvarje unge vara naturlig arftagare till sin drufva och sin bit vattenmelon!... De fattiga och de rika höra här samma musik, gå i samma trädgårdar och se på samma taflor... Jag lefver som i en förtrollning och medan andra kvinnor ofta förlora mycket genom äktenskapet, har jag vunnit allt... Ingen har någonsin varit lyckligare än jag. Och Robert är — utom det att vara sig själf! — dessutom ett lika stort mönster som någon herr Smith: han dricker så litet som en kvinna, han röker inte, han är aldrig skyldig någon fem shilling! På mig kan han endast bli ond, när jag inte äter nog! Under femton månader har jag inte kunnat få honom ut en enda afton! Vi hyra piano, hafva tagit boklån och dagarna flyga bort under musik, läsning och arbete...

Och senare:

Robert är i sig själf och mot mig den fullkomligaste af alla mänskliga varelser! Efter två års oafbrutet samlif, själ intill själ, under det förtroligaste utbyte, står han nu för mig mycket högre än t. o. m. min första idealbild af honom! Vi blifva lyckligare för hvar stund och när *han* äfven talar om *sin* lycka — då öfversvämmas min själ af känslor, hvilka ej kunna uttryckas!

Och än senare skrifver han:

Jag kunde hafva en del att berätta om hennes helt änglalika natur, om hennes hjärta, det mest gudalika Gud skapat! Jag lär känna nya sidor hos henne för hvar dag — jag, som ändå trodde att jag redan för fem år sedan visste en hel del om henne!

*

Den 9 mars 1849 — några dagar efter att hon själf fyllt fyrtio år — blef Elisabeth Barrett Browning mor till en son. Midt under Brownings lycka öfver att hustrun lefde och gifvit lifvet åt ett präktigt barn, erhöll han underrättelsen om sin mors död. »Och nu, skref hans hustru senare, ser jag nästan alltid Robert gråtande. Hans förmåga att älska är mycket djupare och lidelsefullare än andra mäns och det är naturligt, ty styrkan i en mans hjärta står i förhållande till styrkan i hans öfriga begåfning.» En teori, hvilken är öppen för diskussion hvad mannen angår, men nästan ofelbar i fråga om kvinnan!

Långt ifrån att moderskapet blef en kraftnedsättning för Elisabeth Barrett Browning stegrade det tvärtom hennes styrka som hennes lycka. Gossen hade efter far och mor kallats Robert Barrett — det senare var nämligen äfven Elisabeth Barrett Brownings dopnamn, hvarför hon som gift behöll det. Men den lille fick också namn efter Brownings tyska morfar Wiedemann och det var detta gossen själf ändrade till Pennino, under hvilken benämning han senare förekommer i moderns bref. Det finnes knappt ett, i hvilket hon ej ger

någon förtjusande skymt af barnet liksom af sin mans och sin egen öfverlyckliga föräldrakärlek, hvars barnsligheter hon humoristiskt skildrar under försäkringen att hon dock är den lugnare af dem båda: ty hon brukar endast — halfva dagen för att beundra honom! Redan från början och allt jämt får man äfven i hennes bref impressionistiskt snabba och karakterfulla landskapsbilder från olika delar af Italien. T. ex. Vallombrosa, där de upplefde »öfvernaturligt tysta dagar i gräset under kastanje- och bokskogarna, hvilka tyckas af sin egen tyngd falla ned i de djupa klyftorna, medan bläcksvarta, stilla pinjeskogar stolta stiga uppför branterna och hvita vattenfall störta ned för stupen; där kulle bortom kulle göra »världen lefvande full af berg, hvilka tyckas andas och bygga upp sin stora tillvaro genom en viljeyttring, som kommer dem att glöda under sin möda»... Från klosterkyrkans orgel sände Browning stundom en tonström ut i stillheten. Eller också ser man dem upprepade gånger vid Bagni di Lucca, »där vinet mellan acaciaträden slår porthvalf af daggig grönska från träd till träd, där stora olivskogar skugga marken med sina tält af silfvernät, och kastanjeskogarna klättra mellan bergen, som alla äro olika hvarandra, utom när gyllene dimmor förklara dem alla i en härlighet.» Elisabeth Barrett Browning var nu stark nog »att hjälpa sin man att gå vilse i skogarna», hvilka för Browning — liksom hela naturen här — voro fyllda af Shelleys ande. Ty det var här denne en tid lefde med sin hustru och

åt henne öfversatte Platons Symposion; här som han ensam och naken invid ett vattenfall ömsom badade och ömsom läste Herodotos i solen! I denna bygd, där naturen och kärleken inspirerat Shelley, hämtade äfven Browning ur samma källor några af sina härligaste ingifvelser under de heta sommardagarna, då allt var orörligt stilla, endast luften darrande af solvärme och cigalernas stråkdrag, eller under de ljumma aftnarna, då himlen glimmar af stjärnor och luften af eldflugor. Det var sålunda här han diktade *In a Balcony*. Eller också finner man dem i Siena, i ett trädgårdsomslutet hus på en vindsvalkad kulle, tätt omgifven af fikonlundar, olivdungar och vingårdar, i hvilka Pennino senare under skörden står som en liten Dionysos i en kärra af antik form, lastad med vindrufvor!

Det är föräldrarnas glädje att gossen blef helt italienare, med vakna, heta skönhetsinstinkter, med all sin fosterlandskänslas stolthet »samlad i medvetandet att vara florentinare».

Ty hvarje fiber i deras hjärtan — framför allt i hennes — hade rotat sig i det nya fosterlandet. Under hela den tid, Elisabeth Barrett Browning lefde i London, hade hon djupt lidit af dess klimat, hvilket större delen af året endast är drägligt genom ett öfverflöd af »animal spirits». Men hennes själ hade äfven lidit af den rastlösa, osköna äflan efter rikedom, hvilken hon afskydde lika mycket som det skenheliga och självrättfärdiga i den engelska samfundsandan. Hon hade redan

1844 genom sin dikt *The cry of the children* med den högsta indignations och den varmaste medkänslas pathos riktat sig mot en af industrialismens skamfläckar, barnarbetet i grufvor och fabriker, sådant det då blifvit framställdt i en officiell rapport.

Dikten väckte oerhördt uppseende — naturligtvis äfven ovilja hos arbetsherrarna — och påverkade allmänna meningen i den grad, att den bidrog till det parlamentsbeslut hvilket snart väsentligt inskränkte barnarbetet. Samma anda, hvilken drifvit henne till denna handling, gjorde henne brinnande för hvarje form af maktmissbruk. Hon följde sålunda med hela sin själ kampen mot negerslafveriet i Amerika, men var »ofosterländsk» nog att samtidigt visa på Englands skamfläck, den irländska politiken!

Hon var i hvarje fråga så långt före sin tid, att hon i England alltid befann sig i minoriteten, och dessutom i hvarje känsla så intensiv och så fritalig, att hon i hemlandet ådrog sig det omdöme, hvilket alltid riktas mot en kvinna, som brinner af hat till förtryck och kärlek till frihet, att hon är — hysterisk, medan hos en man samma egenskap kallas heroism! Vid sina besök i England efter sitt giftermål kände hon sig numera hemlös där — till hvilket faderns oförsonlighet naturligtvis bidrog — och längtade alltid åter till Italien. I norden anses styrkan i en konstnärsnaturs känslolif som tillgjordhet eller sjuklighet. Därför blir Italien så snabbt för sådana människor det land, där de framför

allt känna sig hemma, det vill säga förstådda och förstående, älskade och älskande.

> We all love Italy.
>
> — — — — — — — — — — — — — — — —
>
> We all have sent our souls out from the north,
> On bare white feet, which would not print nor bleed,
> To climb the Alpine passes and look forth...

säger Elisabeth Barrett Browning. Och när hon nådde det ej blott i fantasien utan i verkligheten, då blef lifvet där lika frigörande och fruktbart för hennes diktarpersonlighet under dess senare skeden som den helleniska litteraturen varit för dess tidigare. Nordbon — ifall han öfver hufvud är organiserad för lycka — erhåller först i Italien med alla sinnen, med hela sin själ och allt sitt hjärta vissheten: att lifvets mening är salighet, en salighet, som berusar genom den dittills okända harmonien mellan alla intryck, minnenas och nuets, naturens och konstens. Hela Elisabeth Brownings varelse öppnade sig för dessa intryck, genom hvilka hennes yttre tillvaro blef den synliga motsvarigheten till hennes inre lycka. Af konsten tilläto hennes krafter henne visserligen endast att mottaga de yppersta upplefvelserna, men dessa blefvo dess djupare.

Hon som hennes man älskade italienarnas skönhetssinne, den vackra rörligheten i det italienska folklynnet, hvilken förbinder detta med skaldens och konstnärens temperament, som alltid har något af barn — eller italienare — i sig. De älskade lidelsen, hvilken lägger

snabba ord af hat, kärlek och beundran på de läppar öfver hvilka orden strömma i ett språk, där äfven grofheterna ljuda som musik; de älskade alla den italienska naturens lynnen och former; de älskade solen, med hvilken hälsa och lifsberusning genomströmmade dem.

Robert Browning införde sin hustru ej blott i den italienska konsten och litteraturen utan äfven i politiken. Båda voro republikaner och genomlefde 1848—49 med det lifligaste intresse händelserna i Frankrike, för hvilket land isynnerhet hon hade en »verklig mani» och hon kände med klarheten i sin diktarintuition att Frankrike, tvärt igenom alla sina förvillelser, dock sökte ett högre ideal än den engelska nationen under detta tidskede gjorde. Men snart erhöllo de på närmare håll näring för sina politiska intressen, genom de händelser hvilka satte äfven Italien i rörelse. Under de följande åren vann Elisabeth Barrett Browning ej blott i Firenze, utan äfven under de resor, som makarna företogo i Italien och annorstädes, en allt mångsidigare utveckling genom sambandet med det europeiska lifvet och umgänget med flera af tidens främsta personligheter. Många af de lysande andar, Italien ägde som barn eller gäster, samlades kring makarna Browning, hvilka voro mer italienska än italienarna själfva i sitt intresse för Italiens politiska öde. Elisabeth Barrett Browning kunde på afstånd från Englands samhälle göra detta mera rättvisa än på nära håll. De i England nära förbundna begreppen frihet och ordning, rätt och plikt, upplyste

henne om svagheterna i det italienska folklynnet, men detta minskade dock ej hennes medkänsla med det söndrade, trälbundna Italien, som hon älskade med skaldens lidelse för dess minnen och skönhet, med kvinnans ömhet för sin lyckas hem. När slutligen alla de nya intrycken samlades i en stor ingifvelse, framstod en dikt, som är det främsta poetiska minnesmärket af Elisabeth Barrett Brownings sympati för Italiens frihetsstrider. Denna dikt är *Casa Guidi Windows*, utgifven 1851, men började tre år tidigare, under intrycket af de frihetsrörelser i Toskana, till hvilka hon då var vittne. Den yttre ingifvelsen till dikten fick hon, då hon i sitt fönster från gatan hörde ett barn så himmelstormande jubla frihetshymnen: *O bella libertà, o bella*, att hon greps af tanken:

. . . that the heart of Italy must beat,
When such a voice had leave to rise serene
Twixt church and palace of a Florence street!
A little child too, who not long had been
By mothers finger steadied on his feet. . .

Genom denna dikt går — jämte det glödande nitet för hennes andra fädernesland — en stark strömning från 1830—50-talets frihetsdrömmar, då de europeiska samhällenas åskdigra luft urladdade sig i blixtrande dikter från en skaldeflock, hos hvilken oviljan mot det bestående blef lidelse, och lidelsen sång. Dessa, hvilka som vår Talis Qvalis stamma från den »Byronska gruppen» i Europas litteratur, äro barn af den första franska

revolutionens genom Julirevolutionen återväckta idéer, och själsfränder till de män, hvilka ända från den heliga alliansens dagar inom politiken bekämpat förtrycket och ägnat friheten sitt lif; denna riktnings representanter bland Englands sångare vände sig modigt äfven mot sin egen nations kallt förtryckande själfviskhet inom egna och andras landamären. Ledaren för denna skara var vid tiden omkring 1848 Mazzini, makarna Brownings själafrände; länken mellan den Byronska tidens frihetsrörelse och nutidens, var den åldrige republikanen Landor, deras förtrogne vän.

Elisabeth Barrett Brownings frihetssinne omfattade samma, världsborgarens och republikanens, frihetsidé, som Mazzini — den att alla förtryckta nationer skola lösas från främmande tvång, för att sedan lösa sig från inre ofrihet och utveckla de folkliga egendomligheter, hvilka utgöra hvarje nations bidrag till den mänskliga utvecklingen och den slutliga förbrödringen, hvilken ej sker genom nationaliteternas upphäfvande utan genom deras höjande till den rikaste lifskraft. Denna frihetsidé uttalas från första raden till den sista i *Casa Guidi*. I utförandet gör sig gällande den på konkreta fakta syftande »Retfærdighedstrang», i hvilken — enligt Brandes' ord* — det engelska lynnets politiska och praktiska art ger sig tillkänna äfven hos skalderna. Elisabeth Barrett Browning har icke i *Casa Guidi* sjungit en elegi eller en frihetshymn; hon har omsatt sin lidelse för de

* Se G. Brandes: "Naturalismen i England".

svunna, närvarande och framtida Italien i ett poem, som är ett af tanke- och bildrikedom fylldt blad af förtids- och samtidshistorien, och tillika ett stridsupprop. Först och främst vänder hon sig mot den modlösa klagan Italiens skalder låta ljuda kring den bår, där »nationernas drottning» hvilar, en klagan, i hvilken hon säger sig icke vilja deltaga, utan i stället sjunga om hoppet, »med fåglarna, med barnen, med de män, som icke rädas morgondaggens heliga dop»! Därefter vänder hon sig mot den fega underkastelsen för det bestående, som under ett dådlöst prisande af den flydda storhetstiden ger sig namnet vördnad. I dessa sidor är hvarje rad en gnista; deras hufvudtanke är, sammanfattad, denna: Vi äga ej rätt att träla i de dödas tjänst, glömmande att lefva själfva därför att andra lefvat före oss. Vi må tacka dem, som öppnade dörren, men ej stanna tackande på tröskeln, utan modigt gå vidare. På det att äfven vi af kommande släkten skola hedras som de stora döda, låtom oss föra vårt tidehvarf framåt; låtom oss blomsterströ deras grafvar, som sådde de skördar vi bärgat; men när vi bärgat, må vi hämta plogen, odla nya tegar i morgonsvalkan och utså framtidens frön i nuet! Sådan är mänsklighetens väg framåt, och alla män af sann storhet hafva böjt sina hvitnade hufvuden för de nyskapare, om hvilka de anat, att de skulle förverkliga idealer dem de själfva icke nått, men ännu med lidelse älska. Om vi kunde träda forn-

tiden under våra fötter, skulle framtiden icke stå; vore grafvarna färre, vore åkrarna det äfven, och göra vi oss faderlösa, varda vi äfven arflösa. Men vi hedra våra fäder mest, när våra handlingar vittna om, att deras icke varit förgäfves; vi begrunda den flydda storheten bäst, när vi i dess ljus utforska hvad stort som återstår oss själfva att göra!

Efter denna inledning skildrar Elisabeth Barrett Browning de förhoppningar frihetsrörelserna i Toskana ingåfvo henne, medveten som hon var, att »nationerna varda hvad de vilja», och hon uttrycker hoppet, att regeringarna skulle tyda ordet *folk*, som nu ljöd från alla håll, i dess rätta betydelse: Majestät. Hon vill ingen omstörtning; vill ej tända lidelser men väcka samveten och påminner om att *friheter* icke nödvändigt äro *frihet*, att *hopen* icke är ett *folk*, förr än hvarje medlem i densamma är människa och alla hvarandra jämlika — därigenom att de andligt fullvuxna, som själfva kunna plocka sina drufvor, böja vinrankorna till jämnhöjd med barnens läppar!

Diktens andra afdelning skrefs tre år senare, under det i Italien rådande djupa missmodet öfver det felslagna befrielsehoppet. Här säger Elisabeth Barrett Browning, att hon böjer sig djupt »i det stoft af tempel och städer, som kallas Italien», för att afbedja, att hon trott några kungliga eller påfliga löften om frihet, att hon glömt »det historiens luft hållits het af furstliga meneder»,

att hon hoppats, att friheten kunde vinnas af ett folk, som ännu hvarken ägde vishet eller tålamod. Men med oböjd trosvisshet tolkar hon trots folkets fel dess rätt till frihet och säger dess förtryckare, att ett folks lif icke kan trampas till döds under enväldets häl, ty för hvarje afhugget hufvud uppväxa nya!

Visserligen är jag, säger hon, en vän af freden, men jag jäfvar Englands högljudda rop om fredens välsignelser som de enda eftersträfvansvärda. Jag skrifver ej fredens heliga namn på galgar, fängelser och fjättrar. Jag vill hellre se världshafvets böljor skumma af blod, än freden sitta vid det ena folkets själfviska härd, medan det andra suckar under oket. »Har mitt England ingen hand att räcka de förtryckta bland folken och bland dess eget folk?» Slutligen vänder hon sig till kämparna från det italienska frihetskriget och hälsar dem som såningsmännen af den framtidsskörd, på hvilken hon ännu hoppas. Under den tid, som förflutit mellan diktens början och slut, har hon erfarit den lifsmakt, som ej blott fullt utdanat hennes kvinnlighet, utan, som följd däraf, kommit henne att mer än någonsin känna sig förbunden med sitt släkte, medborgarinna i samtidens lif, medansvarig i sitt folks framtid. Hon ägde sin son, och af denna lycka hämtar hon den styrka, som gör henne till hoppets sångare för en sak, som få män i den stunden kunde tro på och än färre besjunga. Hennes dikt med dess allvarsfulla grundfärg slutar som den börjar med ett barnaleende, och gör sålunda in-

trycket af ett åskmoln, guldkandadt både ofvan och nedan! *

»Casa Guidi Windows» blef en lösen för alla den italienska frihetens vänner och den första starka tonen i den följd af sånger, i hvilken hon ända till de sista veckorna af sitt lif sjöng ut Italiens bästa känslor.

* The sun strikes, through the windows, up the floor:
Stand out in it, my own young Florentine,
Not two years old, and let me see thee more!
It growes along thy amber curls to shine
Brighter than elsewhere. Now, look straight before,
And fix thy brave blue english eyes on mine,
And from thy soul, which fronts the future so,
With unabashed and unabated gaze,
Teach me to hope for, what the angels know,
When they smile clear as thou dost — — —
— — — — — — — — — — — — — —
Now shake the glittering nimbus of thy hair,
And be God's witness that the elemental
New springs of life are gushing everywhere.
— — — — — — — — — — — — — —
That earth's alive, and gentle or ungentle
Motions within her, signify but growth.
— — — — — — — — — — — — — —
However the uneasy world is vexed and wroth,
Young children lifted high on parent souls,
Look round them with a smile upon the mouth,
And take for music every bell that tolls.
Who said we should be better if like these?
And *we* — despond we for the future, though
Posterity is smiling at our knees,
Convicting us of folly? Let us go —
We will trust to God. The blank interstices
Men take for ruins, He will build into
With pillared marbles rare or knit across
With generous arches, till the fane's complete.
This world has no perdition, if some loss.

Det tomma talet att diktaren icke har med politik att skaffa, föraktade Elisabeth Barrett Browning djupt. Hon visste att detta tal ej upphöjer utan förnedrar diktaren, ty det ställer honom utanför hans lands nutid och framtid, efter som dagens historia är forntidens politik, och dagens politik blir framtidens historia. Hon kände att konstens rötter bli starkare ju djupare de tränga in i samtiden, och att skaldens rätta ställning till tidens politiska lif icke är den förnäma likgiltighetens, utan deltagandets, hvarigenom han lyfter det förvirrade upp i klarhet, och samlar det splittrade till en stor sträfvan. Och sådan var Elisabeth Barrett Brownings egen politiska diktning, hvilken därigenom blef förbunden med en af århundradets stora frihetsbragder. Hon var ingen skarpsinnig dagspolitiker, därtill var hon för mycket skald. Men det är ej heller ögonblickets statsmannavishet folken hos sina skalder behöfva, det är profetians gåfva.

*

På hösten 1851 anträdde makarna en långresa. Först till Venedig, där Elisabeth Barrett Browning fann allt liksom enkom skapadt för sig och där till och med den blott tvåårige Pen »i förtjusning öfver San Marcos skönhet(?) kysste sin sköterska», och vidare öfver Parma — där Elisabeth Barrett Browning framför allt beundrade Coreggios urskillning »att ha gjort alla sina änglar och ungar alldeles efter hennes baby» — samt Milano och italienska

sjöarna till England. De sammanträffade där med gamla vänner och vunno nya. Mr och mrs Carlyle — för hvilken senare Elisabeth Barrett Browning hade stor sympati — Landor, Kingsley, Ruskin, Mazzini, Tennyson och andra hörde till deras umgänge. Och det var i denna krets som Tennyson — under ett annat besök af »the Brownings» i England — höll den ofta omtalade uppläsningen af sin *Maud*, vid hvilket tillfälle Rossetti ritade sitt berömda porträtt af Browning*.

Vintern tillbragte de hos Brownings far, hvilken fått pension från Englands bank och slagit sig ned i Paris, där Elisabeth Barrett Browning nu fann »att man lefver som ingenstädes i världen, medan man i Florens drömmer som ingenstädes». De eftersträfvade icke mycket umgänge i de litterära kretsarna; endast hos George Sand aflade Elisabeth Barrett Browning ett besök »emedan hon måste kyssa den hand, hvars verk hon så djupt älskade». Framför allt njöto båda af teatrarna och Elisabeth Barrett Browning grät öfver *Kameliadamen* så att hon var sjuk i två dagar! »Jag fann den i hög grad mänsklig och moralisk, skrifver hon, »men mina engelska vänner anse den i lika hög grad osedlig och förvånas att Robert tillät mig se den — som om det någonsin fallit honom in att säga ett ord mot hvad jag ville!»

På våren 1852 återvände de till Florens, men följande vinter tillbragte de i Rom. Han arbetade på

* Browning hade 1850 utgifvit sin dikt *Christmas Eve and Easter day* och arbetade nu med sin *Introductury Essay* till Shelleys bref (1852).

Men and Women och hon på *Aurora Leigh.* När Browning hade sitt — i min mening yppersta — verk* färdigt, gaf han det åt sin hustru med den tillägnan — *One word more* — hvilken är en af de skönaste i denna samling af underbart sköna dikter. Det var ej hans sed att skrifva vers till sin hustru; han ville att poesien skulle näras af kärleken, ej denna förtunnas till »endast poesi». Båda läto blott sällan något af sin känslas guld formas af konsten i stället för af lifvet. Men sker detta, då bildas det till några af deras diktnings härligaste smycken.

I denna tillägnan talar Browning om huru hvarje människa, då hon älskar, önskar sig ett alldeles nytt uttrycksmedel för sin kärlek och att denna önskan enligt sägnen förmådde Rafaël att en gång dikta och Dante att en gång rita en ängel.

Ett sådant särskildt uttrycksmedel skulle äfven han vilja äga. Men det oaktadt utbrister han:

God be thanked, the meanest of his creatures
Boast two soul-sides, one to face the world with,
One to show a woman when he loves her!
This I say of me, but think of you, love!
This to you — yourself my moon of poets!
Ah, but that's the world's side, there's the wonder,
Thus they see you, praise you, think they know you!
There, in turn I stand with them and praise you.
Out of my own self, I dare to phrase it.
But the best is when I glide from out them,
Cross a step or two of dubious twilight,

* *Men and Women 1855.*

Come out on the other side, the novel
Silent silver lights and darks undreamed of,
Where I hush and bless myself with silence.

O, their Rafael of the dear madonnas
O, their Dante of the dread Inferno
Sang one song — and in my heart I sing it
Drew one angel, born, see, on my bosom!

Det finnes i denna samling ännu ett par för Brownings känslodjup betecknande dikter. Den ena — *Two in the Campagna* — skulle för en ytlig läsare kunna tydas som ett vittnesbörd om en ofullkomlig lycka, medan den tvärtom är ett uttryck för den sorg, som endast den mest fullkomliga kärleken känner, sorgen, att personlighetens begränsning hindrar den älskande att helt stilla sin längtan efter själarnas absoluta enhet; sorgen att endast kunna vidröra, aldrig oupplösligt blifva ett med den älskades själ och att således äfven i den högsta hänryckningens ögonblick dock fortfarande känna

Infinite passion and the pain
Of finite hearts that yearn.

Den andra dikten är *By the Fireside*, där han sammanfattar sin kärlek och sin lifsåskådning i strofer som dessa:

Worth how well, those dark gray eyes,
That hair so dark and dear, how worth
That a man should strive and agonise
And taste a veriest hell on earth
For the hope of such a prize!

— — — — — — — — — — — — —

A moment after, and hands unseen
Were hanging the night around us fast;

But we knew that a bar was broken between
Life and life: we were mixed at last
In spite of the mortal screen.

— — — — — — — — — — — — —

How the world is made for each of us!
How all we perceive and know in it
Tends to some moment's product thus,
When a soul declares itself — to wit,
By its fruit, the thing it does!

— — — — — — — — — — — — —

I am named and known by that moment's feat;
There took my station and degree;
So grew my own small life complete,
As nature obtained her best of me —
One born to love you, sweet!

— — — — — — — — — — — — —

And to watch you sink by the fire-side now
Back again, as you mutely sit
Musing by fire-light, that great brow
And the spirit-small hand propping it
Yonder, my heart knews how!

Bredvid denna hembild, som kärleken och konsten gjort oförgänglig, finnas andra från samma tid, tecknade af deras vänner. Dessa voro ofta amerikanare, ur den andligt aristokratiska krets, som Amerika då ägde och inom hvilken makarna Brownings diktning erhållit en entusiastisk uppskattning, hvilken vida öfverträffade den, som mötte dem i England. Brownings hade hvarken lust eller råd att deltaga i det engelska sällskapslifvet i Florens. Och det var icke så ofta deras egna landsmän uppsökte dem på grund af beundran för deras poesi! Bland deras således mindre engelska än amerikanska umgänge voro författarna Hillard, Nathanaël Hawthorne — och

dennes hustru — samt bildhuggaren Story och det är hufvudsakligen ur deras skildringar från Casa Guidi jag sammanställt följande bild af lifvet där.

Alla mötas i det intrycket att de aldrig sett ett fullkomligare äktenskap, ej heller två människor hvilka med hvarandra så harmoniskt sammansmält sina, hvar för sig sällsynta, egenskaper och därigenom ömsesidigt stegrat dem. »Browning gaf ett lika starkt intryck af manlighet och kraft som hans hustru af förfinad och djupt känslig kvinnlighet. Hennes lärdom och snille trädde i skuggan bredvid hennes lynnes älskvärdhet, hennes hjärtegodhet och själsrenhet, hennes flicklika enkelhet och lättrördhet. Ingen kunde vara mer sann, mer ädelt fri från lusten att göra effekt; ingen mer intensiv och orubblig i sin egen öfvertygelse, ingen mildare mot andras. Hon hade det snabbt uppfattande och uppskattande intresse, hvilket uppmuntrar samtal och vid dessa gjorde sig hennes egen, aldrig ordrika, originalitet väl gällande. Hennes geni kunde stiga som en stråle från en springbrunn, men hennes tal flöt lika naturligt som klart, i solskenet gnistrande vatten och hennes ansiktsuttryck var då ej blott geniets utan lyste äfven af en utsökt spirituell kvinnas vakna, glädtiga liffullhet»... »Det mest förvånande var att en så sjuklig, så sällsynt och så skarpsinnig varelse framför allt gaf ett intryck af välvilja, då en million möjligheter funnits att hon kunde blifvit bitter och retlig», säger Hawthorne. Den besökande mötte först hos henne en granskande och

genomträngande blick, sedan ett förvånande fast handtag från den tunna, lilla handen och en rättfram vänlighet, som snart gjorde gästen hemmastadd vid hennes tebord. På den ene gjorde hon intryck af »ett väsen, hvilket nöjt sig med det minsta möjliga mått af jordisk substans, af hvilken dessutom hvar partikel var genomträngd af själ och hjärta»; en »eldsjäl i ett pärllikt hölje, det mest genomskinliga, som någonsin omslutit en stor ande». I hennes tärda anlete lyste den flicklikt jämna pannan af ärlighet och geni och hennes »vibrerande, spröda stämma skälfde öfver hennes ord som en döende flamma öfver en veke». Story, en förtrogen hvardagsvän, säger:

»En hvar, som känner henne, måste älska henne, ty hennes karakter är nästan fullkomlig. Hon talar aldrig om sin sjuklighet annat än då andra vidröra ämnet och då utan någon klagan. Hon dömer aldrig annat än i stora principfrågor, men för dem kunde hon offra sig själf på rättfärdighetens altare! Hennes sympati är alltid vaken och med verkligt intresse tar hon del i äfven obetydliga människors angelägenheter. Full af omtanka för andra in i de minsta småting, tänker hon mycket litet på sig själf och tror så fast på allas godhet, att hon aldrig känner något småsinnadt misstroende. Hennes samtalsgåfva kommer till sin fulla rätt endast mellan fyra ögon; hon äger ingen förmåga af lysande kvickhet eller snabba svar, men hon har en lugn, behagfull, för sig egendomlig, humor och hennes anmärkningar äro originella och slående. Hon yttrar aldrig obetydligheter: hvad hon säger är alltid värdt att höras och hon är den

bästa lyssnare: med hela sin själ, sitt hjärta och sin underbara, magnetiserande blick, hvilken talar sitt eget liffulla språk, medan hennes ord komma långsamt, alltid på sak och i hög grad koncist. Detta, jämte hennes ojämförliga intensitet och allvar, är det mest betydande draget i hennes konversation liksom i hennes karakter. Då man ej afhandlar en offentlig person eller då det ej är fråga om att berömma en vän — hvilket Elisabeth Barrett Browning gärna åtar sig — talar hon aldrig om personer och ingen drömmer om att i hennes närhet komma fram med struntsaker eller skvaller. Böcker, mänsklighetens stora frågor, framför allt de politiska, stora handlingar — detta är främst i hennes tankar och därför äfven på hennes läppar. För henne är allt religion. Kristendom betyder ej för henne någon kyrkas lära utan civilisation. Man blir bättre af att vara tillsammans med Brownings om än aldrig så kort. Mellan de båda makarna tyckes gå en oaflåtlig magnetisk ström af poesi och kärlek. Hvarderas hängifvenhet för den andra ger dem ännu en tjusning mer och olikheten i deras naturer gör deras förening än rikare» . . .

Browning skildras som en sällsynt hänförande sällskapsmänniska: redan hans handtag var så varmt att det tycktes ge lifvet ett nytt värde, och det röjde en genomärlig natur. Hans samtal voro sällsynt liffulla, snabbtänkta, klara och sakliga äfven i hvardagsämnen; men glänsande genom humor, lärdom, energisk öfvertygelse, skarpsinniga tankar och inträngande sympati när de rörde högre frågor.

Ett af de ämnen, hvilket särskildt med deras amerikanska vänner ofta kom på tal, voro de då mycket gängse

spiritistiska experimenten. Svedenborgs skrifter hade afgjort Elisabeth Barrett Brownings tro på andeuppenbarelser, ehuru hon för egen del afvisade tanken »att låta sig ledas af andras andar, vare sig dödas eller lefvandes». Browning åter var ihärdigt misstrogen. Men »att han spelade Mefistofeles» kunde ej rubba hennes öfvertygelse, hvilken dessutom gick djupare än de spiritistiska fenomenen, genom vissheten »att mänskligheten nalkades ett skede af en ny och stor utveckling för den andliga naturen».

Hennes djupa känsla af det tragiska i själarnas isolering från hvarandra kom henne att se ålderdomen som en ökad isolering, emedan den gjorde masken, hvilken alltid döljer själarna för hvarandra, än tätare. Hon ansåg därför som en kvinnas plikt mot sig själf och andra att vårda och i dräkt som väsen bevara sin ungdomlighet, och hon ville med full rätt att människors ålder ej skulle räknas efter åren men efter själens och hjärtats ungdom. Denna starka förnimmelse af personlighetens oberoende af yttre omständigheter, var ett moment i hennes liksom i hennes mans genomfördt spiritualistiska världsåskådning, enligt hvilken döden endast var en tillfällighet, ett kanske ej ens märkbart afbrott i själens tillvaro, eller endast jämförlig med den inre revolution, en ny kunskap t. ex. åstadkommer. Hennes fasta tro var att äfven vetenskapen slutligen skulle bevisa, att »döden endast är ett ombyte af dräkt och lifvet endast ett segment, en klyfta, hvilken förutsätter den fullrundade

frukten». Hon trodde ej på någon hvila i grafven utan på ett oafbrutet fortgående lif. Och just denna åskådning gaf för dem båda en omätlig betydelse åt den jordiska tillvaron, hvilken de ville se fylld af ett allt rikare lif, medan de ansågo indifferentismen gent emot lifvet som en sjukdom. Hvarje steg, hvarje penndrag i denna tillvaro står i verklig förbindelse med ett resultat i ett lif efter detta. Lifvet är icke en dröm; allt godt är värdt att göras — icke för straff eller lön i den andra världen men därför, att allt i denna tillvaro står, som Svedenborg kallar det, i korrespondens med den andra världen.

Sådana voro de tankar, Elisabeth Barrett Browning utvecklade under samtal i dessa ämnen. Och att de ofta kommo på tal syntes naturligt inför en så andelik varelse som hon, hvilken när som helst tycktes färdig att försvinna, ja, om hvilken man alls icke kunde förstå huru hon öfver hufvud utstått tillvaron! En kvinna fällde om henne det fina yttrandet, att det endast var hennes mäktiga, stora kärlek, som till en tid kvarhållit henne på jorden.

De besökande i Casa Guidi funno där först ett stort rum med piano, där gossen brukade leka och spela; en mindre matsal med gobeliner och medaljonger af Carlyle och Tennyson; ett långt rum med gipsafgjutningar och studier och slutligen ett idealrum, hvilket var en förening af förmak och arbetsrum. Där kunde man om vinteraftnarna bredvid brasan se en liten svartklädd gestalt uppkrupen på soffan med barnet bredvid

sig, medan mannen gick fram och åter och alltid med gosselik ifver iakttog hustrun eller närmade sig henne. Bredvid sin länstol — »djup och mjuk som ett moln» — hade hon ett litet bord, fullt af böcker och tidningar, samt några ytterst små och anspråkslösa skrifdon. Hon svärmade för diminutiva ting till dagligt bruk och hade bland annat en miniatyrupplaga af klassikerna i hvilken hon — som i alla sina böcker — med en tillägnan inskrifvit mannens namn öfver sitt eget. Rummet hade dörrar till terrassen med dess plantor och utsikt, men inom detsamma voro skuggorna mörka och ljuset dämpadt. Gobeliner på väggarna, gamla helgontaflor i antika, svarta, florentinska träramar, stora snidade bokhyllor, fyllda med lärda folianter, gåfvo rummet dess karakter. Lättare tillgängliga, rundt om på borden, lågo dedikationsexemplar från samtida diktare. Från väggarna nedblickade Dantes och Keats' anleten och Penninos små tafvelskizzer. Dessutom funnos länstolar, soffor och en spegel, nästan allt gammaldags; en mängd artistiska småsaker och blommor öfverallt fulländade rummets hemlika prägel.

Båda makarna ägde en hellenisk känslighet för de dem omgifvande tingens »själslif», och de ordnade böcker, husgeråd och taflor, framför allt blommor, med hänsyn till dessa tings känslor af välbefinnande i sin omgifning! Browning trodde t. ex. att en renässanstafla led djupt om den måste sitta bredvid en Ostade! Och det var denna, till den högsta potens utvecklade »altruism» — hvilken

också kan kallas smak — som åt deras omgifning förlänade dess originella och behagfulla karakter.

Den, som under djupa samtal tillbragt en afton i detta rum — där man kände blommornas doft från terrassen, hörde musiken från San Felice och såg stjärnorna tändas på himlen, medan den själfulle Pennino, elflik som modern, hvilken han äfven i öfrigt liknade, gled omkring likt en Ariel, lyssnande eller bjudande förfriskningar — denna gäst kände sig hafva upplefvat ett af de sällsynta, fullkomliga ögonblick, hvilka äro det stora människolifvets andaktsstunder.

*

1856 slutade Elisabeth Barrett Browning sin *Aurora Leigh* under ett sommarbesök på landet i England hos Kenyon, hvilken hon tillägnade sin dikt. Några månader senare dog denne — efter att hafva tryggat sina båda diktarvänners framtid genom ett testamente på 10,000 £. Kenyon hade till någon del hunnit bevittna den stora seger, *Aurora Leigh* blef och om hvilken han varit fullt viss. Från de mest betydande domare hördes den mest odelade beundran. Sålunda skref Landor flere hänryckta sidor öfver att »här hafva funnit en Shakespearisk fantasi» och fortsatte: Jag hade ingen aning om att någon i vår tid var mäktig af en sådan poesi, jag är halft rusig af den!

Att försöka ge en aning om de skönheter hvilka öfverfylla *Aurora Leigh* från första till sista sidan

vore meningslöst, eftersom en hvar själf lätt kan upptäcka dem.* Och äfven svagheterna — ifall man är i lynne till detta, sedan man låtit skönheterna genomströmma sin själ! Jag vill här endast framhålla tankarna i boken, emedan jag sedan ungdomen i den grad lefvat i densamma, att jag är ur stånd till ett objektivt omdöme om dess litterära värde.

Elisabeth Barrett Browning säger själf att hon i *Aurora Leigh* gifvit sina högsta åsikter om lifvet och konsten. I detta afseende har hon först och främst förverkligat den tanken: att konsten helst bör spegla samtidslifvet. Redan under den tidigare brefväxlingen med Browning talar hon om att hon planlagt en dikt, hvars fabel hon emellertid först måste uppfinna: en dikt i hvilken hon ämnade röra sig bland konventionerna i samtidens lif, för att om dem säga sanningen, och där hon ansikte mot ansikte ville möta århundradets mänsklighet. Hon ansåg att skaldejämmern öfver den opoetiska nutiden endast visar skaldernas vanmakt. Ty den äkta skalden bryter sig genom tidsförhållanden och konventioner fram till det rena och oförgängliga i människonaturen, han finner nya former i de föråldrade konstidealens ställe för att på nytt uppenbara detta oförgängliga. I denna sin tro på lifvet själf, på dess makt att i nya gestalter uttrycka sitt eviga innehåll,

* *Aurora Leigh* liksom *Poetry* af Elisabeth Barrett Browning (i ett af Robert Browning gjordt urval) finnas som hvar sin del af Tauchnitz Edition.

blef Elisabeth Barrett Browning nästan blind för det sakförhållandet att nutiden, genom den materiella maktutvidgningen, i högre grad än någonsin beröfvat människorna ro och tid och rum för skönheten. Eller rättare sagdt: hon såg än längre bort, långt öfver det närvarandes osköna äflan.

Finnas då, frågar hon, inga andra verkligheter, med djupare rötter än de materiella? Hafva vi förlorat hemkärleken, fosterlandskärleken, frihetskärleken, sanningskärleken? Men om vi ännu älska, bedja, lida och offra, står då nutiden lösryckt från det förflutnas och från framtidens poesi? Har icke vår tid, som hvarje annan, »ett dubbelt anlete blickande tillbaka och framåt», mot heliga minnen och mot en ljusare framtid; är icke all vår oroliga äflan ett förklädt hopp om denna framtid? Är det yttre arbetet ensamt handling och det andligas uttryck, poesien, dådlöshet? Kan då mänskligheten ens för detta yttre arbetes utförande umbära idealens bärkraft, och är det icke denna, som lyfter tidehvarf öfver tidehvarf? Hvad betyda de former, dessa tidsförhållanden ikläda sig, när de dock danas af samma lidelser, förhoppningar och krafter, som evigt förblifva poesiens ingifvelser? Har icke poesien alltid haft till uppgift att genomtränga ytan, för att finna enheten i mångfalden? Och är verkligen vår tid mer orolig, mer sammansatt än någon annan, så innebär detta blott högre uppgifter för skalden, som skall kunna ana hvart de eviga makterna i människan drifva henne genom

nutidens oro. Tiden är icke kall: »inom ett aftonsamkväms tidsmått förbrukas ofta af oss mer sann lidelse än af Roland och alla hans kämpar». Tiden är icke endast nyttans träl; den som påstår detta, saknar själf skaldens syn för den närliggande verkligheten och för dennas sanna mått, sedt på afstånd. En sådan skald »skulle funnit själfva kung Arthurs borg ledsam, såsom dennes hofskalder otvifvelaktigt gjorde»!

Elisabeth Barrett Browning erkänner att skalden, som går före sin tid, ofta måste känna sig ensam i denna. Men denna ensamhet är hans storhet och hans kallelse: han skall stå högre än sin samtid för att kunna lyfta den upp till sig, han skall gå några steg före sitt folk för att gå framtiden till mötes. När han fått »sina ögon klargjorda af en rättfärdig harms tårar, skall han kunna profetera fram sanningen ur en synd».

Elisabeth Barrett Brownings poetik är, som man finner, den byronska: *poetry is but passion* och med skäl har en granskare sammanställt henne just med Byron som typisk för det ideala skaldetemperamentet: den skälfvande känsligheten och det starka, personliga själslifvet. Detta är för henne, som för hela den byronska diktargruppen, diktens enda verkliga ingifvelse. »Det fordras lidelse för att varda en människa och för att en bok skall varda — hvilken också är en människa, men en människa af högre växt,... i hvarje profetisk bok måste strömma mänskligt blod» — endast sålunda, menar hon, kan man om skalderna med rätt säga att de äro

— — — the only truthtellers left to God
The only speakers of essential truth
Opposed to relative, comparative,
And temporal truths — — —

Denna åsikt kom henne att varna skalden för konventionella konstteorier och mana honom att lita på sin ingifvelse, hvilken säkrast skapar formen — men på samma gång, som hon uttalar dessa romantikens åsikter, fastställer hon den realistiska grundsatsen: att den mot sinnligheten mest trogna form också fullast skall uppenbara anden.

Det är i kraft af denna tro, Elisabeth Barrett Browning i nämnda dikt gjorde hvad St. Beuve anmärkt som så ytterst sällsynt hos kvinnliga skalder: ett försök att skapa sig en egen diktart. Genom denna ville hon göra en insaga mot poesiens ställning till romandiktningen. Kommer realismen till sin rätt i den bundna dikten, då behöfver heller icke, menade Elisabeth Barrett Browning, poesien öfvergifva den bundna formen för den obundna, såsom den enda i hvilken vår sammansatta tids mångfald kan rymmas. Då det närvarande dock i så väsentlig grad är stoffet till skaldens ingifvelser, att icke ens de största skapande diktare kunnat hindra sin egen tid att tala genom forntidsmänniskorna, hvarför, säger Elisabeth Barrett Browning, icke taga steget ut och låta versen lika väl som romanen gifva nutidsidéerna ordet genom nutidsmänniskor? Det är feg eftergift af sin rätt, som kommit dikten att smyga sig fram som prosa,

i stället för att fortfarande tala sitt modersmål och taga sin lott af verkligheten, lika väl som romanen. »Äfven vår tid kräfver ett epos,» säger hon, och hon har sökt förverkliga denna tanke i *Aurora Leigh*. Den berättande dikten, menar hon, behöfver icke afstå från namnet hjältedikt, därför att striderna flyttas till själens område och gälla tidsandens frågor, deras segrar och nederlag inom en tanke och i ett lifs händelser, eller rättare i ett tankelifs, ty nu om någonsin äro tankar händelser. Icke kring nya fabler skall det nya epos danas, utan kring nya idéer; icke fängsla genom det underbara i uppfinningen utan genom den allt rikare uppenbarelsen af allt det evigt underbara i människonaturen.

Men *Aurora Leigh*, denna unga dotter af det gamla epos, innebär egentligen ingen ny grundidé, utan densamma som forntidens främsta hjälteepos och nutidens främsta familjeepos, den idé Geijer på tal om *Iliaden* och *Herrman und Dorothea* kallar »häfdandet af familjen som den moraliska världens grund». Men denna tanke är sedd genom ett nytt temperament och har ingifvit en ny poesi, så mäktig, att man i trots af diktens brister ryckes med från dess första rad till den sista, in i den rikaste verklighet, med det mest mångskiftande lif, nämligen den andes, med hvilken man strider, lider och jublar. Det är sant att i denna händelsedikt man ser få händelser hända; men man har sett nog då man har sett en hel människa; det är

sant att det icke är en romanintrigs trådar intresset spännes af, men det hänger andlöst vid en själs utveckling.

Den yngre engelska litteraturkritiken har äfven i *Aurora Leigh* sett ett förebud till en ny konstriktning, hvilken redan med denna dikt var så utpräglad att *Aurora Leigh* kan anses som ett af samtidens mest originella och representativa verk, en dikt hvilken blifvit äkta poesi, just genom den lidelsefulla känslan för det nutida lifvets verkligheter. Därför brände den ej blott in sig i sin samtids fantasi utan bevarar åt framtiden en bild af denna tid. Mycket af hvad Elisabeth Barrett Brownings samtida ansågo som poetiska fel i *Aurora Leigh* har den yngre granskningen redan erkänt som ypperliga medel att återge tidens lif med dess skarpa motsatser, dess bländande dagrar och djupa skuggor, dess lidelsefulla oro, dess rastlöst arbetande och sökande ande. Alla de drufvor, diktarinnan under sitt diktarlif skördat i lifvets, i tankens, i vetandets, i skönhetens vingårdar, har hon med ifriga händer pressat till en ädel och eldig dryck, full af sötma och styrka — kanske styrka mer än sötma — och iskänker den åt sin samtid med *Aurora Leigh*. Drycken har en egendomlig, berusande doft. Denna doft är stilen, en af de rikaste poesien äger, en stil af idel bild. Taine — som läst *Aurora Leigh* tjugo gånger med ständigt stigande hänförelse — säger att dess stil skapas i hvarje ögonblick, för hvarje ämne, och är sådan »att

man aldrig märker orden utan ställes ansikte mot ansikte med den lefvande tankens flamma, ser dess skälfningar, dess språng, dess snabbt återstudsande spänstighet, dess oerhördt starka vingslag... ett underbart språk, sant in i de minsta enskildheter, det enda som kan spegla det inre lifvets djup och höjder, ingifvelsens flöden, dess anlopp och dess tummel, den häftiga koncentrationen af ideernas massor, de oförutsedda utbrotten af bilder och af ljusströmmar, som likt norrskensflammor utbreda sig i en lyrisk skaldesjäl... Poesien så fattad... har blott en stil: det triumferande eller segrande hjärtats skri.

Bland hennes landsmän kallade redan Leigh Hunt Elisabeth Barrett Browning, också hvad poesien angick, Brownings bättre hälft, och bland de yngre har t. ex. Swinburne tillerkänt henne *the sovereign gift of a wonderful lyric genius*. Hennes sätt att tänka var helt och hållet skaldens, som icke steg för steg nalkas ideerna, utan genom plötslig intuition ser dem i konkreta gestalter, och hon uttömmer deras innehåll, medels korta, aforistiska uttryck, där en enda strof stundom är så rik af tankeguld, att den skulle räcka till att förgylla en hel bok skrifven öfver den. Styrkan och snabbheten af denna inre åskådning, lika kännetecknande för det kvinnliga lynnet som för skaldens, ger hennes dikt samma egenskap som Brownings, den egenskap, engelsmännen skatta så högt hos sina skalder, nämligen »suggestiveness», det vill säga att den för tanken och

känslan öppnar nya vägar dem läsaren, sedan han ett ögonblick sett dem belysta, sedan på egen hand och med sitt eget ljus får beträda. Den diktning, som äger en dylik idérikedom, blir städse danande för folkanden, äfven om den ej genom formelt mästerskap blir nydanande för den poetiska konsten.

Denna egenskap står i närmaste samband med hvad ofvan nämndes, som hufvuddraget i Elisabeth Barrett Brownings stil, det nämligen att hon tänker i bild eller snarare i bildserier. Bilderna äro aldrig för starka, ty känslan är alltid starkare, och äfven när de äro ganska aflägsna från ämnet har fantasien med ett språng närmat bild och tanke. Än mindre äro bilderna mödosamt hopletade eller till sista droppen utpressade. Elisabeth Barrett Brownings som Robert Brownings bildspråk har något af österlandets skaplynne, hvilket särskildt i den hebräiska poesien gör intryck af hafvet, som rytmiskt sänder samma bölja med slag på slag mot samma strand. Denna fantasiens österländska ihärdighet följes äfven af en österländsk innehållsrikedom, hvilken gör att en bild, som omedelbart verkar med naturintryckets omedelbarhet, sedan också kan genomtänkas, hvarvid man finner dess innerliga samband med idéen. För en sådan glödande intensitet blir en önskan en skakande förbannelse eller en flödande välsignelse; en klagan sönderslitar alla känslans strängar och längtans eller lyckans uttryck blifva storm, blifva hymn!

En sådan fantasi ler icke. En af de finaste tolkar

af humorns väsen, Börne, kallar känslighet och hån humorns tilldragande och frånstötande pol, mellan hvilka nollpunkten — kärleken — befinner sig, den där båda blifva till humor. Hos makarna Browning finnas polerna, men icke nollpunkten. Deras världsåskådning kännetecknas af kärleken som grundidé. Men denna är, dem själfva omedvetet, ej kristlig: den omfattar med sin sympati framför allt det stora och sköna och deras optimistiska hopp om mänskligheten dröjer vid den slutliga harmonien mera än vid den närvarande disharmonien. Isynnerhet för Elisabeth Barrett Browning var ofullkomligheten en sorg och hon kunde ej på en gång sörja och le; hon afskydde lika allvarligt som hon älskade; hon ville nedkalla eld från himlen för att förbränna orättfärdigheten, en eld hvilken också brinner i hennes egen diktning. Den elden har härdat hennes satir, men hon leker aldrig med detta vapen; hon har intet nöje af att se det blixtra i luften; hon lyfter det endast för att träffa. Browning har däremot, genom sitt djupa psykologiska intresse, en mycket mer objektiv syn på själslifvets förvillelser och förvecklingar, men äfven han skildrar dem aldrig med humor i ordets egentliga mening. Den är då åtminstone i den grad specifikt hans egen, att den icke passar in på några vanliga kännetecken för den egenskap, hvars frånvaro gjorde makarna Brownings diktarlynne i viss mening oengelskt. Dess mer engelsk är särskildt hennes subjektiva känslighet, under hvars vibration hela personlighetens innehåll framväller i dikten.

*

Aurora Leigh uttalar icke blott Elisabeth Barrett Brownings åsikter om konsten utan äfven om lifvet. Och bland de stora tidsfrågor, hvilka framför allt trängt sig på hennes uppmärksamhet, stod främst kvinnofrågan.

Med afseende å denna var hon djupt öfvertygad att i kvinnans natur, icke i förhållandena, låg anledningen till kvinnans underlägsenhet på de produktiva områdena. Hon ansåg att kvinnans intelligens visserligen är rörligare än mannens, men att den har mindre kraft och mindre djup och att i hela världshistorien endast George Sand kunde jämföras med de stora manliga snillena. Hon menade att kvinnorna behöfde kultur, enhetlighet och allvar, innan de kunde bruka nya rättigheter. Och ehuru hon medgaf att de visserligen ledo under stora orättvisor, ansåg hon dock ej att dessa borde rättas i den riktning eller på det sätt, som kvinnosakens ytterlighetsparti hoppades. Elisabeth Barrett Browning fann dessutom det höga jubilerandet öfver kvinnosakens framsteg — genom till exempel en Florence Nightingales verksamhet inom sjukvården — mycket naivt. Ty ingen har, skrifver hon, bestridt kvinnans rätt att sköta sjuka och att hon nu gör det offentligt, i stället för endast enskildt, betyder intet för hennes verkliga frigörelse. »Men låt en kvinna endast försöka frigöra sin egen personlighet genom att gå en tum från den trampade vägen, då kallas detta icke längre frigörelse utan fräckhet och dock äro sådana försök mer nyttiga för mänskligheten än alla världens bandager!»

Elisabeth Barrett Browning angaf med dessa ord den enda djupa synpunkten på kvinnosaken: den, att hvar enskild kvinnas individuella frigörelse är oändligt mycket viktigare, än kvinnornas kollektiva frihet genom nya rättigheter. Och ehuru hon själf var den enda kvinna, hvilken — då hon skref de ofvan anförda orden — af samtiden ställdes bredvid George Sand, var och förblef hon lika viss att kvinnans högsta begåfning ligger inom känslans, icke inom skaparkraftens område.

Det är denna grundtanke, hon åskådliggör genom *Aurora Leigh*. Hon har för sin hjältinna haft en bestämd förebild, nämligen *Corinne*. Liksom denna är Aurora barn af en engelsk far och en italiensk mor och därigenom har Elisabeth Barrett Browning, utan att hämta de yttre dragen ur sitt eget lif, fått tillfälle att i sin dikt sammanställa båda sina fosterland. Det är egendomligt att ännu en gång denna förening af England och Italien förekommer i den nyaste kvinnliga litteraturen, nämligen hos Annie Vivanti hvilken, född och uppfostrad i London, har en italiensk far och skrifver på hans språk.

Som Corinne är Aurora Leigh född i Italien och älskar detta land som sin själs hem, medan hennes uppfostran — under trycket af det engelska lynnets sämsta förträffligheter — för henne som för Corinne gör faderns land till ett fängelse. Liksom Corinne går Aurora Leigh sedan sin ensamma väg och når sitt mål som diktare, under det att hon förfelar det som kvinna. Men icke

ohjälpligt som Corinne. Ty hon och hennes kusin Romney Leigh återfinna hvarandra, ehuru de i den första ungdomen skildes emedan hon, helt upptagen af sina diktardrömmar, förbisåg hans kärlek och emedan han, upptagen af sina sambällsreformatoriska ideer, förbisåg hennes rätt till full utveckling af sin individuella begåfning och af hennes geni sökte endast en hjälp för sin egen lifsgärning. Aurora uttalar vid återseendet de ord, hvilka innefatta bokens innersta tanke:

— — — — — — passioned to exalt
The artist's nature in me at the cost
Of putting down the woman's, I forgot
No perfect artist is developed here
From any imperfect woman. Flower from root,
Spiritual from natural grade by grade
Is all our life.....
Art symbolizes heaven, but love is God
And makes heaven. I, Aurora, fell from mine.
I would not be a woman like the rest:
A simple woman, who believes in love
And owns the right of love because she loves.

Aurora är i sina själfanklagelser — som den stolte alltid blir, när han slutligen ödmjukar sig — villig att taga hela skulden på sig. Men äfven Romney Leigh har lärt sig inse hvad han felat i sin ensidighet, och båda kunna nu tillsammans, dubbelt starka genom kärleken, återtaga hvardera sin lifsuppgift, men på en bredare mänsklig grundval.

Redan i alla Elisabeth Barrett Brownings tidigare kvinnotyper var hängifvenhet grundtonen. Antingen det

är stolt eller ödmjukt, hennes kvinnor gifva sitt lif, alltid är det helt. Och hon ställde dem helst i förhållanden, där de offra skenet för väsendet och genombryta yttre eller inre hinder för att förverkliga sin kärlek.

Som hos alla central-lyriska diktare ger hon åt sin fantasis skapelse sina egna drag. Och ehuru själfva utvecklingshistorien icke var hennes egen, har hon i *Aurora Leigh* ej allenast skildrat sin egen barndoms och ungdoms inre upplefvelser, utan äfven omedvetet gifvit en samlad bild af sin egnaste personlighet genom Aurora. Denna är så barnatroende på sin diktarkallelse, så sann, så skönhetskär, så förnäm och stolt, så viljestark och modig i sitt lidelsefulla självständighetsbegär; så eldig och kysk, så impulsiv och trofast; så ovillig att erkänna sig besegrad, men så hel, så ärlig när hon ger sig. Mycket nog skulle Elisabeth Barrett Browning riktat litteraturen endast genom denna nutidskvinnotyp, med en skulptural karakter och en själ af musik!

Emedan Elisabeth Barrett Brownings lyriska temperament — med dess snabba känslighet och starka hänförelse, dess djupa aning och dess brinnande sanningslidelse — förenades med ett fullt modernt medvetande om sig själf, blef hon en upptäckare af personligheten. Och genom denna subjektiva anläggning gaf hon slutligen genom *Aurora Leigh* ett typiskt uttryck för skaldens, särskildt den kvinnliga skaldens, inre lif, ett verk genom hvilket den engelska poesiens individualistiska riktning funnit en af sina högsta uppenbarelser

i en stor nutidspersonlighet, diktarinnans egen, och i den profetiska synen att inom konsten »själarnas tid nu är kommen».

Elisabeth Barrett Browning har dessutom genom *Aurora Leigh* ej endast fört kvinnosaken framåt genom att dana ett kvinnligt snilleverk — hvilket betyder mer för »kvinnosaken» än allt århundradets tal om kvinnans rättigheter — utan hon har äfven genom detta verk återfört kvinnorna till sig själfva.

Det var en gammal sanning, Elisabeth Barrett Browning i *Aurora Leigh* uttalade rörande kvinnans natur och uppgift. Men en sanning kan så länge bli uttalad i föråldrad mening, att den slutligen för det bästa tidsmedvetandet ter sig som falsk. De återhållande krafterna vilja bevara den föråldrade tolkningen; de nydanande förbise eller förkasta, i oviljan öfver denna tolkning, sanningen själf, tills ett snille — poetiskt eller religiöst eller filosofiskt — knäsätter den förbisedda sanningen, då alla i dess drag återfinna de höga anorna! Men dessförinnan har snillet måst omkläda sanningen i ett nytt och högre tidsmedvetandes dräkt.

Detta var hvad Elisabeth Barrett Browning gjorde med kvinnofrågan. Och hon kunde det därför, att hon själf personligen känt makten både af det allmänt-mänskliga i kvinnans väsen och af de undantagsförhållanden, som bestämma snillets. Hon har ur sin erfarenhet sagt tviflarna: att naturen äfven hos det kvinnliga snillet vet att af sig själf finna sin gräns; att man därför icke

behöfver rädas onatur som följd af kvinnans intellektuella och sociala frigörelse, sedan hon lärt sig — och hon lär snabbt — att våld på ena sidan af hennes väsen hämnar sig med ofrihet äfven för den andra. Elisabeth Barrett Browning har å andra sidan i en tid då kvinnan, isynnerhet den intellektuellt arbetande kvinnan, tviflar på äktenskapets värde förkunnat dettas oföränderliga betydelse. Men hon har därjämte insett att, med den nya insats i äktenskapet, som den i vårt århundrade vaknade kvinnligt-*mänskliga* personligheten gifvit, är äktenskapets harmoni mindre trygg och enkel än förr; oändligt mycket svårare vunnen men också oändligt mycket rikare då den vinnes. Och hon har därför lärt andra sin egen lyckas hemlighet: den, att om äktenskapet, sedan kvinnan vaknat till andlig själfkännedom, skall förverkliga hennes lycka och hennes utveckling, då måste äfven mannen vara — hvad den själfulla kvinnans kärlek alltid söker inom mannen — en mänsklig personlighet, som medvetet älskar — hvad hans kärlek ännu sällan ser hos kvinnan — hennes mänskliga personlighet.

Elisabeth Barrett Browning skref en gång till en kvinna, som begärt hennes råd: att hon ansåg äktenskapet i den grad väsentligt, att alla yttre skäl borde vika, framför allt de ekonomiska, hvilka hon ansåg gudlösa gent emot kärleken! »Är man viss på sin egen och sin älskades känsla, då betyder allt annat intet och jag gifte mig om än hela världen sprutade eld i mitt ansikte... Men utan kärlek däremot hämmar gifter-

målet kvinnans individuella utveckling, som hon då bäst främjar genom att förblifva ogift... Minst af allt kan jag förstå de kvinnor, hvilka framför sin personliga lycka sätta ärelystnaden efter tomma, kalla segerpris!»...

Det har alltid förefallit mig egendomligt att man under debatter om kvinnofrågan ej i främsta rummet lyssnat till århundradets yppersta kvinnliga snillen, hvilka gifvit mer bindande bevis om verkligheten af kvinnans andliga begåfning än alla försvarsskrifter tillsammans! Det visar sig då att M:me Staël och George Sand genom saknaden kommit till samma svar, som Elisabeth Barrett Browning genom ägandet, nämligen att den stora kärleken för dem skulle varit mer än alla deras snilles skapelser. Men olikheten i erfarenheter göra äfven de slutsatser, de genom sina verk uttala, olika Elisabeth Barrett Brownings. Då *Corinne* — genom mannens fördomsfulla syn på kvinnligheten — blir ett offer för det kvinnliga snillets frigörelsekamp och hennes författarinna genom henne säger: att det kvinnliga snillet är dömdt till olycka som kvinna; då George Sand företrädesvis är den undertryckta kvinnliga personlighetens befriare med de väldiga slag, som drabbat ej blott tvånget, utan stundom idealet och hon själf genom sönderslitande erfarenheter tillkämpade sig tron på kärleken i äktenskapet; då slutligen George Eliot, — med sin Dorothea Brooke — ställt den frågan till tidsmedvetandet: om en stor kvinnlig personlighet kan nå sin fulla höjd i äktenskapet? — en fråga författarinnan, trots sin egen lyckliga erfarenhet,

synes böjd att nekande besvara — då ljuder från Elisabeth Barrett Browning som svar på samma fråga genom Auroras läppar segervisshetens *ja*. Så har den kvinna vittnat, som själf i en aldrig förr sedd harmoni sammansmält skaldinnans och kvinnans uppgifter, som själf i ett lif af helgjuten skönhet uppenbarat: att hjärtat och snillet hos kvinnan icke behöfva ligga i strid med hvarandra, när båda äro fullvuxna!

*

Elisabeth Barrett Browning hade ännu ett vitalt intresse, nämligen den sociala frågan. Med vakenhet hade hon följt den sociala rörelse, hvilken i hennes ungdom ägde rum i England och Europa, och hvilken, på teoriens område mest liflig omkring 1820—40-talet, alltjämt fortsatte sina verkningar på det engelska samfundslifvet. Det var då som Benthams med fleres nya åsikter i den politiska ekonomien och samhällsläran vidare utvecklades af Stuart Mill och hans meningsfränder, hvilka i vissa fall bekämpade, i andra närmade sig de socialistiska lärorna i England och Frankrike. Det var ideer, väckta af denna rörelse, som omedelbart togo sig uttryck i Harriet Martineau's, i några af Dickens' och andras tendensromaner. Och i senare diktverk — t. ex. *Middlemarch* och *Felix Holt* — får man ett intryck af huru lifligt de sociala frågorna redan under denna tid sysselsatte den tänkande delen af Englands ungdom. Till denna hörde Elisabeth Barrett, och långt

innan hon diktade *Aurora Leigh* hade hon med byronskt mod slitit hyckleriets höljen från den engelska samhällskroppen och visat huru den vanställdes »genom börds- och penningegoismens spetälska». Ej blott i *The cry of the children*, äfven i *The cry of the human* hade hon redan, som nu i *Aurora Leigh*, vändt sig mot de arbetsvillkor, hvilka göra människan till en blott maskinkraft som en gång, blindt likt denna, skall träffa det samhälle, hvilket nedtryckt henne i icke människovärdiga förhållanden. Hon hoppas på en ny och ädlare samfundsordning men — och häri skilde hon sig afgjordt från alla sociala utopister — hon trodde icke att denna samhällsordning kunde vinnas endast genom omstörtning af de yttre förhållandena. Hon såg denna nya ordning som en demokratisk, men förverkligad tillsammans med samhällets, i bästa mening, aristokratiska krafter. När hon låter sin samhällsreformator, Romney Leigh, tillhöra det engelska samhällets högsta lager gjorde hon därmed endast rättvisa åt dessa. Byron och Shelley — alla förtrycktas kämpar — tillhörde båda aristokratien. Och på reformförsök, liknande Romney Leighs, hade Brownings vän, diktaren och adelsmannen Landor i verkligheten offrat 70,000 pund af sitt fädernearf — samma offervillighet, som senare Ruskin visade med bättre resultat. Detta för att endast nämna några af de många insatser, med hvilka eliten af den engelska nationen sökt försona den öfriga delens synder.

Då Elisabeth Barrett Browning såg den nya sam-

hällsordningen som en demokratiskt-aristokratisk, vill detta säga: att hon såg den som individualistisk. Hon insåg värdelösheten i sin tids mekaniska, oorganiska socialistiska teorier, de genom hvilka människonaturens andliga lifsmakter skulle förlora rörelsefriheten och bindas i tvångsformer, hvilka skulle hindra safternas fria omlopp inom samhällsorganismen och slutligen medföra döden för allt samhällslif, sedan den låga själfviskheten förlorat sin motvikt i familjen och hemmet, på samma gång som afskaffandet af dessa icke skulle kvarlämna högre mål för människans lyckokraf än kroppens välmåga och förståndets utveckling! Med djup sanning säger Elisabeth Barrett Browning »att en Fourier och andra grepo miste, emedan de icke voro skalder nog att inse huru lifvet börjar inifrån; huru det fordras en själ för att lyfta hopen, om också blott till en renare stia!»... Elisabeth Barrett Brownings sociala program var således icke att — som den tidigare socialismen ville — grusa det bestående, för att af dess stoft skapa en ny samhällsorganism, i hvilken den sedan hoppades inblåsa en lefvande anda. Hon trodde tvärtom, som nutidens individualistiska och evolutionära socialister, att det nya tillståndet organiskt måste framväxa ur det gamla. Elisabeth Barrett Browning ville inga utopiska lycksalighetstillstånd, ty hon insåg stridens och lidandets betydelse för utvecklingen. Och hon — individualisten, hvilken om sig kunde säga att hennes bästa egenskap var att se med egna ögon och känna med sin egen själ

— ville minst af allt ett tillstånd, där »individen skulle malas samman med massan och samhällets framsteg återhållas, emedan geniet, som leder framstegen, blefve tillbakahållet». Den politik, den samfundsordning, hvilken skulle kunna få fram individualiteten öfverallt, var för henne den bästa, medan hon däremot »fruktade en socialistisk utjämningsstat värre än tsarens spira».

Det är dessa tankar, Romney Leigh uttalar som sin, genom sina misstag vunna, öfvertygelse i bokens slutscen. Aurora, som är berättaren i boken, skildrar först hänryckningen i deras möte, vid hvilket alla missförstånd upplösas i lycka och sedan deras samtal i den florentinska månskensnatten...

While we two sat together, leaned that night
So close my very garments crept and thrilled
With strange, electric life, and both my cheeks
Grew red, than pale, with touches from my hair
In which his breath was...

Under detta samtal brukar Elisabeth Barrett Browning samma bild som vår Almqvist för lifvets fullhet: *the human, vital, fructuous rose*, hvars innersta är

the love of wedded souls

men hvilken i sin blomma äfven

holds the multitude of leaves

genom hvilka mångfalden bildar en enhet.

*

När Elisabeth Barrett Browning reste till England för att sluta *Aurora Leigh* kom kofferten, där manuskriptet låg, bort under resan. Hon återfick den först efter en tid under hvilken hennes egentliga oro dock gällt — Penninos, i samma koffert packade, nya sammetsblusar, med hvilka han skulle eröfrat England! Och då han senare på hösten varit illa sjuk men åter tillfrisknade skref hon: »Han är mig mer än tjugu *Auroror*, äfven sedan själfve Leigh Hunt berömt den». Lika minnesvärdt är hennes svar till Ruskin, då denne kallat hennes bok det skönaste poem, hvilket skrifvits på något nutidsspråk: »Hvarför berömmer ni mig och icke Robert, mitt rätta jag, han som är värd tjugu sådana som jag?»... Samtidigt skrifver hon om honom: »Robert — *goldenhearted Robert* — är mycket gladare åt min framgång än någonsin åt en egen...» Själf yttrade hon om sin bok att den visst icke blifvit hvad hon velat, men att den dock, med alla sina svagheter och luckor, var närmare hennes mål, var fullare, starkare, mer genomförd än hennes tidigare. Och hon fröjdades åt att — när mammorna i England förbjödo sina döttrar att läsa den — döttrarna icke lödo, liksom åt de uttryck af sympati hon erhöll från unga vackra kvinnor, hvilka voro omgifna af *all the temptations of english respectability!*

Slutligen gladdes hon öfver att boken »väckte hat hos de människor hvilkas meningar icke befinna sig i det växande tillståndet och som därför afsky att störas

i sina fasta positioner»... Med afseende å samhällets korruption ansåg Elisabeth Barrett Browning att kvinnorna, långt ifrån att stänga fönster och dörrar, borde släppa in ljus och luft; att emedan s. k. hederliga kvinnor velat vara okunniga om verkligheten, hafva andra kvinnor fått lida genom den. Hon hade själf fullt medvetet genom *Aurora Leigh* ådragit sig dessa »hederliga kvinnors» fördömelse.

Hennes bok var, hvad hon själf ville att hvarje äkta dikt skulle vara: en handling, en af dem om hvilka hon sagt att de fordra mer kraft och mod än att hugga af femtio hufvuden!

Och när hon utfört denna handling, tycktes i självfva verket hennes egen kraft, både andligt och kroppsligt, vara förbrukad. Det blef endast i ett par kortare dikter hennes sång sedan steg till den höjd, hon här nått, och hennes tillvaro blef under de följande åren en långsam aftyning. Äfven Brownings produktion befann sig nu i en ebbtid. Han lefde nämligen i en ständig oro för sin hustru, som han med den ömmaste omsorg skötte. Hon berättar i sina bref huru han under kalla vintrar genomvakade flera nätter för att hålla henne varm genom att elda i hennes sofrum och koka kaffe, och hon skref:

Om inte kärleken vore, vore det inte mycket värdt att lefva, när man ställer till så mycket bråk. Robert skämmer alldeles bort mig. Men vore jag icke så orolig,

att han skulle fara illa, då vore det en mycket ljuf njutning att vara sjuk och känna sig så dyrbar!...

En annan gång talar hon om huru han under tre veckor vakat om nätterna och dygnet om vårdat henne med änglalik ömhet. Äfven i ett annat förhållande visar Browning under denna tid sin hjärtegodhet, nämligen mot det gamla lejonet Landor, som — i fejd med alla de sina — lefde i Italien, och med hvars rasande lynne endast Browning hade tålamod. Han ordnade på bästa sätt för den gamle och var outtröttlig i sin omvårdnad; ja, kände sig glad och stolt ifall Landor blott lät en någorlunda rimlig tid förflyta mellan hvar gång han kastade ut servisen genom fönstret!

Browning glömde, som han under förlofningstiden skref, aldrig någon god gåfva. Och med hans beundran för hvad Landor i sin krafts dagar varit, enades tacksamheten för Landors storartade erkännande af Browning under en tid, då jämförelsevis få fått upp ögonen för dennes betydelse. I England var denna ännu ej allmänt insedd. Elisabeth Barrett Browning berättar att — på samma tid, som man i Boston höll »Browning-evenings» — trodde en bildad engelska att Browning var en amerikansk poet, hvarpå en amerikanare svarade henne: att i hvar by i hans hemland visste man att det var England, som hade rätten att vara stolt öfver Browning!

Elisabeth Barrett Browning ger tillika den intressanta upplysningen att det i England endast var *a small*

knot of pre-Raffaëlite men, hvilka gjorde Browning rättvisa. Vid samma tid skapade dessa pre-Rafaëliter en ny konst under samma slags oförstående som det hvilket mötte Brownings. Senare har man i England ägnat en kult både åt Browning och pre-Rafaëliterna, d. v. s. sedan hvardera längesedan gifvit sitt bästa! Det är den eviga gamla historien om hånet mot styrkan innan den segrat och hyllningen af ryktet, sedan styrkan försvagats: en historia, mänskligheten snart borde kunna utantill och börja blygas att ständigt återupprepa!

Browning själf skildras under denna tid af sin hustru som ännu mycket vacker och ungdomlig i trots af tidiga silfverstrimmor i hår och skägg... I min mening, säger hon, är han oändligt mycket vackrare och mera tilldragande än när jag såg honom för sexton år sedan... Hon kände emellertid — hon som är *on the inside of him and hear him breathe* — att han lefde i ett oproduktivt skede och blef nervös ifall han ej fick utlopp för sin oerhörda vitala energi. Hon uppmuntrade därför hans ifver att rida om somrarna och modellera om vintrarna, af hvilka de — för hennes hälsas skull — tillbragte de båda sista hon lefde i Rom, eftersom klimatet där är mildare än i Florens.

Hon fullbordade nu sina *Songs before Congress*, hvilka från England framkallade häftiga angrepp för bristande patriotism. Elisabeth Barrett Browning hyste — och uttalade — den riktiga tanken: »att patriotism, i ordets trängre mening, är en utsliten dygd och att —

om kristendomen någonsin utvecklas enligt sitt verkliga väsen — då kommer den icke att respektera några gränser!» Hon kände sig sålunda — ehuru barn af England — i sin fulla mänskliga rätt att se äfven sitt lands fel. Och gent emot Italiens frihetsstrid fann hon att England nu betedde sig lika oädelt som Napoleon III ridderligt. Hon var så gripen af dennes första handlingar, att icke ens Villafranca gjorde henne klarseende. När hon en gång gifvit sin tro till någon, kunde den ej rubbas. Och ehuru man, i fråga om Napoleons oegennytta, i England var mer skarpsynt än hon, hade man där inga bättre skäl för att bemöta hennes anklagelser emot Englands egoistiska likgiltighet än ömkligheter sådana som dessa: att hon ej borde sitta i utlandet och tala illa om sitt eget land; att Napoleons artigheter gjort henne yr i hufvudet*; att hon — det upptäckte man nu — hade osedliga tendenser och verkligt djäfvulska ingifvelser... Om det senare påståendet skref hon: Hellre vill jag vara förledd af djäfvulen än af Napoleon, ty det förra vore *more grand and of superior honesty!*

Och hon utbrister:

Om jag suttit i England och talat illa om andra folk, då hade man lofordat min patriotism!... Det skall dock icke nu vara lätt att peka på hvari Englands öfverlägsenhet öfver alla andra land består! Vi hafva ett

* Hon hade icke haft någon personlig beröring med honom och afsände ej ens det bref, hon skref till honom för att be honom återkalla Victor Hugo ur landsflykten.

par lyckade organisationer: posten och »society» — i hvilken klasskillnaden dock är allt för fullkomlig att vara — mänsklig! Så hafva vi en del ytterst hårda och osympatiska välgörenhetsinrättningar!... Englands politik under det italienska som under Krim-kriget är afskyvärd och det behöfves *a besom of destruction, a good revolution* för att rensa England från dess själfviska politik, dess korrumperade partiväsen. Själfkärlek är Englands sjukdom och den statsman blir odödlig, som sliter sönder dess slöjor och ger en vidare horisont åt folksjälen...

Och slutligen yttrar hon några ord, hvilka gälla icke blott för henne själf utan för hvarje äkta kvinna — liksom för hvarje äkta diktarnatur — hvilken träder fram i en dagens strid, nämligen att hon därtill varit drifven af sitt samvetes nödtvång:

Allt hvad jag sagt mot England, har skett för att lätta min själ... Allt jag skrifvit är en öfvertygelse. Jag har aldrig sökt behaga någon, ej ens min man. Hvarje äkta konstnär — hvilken grad han än må ha inom konsten — kommer till himlen som sanningsägare — och för att nå *den* saligheten behöfver man ej afkläda sig köttet!

Allt oftare får man nu höra att hon endast i Italien känner sig hemma, endast där lefver:

»Vi äro italienare,» skrifver hon, »och allt mer växa vi ur den engelska barken! Vi älska Italien med *the blind, stupid, respectable, obstinate love*, som andra hafva för sitt fädernesland.»

Det var denna kärlek, som påskyndade Elisabeth Barrett Brownings död. Som personliga sorger uppskakade henne hvarje motgång under den italienska frihetsstriden och — medan hon fröjdades att höra sin gosse deklamera revolutionär italiensk poesi för vingårdsarbetarna — fann hon själf under ingifvelsen af denna strid ännu tonfall så sköna, att de stå på höjden af allt hvad hennes sång uppnått. Såsom *Mother and poet,* — kanske det högsta uttryck moderssorg och fosterlandskärlek äga inom dikten — *Parting Lovers* och ännu några andra. För hennes egen känsla betecknande är den dikt, hon kallat *A tale from Villafranca,* där hon för sin son berättar Italiens förlorade hopp och slutar sålunda:

The tale is ended, child of mine
Turned graver at my knee.
They say your eyes, my Florentine
Are english; it may be:
And yet I've marked as blue a pair
Following the doves across the square
At Venice by the sea.

Ah, child, ah child! I cannot say
A word more. You conceive
The reason now why just to day
We see our Florence grieve.
Ah child, look up into the sky!
In this low world, where great Deeds die,
What matter if we live?

— ett hos henne nästan enastående utbrott af lifströtthet.

Hennes sista år voro en självförbränning: själens feberglöd förtärde den bräckliga kroppen, men dock omslöto henne ej dödens skuggor förr än hon sett gryningen af Italiens frihetsdag. Hennes sista dikt var till H. C. Andersen, vid en fest i Rom i maj 1861. I denna nämnde hon, under en växelsång mellan norden och södern, bådas bästa gåfvor till människorna, hvarigenom hon kanske omedvetet sammanfattade de inflytanden hvilka bestämt hennes egen diktning. Kort därefter återvände hon med de sina till Florens där, genom en förkylning, hennes krafter snabbt sjönko utan att hon själf trodde sitt tillstånd oroande. Ännu sista aftonen tröstade hon sin gosse med att hon var bättre. Hela natten mellan den 28 och 29 juni satt hennes man vid hennes bädd och höll hennes hand, medan hon log åt hans oro. Han har själf skildrat dessa sista timmar sålunda:

Hon sof illa och hvar gång hon vaknade sade hon mig outsägligt sköna ord. Klockan fyra på morgonen vände hon sig till mig och då kom något, som mitt hjärta skall gömma tills jag återser henne och ännu längre: det mest fullkomliga uttryck af kärlek, som hon någonsin gifvit mig under hela den tid jag känt henne. Alltjämt lyckligt leende, och med ett anlete som en ung flickas, dog hon några minuter senare i mina armar med sitt hufvud mot min kind. Ingen plåga, ingen medvetenhet om skilsmässa! Hennes allvar i ömhetsuttrycken till mig kunde kanske tydas som en sådan aning, ifall hon icke varit fullt medveten och

dock intet sagt om Pennino, som sof i rummet bredvid. Därför tror jag ej att hon kände huru nära döden hon var. Hennes sista ord — då jag frågade henne huru hon kände sig — var: *Beautiful!*

Aldrig har väl döden gifvit ett så fullkomligt skönt lif ett mer fullkomligt skönt slut. Och när Browning jordade henne under cypresserna på den lilla protestantiska kyrkogården, hade han i sin sorg tröSten af den visshet, han några år därefter uttryckte i sin sköna dikt *Prospice*, vissheten att, när döden nalkades honom själf, dess mörker då

Shall change, shall become first a peace out of pain,
Then a light, then thy breast,
O thou soul of my soul! I shall clasp thee again,
And with God be the rest!

V.

Robert Browning.

...he at least believed in Soul, was very sure of God!
Robert Browning.

Det var endast genom sina — förut med sin hustru delade — omsorger om sonens undervisning och uppfostran, Browning kunde komma igenom ensamhetens första år. De kortare dikter, som voro de enda han mellan 1855—64 skref och det senare året utgaf* höra emellertid till hans fullkomligare, kanske just därför att de midt igenom oron och sorgen tvingade sig fram med oemotståndlig nödvändighet.

En åsktung junidag 1865 stod Robert Browning vid ett bokstånd på Piazza San Lorenzo, då en liten, gammal pergamentbok föll honom i hand. Det var en italiensk brottmålshistoria hvilken handlade om grefve Guido Franceschinis process på grund af hans mord på sin hustru Pompilia, som han antog varit honom otrogen, emedan hon flytt undan hans tyranni med hjälp af

* *Dramatics Personæ* 1864.

en ung präst, Caponsacchi. Browning köpte boken och berättar sedan huru han läste den i Casa Guidi samma afton...

When flame fell silently from cloud to cloud
Richer than that gold snow Jove rained on Rhodes,
The townsmen walked by twos and threes and talked,
Drinking the blackness in default of air —
A busy human sense beneath my feet:
While in and out the terraceplant, and round
One branch of tall datura, waxed and waned
The lamp-fly, lured there, wanting the white flower.

I denna stämning blefvo den italienska brottmålshistoriens människor för honom hallucinatoriskt lefvande, samtidiga, genomskådliga och han fick hela dikten i en af dessa ingifvelsens fullhetsögonblick hvilka — om deras stämning under utförandet kan bevaras — skapar mästerverken. Tyvärr anlade Browning dikten med en bredd, som ämnet icke kunde uppbära. Han låter nämligen alla de olika medspelande i handlingen hvardera på sitt sätt berätta den. Flera af dessa tolf afdelningar verka endast som ypperliga rättegångsreferat på flytande vers. Browning har alldeles samma brist på smak och måtta i meddelandet af ämnet ovidkommande, skarpsinniga funderingar eller lärda utredningar som Almqvist. Likt denne kan han dessemellan skapa sådana skönhetens underland, att de komma en att glömma öknen bortom och framom desamma. Ett sådant underland är här de tre hufvudpersonernas bekännelser. Öfver den unge prästens och Pompilias ord sväfvar kärleken så

som våren sväfvar öfver jorden en solig senvinterdag, endast förnimbar genom luftens obeskrifliga renhet och klarhet — en vår ännu utan färg eller form eller ton, meddelande sig endast åt de känsligaste sinnen och ingifvande endast outsägliga känslor.

Pompilia är *Ringens* skönt skimrande opal, *Bokens*, med ett änglahufvud sirade, knäppe! Icke Shakespeare, icke Goethe, icke Turgenjeff — de diktare, hvilka djupast sett och säkrast gestaltat det ideala kvinnoväsendet — ha öfverträffat Brownings teckning af detta barn, som vaknat till kvinna genom kärleksaningen och moderskänslan. Med en hand, varsam som rörde den en darrande fjärilsvinge, har diktarn omfattat denna jungfrumoders själ, en af sig själf osedd själ, hvars dagghvita klarhet bländar till tårar, då den uppenbarar sig som den högsta oskulds majestät, den renaste naivitets enkelhet och den djupaste ömhets styrka.

Intet diktarintuitionens djup räcker till att frammana en sådan varelse: det kräfves äfven ett oändligt djup af ömhet, det djup, som Brownings enskilda historia uppenbarat.

Medan Browning arbetade med detta sitt största verk vistades han en tid på franska kusten vid Loires utflöde, hvarunder han i minnet genomlefde de dagar, då han med sin hustru såg samma flod, när de begåfvo sig till sin lyckas land.

Minnet af lyckan kom sorgen att brista ut i den

underbara åkallan med hvilken han ställer sitt verk i hennes hägn:

O lyric Love, half-angel and half-bird
And all a wonder and a wild desire, —
Boldest of hearts that ever braved the sun,
Took sanctuary within the holier blue,
And sang a kindred soul out to his face, —
Yet human at the red-ripe of the heart —
When the first summons from the darkling earth
Reached thee amid thy chambers, blanched their blue,
And bared them of the glory — to drop down,
To toil for man, to suffer or to die, —
This is the same voice: can thy soul know change?
Hail thou, and hearken from the realms of help!
Never may I commence my song, my due
To God who best taught song by gift of thee,
Except with bent head and beseeching hand —
That still, despite the distance and the dark,
What was, again may be; some interchange
Of grace, some splendour, once thy very thought.
Some benediction anciently thy smile:
— Never conclude, but raising hand and head
Thither where eyes, that cannot reach, yet yearn
For all hope, all sustainement, all reward,
Their utmost up and on, — so blessing back
In those thy realms of help, that heaven, thy home
Some whiteness which, I judge, thy face makes proud,
Some wanness where, I think, thy foot may fall!

Med detta några år senare fullbordade dramatiska poem* nådde Brownings diktning ej blott sin hvitstrålande alpspets: den förirrade sig äfven in i de ofruktbara stenrös, dit den sedan alltför ofta återvände.

* *The Ring and the Book* 1868—69.

Reflexionens skärpa och teknikens färdighet måste där ersätta känslans eld, fantasiens syner, siaraningens uppenbarelser. Det blef — utan all jämförelse i öfrigt — en liknande företeelse, som den Ibsens diktning under dess senare skede erbjudit, liknande äfven däri, att intrycket af skaparkraftens afmattning då och då motväges af ett stort ögonblicks ingifvelse.

Att här följa Brownings senare produktion ligger utom planen för denna studie.* Lika litet hos Browning som hos hans hustru hade det helleniska inflytandet, ens då det var som starkast, i någon djupare mån berört den formande förmågan. Båda Brownings voro allt för individuella, för modernt subjektiva för att ej söka sig egna uttrycksmedel, och antikens måttfulla, genomskinliga form ägde för dem motsatsens icke frändskapens tjusning. Men äfven hos makarna Browning förnyades — när deras dikt nådde högst — konstens eviga under: att ordet blir kött, medan den mattade ingifvelsen alltid röjer sig därigenom att af ord blir endast — flera ord! Browning, hvilken redan i sin ungdom vände sig från de utslitna uttrycken och ville skapa nya tankesymboler, ord med nya valörer, ord genom hvilka han som Alm-

* Denna rika produktion innefattar: *Balustion's Adventure* och *Prince Hohenstiel Schwangau* båda 1871; *Fifine at the fair* 1872; *Red Cotton Night-Cap Country* 1873; *Aristophanes Apology* och *The Inn Album* 1875; *Pacchiarotto and other poems* 1876; *The Agamemnon of Æschylos* 1877; *La Saisiaz* m. m. 1878; *Dramatic Idyls* 1879—80. *Jocoseria* 1883; *Ferishtah's Fancies* 1884; *Parleyings with certain people* 1887 och den på hans dödsdag utkomna *Asolando* hvilken, liksom de fyra närmast föregående, utgör en samling kortare dikter.

qvist ville återgifva färger, former, dofter, gifva intryck åt alla sinnen och icke blott åt örat — han slutade med att i många af sina dikter ej ens gifva något åt örat och än mindre åt känslan, ja ej ens åt tanken, så förlorade han sig i ordskrammel i stället för ordmusik, i begreppsakrobatism i stället för diktarflykt. Tack vare människonaturens aplikhet har det blifvit just det skedet i hans diktning, hvilket — liksom det motsvarande i Ibsens produktion — af blinda beundrare framför allt uttolkas med en ifver, hvilken karakteriseras genom Brownings eget dyrbara svar till en person, som frågade honom ifall han menat detta eller detta med en viss dikt: »Det har jag ingen aning om — men fråga *Browning society**: den kan alldeles säkert ge er besked!»

Inom Brownings senare diktning finnas tvenne verkligt betydelsefulla, dramatiska poem. Det ena är *Fifine at the fair*, en skildring af den sida i kvinnans väsen, hvars tjusning Browning äfven förstod, den animaliska men själlösa fullkomlighetens. Den andra är *The Inn album*, ett förhärligande af den stora, hänsynslösa kärlekslidelsen. För öfrigt kan man bland de lyriska dikterna finna några tiotal af verklig skönhet, icke minst bland de sista, efter hans död utkomna, och mycket märklig är äfven den längre dikten *La Saisiaz*, där Browning ger odödlighetstanken ett stort dikteriskt uttryck. Men återstoden af Brownings senare produktion

* Stiftad 1881.

kan man med lätthet umbära och stundom endast med stor möda komma igenom —*

Då Brownings far 1866 dog — efter ett lif af obruten hälsa och utan en dags sjukdom — flyttade Brownings syster, Sarianna, till honom och följde honom äfven ofta på hans resor. Dessa företogos vanligen inom Italien, Frankrike, Schweiz och några gånger på Medelhafvet. Men syskonen voro äfven ofta bofasta i London, hvarest man såg dem öfverallt, där värdefull musik eller konst var att finna och, säger en biograf, Browning tycktes alltid göra rummet mera lefvande genom sina med stadig, lugn glans strålande ögon och sina som af outtalade ord rörliga, läppar. Han bevarade, liksom Goethe, genom hela ålderdomen sin intensiva lifskärlek, sin salighetskänsla endast öfver att vara till. Denna stördes ej af hans sorg. Och hvarför skulle han icke ha kunnat njuta solnedgångens färger, ehuru han längtade till det stjärnblå ögonblicket efter solnedgången, i hvilket han skulle återförenas med sin älskade? Browning behöll intill det sista ej blott alla sina intressen, utan äfven det omedelbart hjärtevinnande väsen, hvilket gjorde att — som hans hustru påstått — »alla kvinnor dyrkade honom mer än anständigt»! Kvinnorna fortsatte därmed — eftersom Browning visade sig mycket tacksam och känslig för alla slag af kvinnlig älskvärdhet, utan att han dock någonsin fann en kvinna, »som

* Af Brownings poesi finnes ett ganska godt urval i 4 delar af Tauchnitz Edition.

kunde uppbära bördan af de känslor, han ägnat sin hustru.» Han vann emellertid män och barn och djur lika väl som kvinnor. Hans enkelt manliga väsens hjärtlighet och flärdfrihet kunde icke af den sent vunna, oerhörda populariteten förstöras. I alla sina beteenden förblef han, säger en personlig vän, »den ideala gentlemannen, som aldrig var af världen ehuru han lefde i världen». Oaktadt hans stora produktion och vidtomfattande läsning af allt läsvärdt på engelska, tyska, franska och italienska, hann han i London äfven med ett mycket stort umgängeslif. Under detta försummade han ej att hos de unga inprägla sitt eget lifs stora visdom: att hänsynslöst följa rösten i sitt eget inre vid danandet af sitt lif som af sina verk! Aldrig stelnade han i ålderdomens likgiltighet för de stora lifsfrågor, hvilka framför allt upptagit hans själ. Han bevarade tvärtom oförminskad, ej blott sin andliga nygirighet utan äfven sin andliga mottaglighet gent emot tidstankarna. Han ompröfvar oaflåtligt inför tidens tvifvel sina egna djupaste öfvertygelser, hvilka han dock alltid slutar med att besvara — i enlighet med den optimism för hvilken hans underbart lyckliga lif gifvit honom så många skäl.

Sonens framgångar som målare och bildhuggare och hans lyckliga giftermål hade utgjort Brownings stora personliga glädjeämne efter hustruns död. Och det var i sonens hem, Palazzo Rezzonico i Venedig — den stad, hvilken först vann Brownings hjärta åt Italien —

som hans harmoniska lif erhöll sitt slut i en död, lika mycket som hans hustrus i öfverensstämmelse med bådas känsla af döden som »en nästan omärklig händelse». Browning sade ofta att han ej trodde på döden och bad de sina aldrig kalla honom »död» — detta de kortsyntas »kyrkogårdsord för växt»!

Liksom fadern förblef Browning vid god hälsa intill det sista och det var endast genom försvagandet af hans — aldrig starka — hjärtverksamhet, han upphörde att lefva. En af denna anledning orsakad trötthet hade den 12 december 1889 förmått honom att förblifva liggande i ett stort rum, där han från sin bädd såg en af sonen utförd takmålning, hvars motiv var hämtadt från en af hans älskade Shelleys dikter. Han hade just talat med de sina om sin sista bok och, vid meddelandet af ett telegram från London om dess säkra framgång, yttrat sitt sista, för honom så betecknande ord: *How gratifying!* just när San Marcos klocka började slå tio. Och innan det sista slaget ljöd hade han leende lätt dragit sitt sista andedrag.

Först i Venedig och sedan i London blef hans likfärd till Westminster Abbey ett storartadt uttryck af landssorg. Öfver hans bår stego tonerna af jordens skönaste dödspsalm, *He giveth His beloved sleep*, den dikt, i hvilken Elisabeth Barrett uttryckt sitt trötta hjärtas längtan efter ro, innan ännu Robert Browning lärt henne att lifvet kunde vara skönare än döden. Det var icke i Westminster Abbey Robert Browning

tänkt sig sin graf, när han själf författade dess inskrift sålunda:

ROBERT BROWNING
till hvilken Elisabeth Barrett sagt: att hon
blef friskare sedan hon sett honom!

Och om det än annars kan vara likgiltigt, hvar en graf bäddas, så synes det mig som om Englands folk borde hafva haft den känslan att Robert Browning icke efter döden fick skiljas från sin älskade eller den jord om hvilken han skrifvit:

Open my heart and you will see
Graved inside of it, »Italy».

*

Liksom Carlyle och Ruskin — de båda engelsmän, med hvilkas inflytande Brownings erbjuder de flesta likheterna — upplefde han själf höjdpunkten af sin inverkan på samtiden. Han som dessa två »gaf en ny gestalt åt sin tidsålders tankelif och en ny lifskraft åt dess människor». Omdanaren af tankar blir äfven en omdanare af karakterer — och därigenom af människoöden — och sålunda en i det oändliga verkande skaparkraft. Dessa tre män voro de hvilka, före den Darwinska æran, i England föranledde den teoretiska *Umwerthung aller Werthe,* hvilken föregår hvarje mänsklighetens praktiska sträfvan att inom tillvaron förverkliga nya och högre mål. De tillhörde alla tre — lika väl som Elisabeth Barrett Browning — hvad en gran-

skare kallat den transcendentala riktningen i England, en riktning, hvilken visserligen hade sin dolda rot djupt nere i upplysningstidehvarfvet, men dock tedde sig som en reaktion mot detta. Denna reaktion blef emellertid af motsatt slag till den katolska reaktionen, hvilken genom undret, uppenbarelsen och den yttre auktoriteten ville stilla människoandens törst efter andliga upplefvelser och flertalets behof af andliga stöd. Transcendentalismen — som hos oss närmast motsvaras af Viktor Rydbergs ståndpunkt — såg däremot det gudomliga visserligen öfver men äfven inom den jordiska tillvaron och den naturliga människan. Den innebar i grunden just den lifssyn, som stundom kallas hellenism, stundom renässans — eller hedendom och köttets förhärligande — allt efter den olika synpunkten!

Hos hvarje stor konstnärsnatur ligger transcendentalismen i blodet. Han sänder sin aning eller längtan bortom denna tillvaro, men känner därjämte lidelsefullt människonaturens höghet och skönhet äfven inom dess nuvarande gränser. Han ser i människans beroende af sinnevärlden icke en förnedring eller en förbannelse utan ett lyckligt villkor för jordelifvet, hvilket för konstnären ter sig i oförstörd och oförstörbar fägring. Ty äfven när hans tanke ej tvekat framför det svalg, den kristna dualismen öppnat mellan den andliga och sinnliga naturen, så öfverspännes dock detta svalg af hans glada aning om enheten.

Hos hvarje stor konstnärsnatur ligger äfven indivi-

dualismen i blodet. Det var denna hvilken hos makarna Browning — liksom hos den transcendentala riktningens flesta representanter — tog sig uttryck i den satsen, att människan, ohämmad af hvarje yttre myndighet, själf bör söka och själf kan finna sin väg till gudsgemenskap. Den personliga friheten var för dem det absoluta villkoret för att kunna förverkliga en naturs gudomliga möjligheter. Och ehuru de i kristendomen funnit den högsta uppenbarelsen af Guds väsen, ansågo de att denna uppenbarelse alltjämt fortgår i naturen liksom i kulturen.

För denna pantheistiskt-kristliga syn på tillvaron äger hvarje människa ett värde, som hellenen och renässansmannen endast tillerkände den sköna och stora människan, men den återger tillika åt den naturliga människan den höghet, kristendomen frånkänt henne.

I Robert Brownings som i hans hustrus dikter öfverströmmar känslan af gudomens närvaro: i mannens och kvinnans kärlek, i födelsen, i barnets lek som i hjältens bragd, i lifsberusningen som i självuppoffringen, i hvardagsiden som i konstskapandet. »Folkens frihetssträfvanden skälfva af Guds eget lif... konsten klättrar barnalikt upp till Guds faders knä... hvarje man har i sig möjligheten till en hjälte och hvarje sanningsökare i naturens eget ljus en ledning till sanningen...»

Pantheismen, omedelbart från Spinoza genom Coleridge införd i engelska litteraturen, tog mandom i Shelley, Brownings ungdomsingifvelse. Och pantheismen

har djupsinnigt blifvit karakteriserad som demokratisk genom sitt förhärligande af människan. Den pantheistiskt-kristliga transcendentalismen blef ett betydelsefullt ferment i den engelska sociala rörelsen och den blef det äfven — sig själf ovetande — i den mänsklighetens absoluta själfständighetsförklaring, hvilken innebäres i den evolutionistiska monismen. Makarna Brownings — liksom transcendentalismens — humanism låg djupare än vare sig kristendomens, socialismens eller hellenismens. Den var fördjupad genom lifsglädjen, individualismen och den nya mänsklighetskänsla, som kristendomen gaf världen genom fastställandet af kärleken som lifsprincip. Men kärleken i en oändligt mycket vidare mening än kristendomens! Browning uttryckte bådas känsla med de ord hvilka framsprungo ur hans lycka, när han i Fano »med *sitt* lifs ängel vid sin sida» såg Guercinos berömda ängel:

O world, as God has made it: all is beauty
And knowing this, is love, and love is duty
What further may be sought for or declared?

Att humanisera människorna genom att gifva dem frid och frihet att allsidigt fördjupa sig i tillvarons härligheter — detta var för makarna Browning den stora »frälsningsplanen».

Deras romantiska åsikt om konsten och skönheten såsom ett med religionen ledde dem ej — lika litet som den ledde Almqvist — tillbaka i tiden utan i stället framåt. Sålunda, när Elisabeth Barrett Browning i *The*

dead Pan skildrar den antika världens skönhet klagar hon ej som Schiller i *Die Götter Griechenlands* eller som Swinburne i *Hymn to Proserpine* att denna värld svunnit. I Swinburnes dikt talar den fullblodiga hedningen, som med hvar strof frammanar bilden af den helleniska skönhetsvärlden. Ur versens hänförande musik stiger och sväller i okufligt trots den hedniska gudsdyrkarens visshet: att, så länge naturen lefver, lefva, trots kristendomen, ännu antikens gudar. Elisabeth Barrett Browning åter såg i kristendomen lifsmodets och hoppets religion för hela naturen; antiken fullbordar ej dess motsats, ett nytt glädjeämne till lifvets fullhet, ej ett afdrag däri.

För den omättliga konstnärsanden, som suger näring af allt, förefaller det som om den försoning mellan antiken och kristendomen, hvilken är en ännu olöst uppgift — framtidens största uppgift — redan vore vunnen. Men konstnärens lifsåskådning är aldrig betydelsefull genom ett strängt följdriktigt tänkande utan genom den aningsstyrka, hvilken undgår alla abstraktioner och störtar sig in i den outtömliga, oändligt sammansatta helheten. Där samlar den med heta hungriga händer en hel sommarskörd af rosor, ur hvilka det tunga tänkandet sedan pressar en enda idéens oljedroppe!

Makarna Brownings metafysik blef sålunda lika litet följdriktig som originell. Det för dem egendomliga var däremot den intensa, alltid lefvande visshet med hvilken de kände Guds närvaro i sitt eget lif och evighetens

närvaro i hvar stund af detta lif. Browning upptog icke de nya ideer hvilka, under senare delen af hans lif, genomträngde mänsklighetens medvetande. Och ehuru en vetenskapligt intresserad iakttagare, var han allt utom vetenskaplig i sina slutledningar. Han nöjde sig hela sitt lif med att mot vetenskapens agnosticism ställa sin egen Pippas glada tro:

> God is in his heaven
> All's right with his world!

och den lika barnsligt optimistiska vissheten:

> What is all our failure here but a triumph's evidence
> For the fulness of the day?

Brownings etik och metafysik äro lika motsägelsefulla som den svenska diktares, med hvilken jämförelsepunkterna vid hvarje steg erbjuda sig, nämligen Almqvist. Makarna Brownings filosofi erbjuder äfven likheter med den — liksom Almqvist och Elisabeth Barrett Browning — af Swedenborg starkt påverkade målaren-diktaren Blake, hvilken Browning mycket beundrade. Hos dem alla stå nämligen deras rester af kristliga föreställningar i påtaglig motsats till deras innersta, självskapade världsförklaring. Denna innebar det kroppsliga och andliga lifvets enhet; den sinnliga lika väl som andliga naturens helighet; vissheten att den jordiska tillvarons alla moment äro symboler af och en nödvändig genomgång till det högre lifvet, där den fysiskt-psykiska utvecklingen sedan i oändlighet fortsättes från mörker till klarhet och från klarhet till klarhet.

Men om man följdriktigt — hvilket de själfva ej gjorde — tillämpar denna åskådning, då leder den till den evolutionistiska monismen.

Som det är i konsten och i kärleken, enheten mellan ande och sinnen tillsvidare når sitt högsta uttryck, så är det självklart att alla de nyssnämnda enhetstroende i konsten och i kärleken skulle finna sin religions högsta andakt. Liksom för Swedenborg ägde för dem kärleken mellan man och kvinna en allt annat öfverträffande betydelse för människonaturens lycka, harmoni och fullkomning i tiden som i evigheten. Och det var vissheten att själen för evigheten bestämmes genom litenheten eller storheten i dess jordiska känslor, hvilken ledde dem till en åskådning, som i viss mening står i strid med deras demokratiska tänkesätt: den att individen är så stor som hans lidelse är och som hans styrka att nå sin lidelses mål. Visserligen räddade de sin demokratiska öfvertygelse genom vissheten om hvar människas perfektibilitet. Men denna är ju begränsad till att uppodla de naturgåfvor, man äger och förmågan att känna djupt kan man lika litet hos sig skapa som man kan skapa sig till geni! När därför Browning värdesätter människorna efter deras känslors intensitet, då har han visserligen alldeles rätt. Men han har därmed ställt sig icke på demokratens utan på själsaristokratens ståndpunkt.

Och denna genomför han följdriktigt. Han ställer individen mot samhället, hvilket sträfvar att utjämna

genom att tämja impulser och lidelser. Och — som romantiken, som Almqvist, som Blake — ger han individen rätten att mot samhället förverkliga sina egna, högsta mål. Browning hade visserligen anat evolutionen. Men tanken på släktets långsamma utveckling — bland annat genom samfundslagarnas uppfostrande inflytande — sysselsatte honom knappast. Det var större personligheter, högre människor — öfvermänniskor — han ville. Och för honom som för de ofvannämnda diktarne, fanns hans *Jenseits von Gut und Böse* i en öfverjordisk, gudomlig synpunkt, inför hvilken alla vedertagna begrepp om ondt och godt blifva meningslösa, och t. ex. driftmänniskans kärlekslek ej blott ter sig lika oskyldig som fjärilens utan som denna är af betydelse för naturens stora sammanhang.

Och denna öfverjordiska synpunkt kan, enligt dem alla, vinnas redan här af den människa, hvilken icke — i lydnad för konventionella lagbud eller asketiska ideal — undertrycker sin natur. Ju flera konventionens höljen själen aflägger, ju mer närmar den sig sin urgrund, Gud, inför hvilken »hvar människosjälens instinkt är en änglarnas lag, och hos hvilken en tillvaro uppgår, »där — enligt Brownings egna ord — lag, lif, fröjd, impuls äro ett». Och det blir i full enhet med denna uppfattning, Browning låter hvar människa bevisa sin själ eller frälsa den genom sitt mod och sin makt att — för uppnåendet af sina mål — öfvervinna alla konventionella hinder. Att låta sig besegras af världslighet, materialism, feghet eller

trälande under samfundsmoralen är för honom synden mot den heliga ande. Och för Browning som för Almqvist blir »det artistiska sinnelaget» kärast, just emedan detta minst frestas af denna synd och oftast visar modet »att taga sitt öde på sig och förgås». Det är därför båda framför allt älska de ovanligaste, mest på ytterligheter ställda själslägen och situationer, — de då själen flyger ur alla samfunds- eller jordelifvets höljen som ett bart, blankt svärd ur sin skida! Så t. ex. när människan i ett stort ögonblick väljer döden för sin kärlek eller frihet eller plikt — såsom *In a balcony*, *In a gondola*, i *Luria*, i *Caponsacchis* historia — eller när själen bevisar sin styrka genom att till det yttersta kämpa för sitt mål och för att nå detta mål ej ens skyr brottet, ty till och med

> . . . . a crime will do
> As well, I reply, to serve for a test . . .

utbrister Browning. Och med denna replik har han djärft tagit den yttersta tankekonsekvensen af sin öfvermännisketeori!

*

Det är — inför denna teori — af särskild betydelse att minnas Brownings eget lifsmål och huru han realiserade detta.

Hvarken Elisabeth Barrett Browning eller Robert Browning diktade någonsin ett poem, som i fullkomlig skönhet kan jämföras med deras fullt förverkligade

kärleksideal. Och när den dag kommer då deras en gång nya syn på tillvarons värden icke längre är ny, utan allmän egendom; när andra tider finna sitt uttryck i andra sånger, mot hvilka makarna Brownings skola förefalla åldrade — då skall dock deras kärleks underbara dikt lefva, oberörd af tiden. Deras två förenade själars hvita stråle skall lysa människorna på vägen till den ideala könskärleken, så som en gång en annan, af tvenne himlaljus danad, stjärna lyste ökenvandrarna fram till den ideala människokärleken i ett nyfödt barns gestalt.

19809

FRÅN GOETHES VÄRLD.

Goethehaus i Frankfurt.

Wer den Dichter will verstehen
Muss in Dichters Lande gehen.

Goethe.

1.

Ett besök i Frankfurt am Main blir ett mål för Goethe-älskaren, ej blott emedan slumpen där ställde hans vagga — en mycket prydlig vagga af valnöt med elfenbensinläggningar! — utan emedan han där mottog de lifsafgörande intryck, han skildrat i sin *Dichtung und Wahrheit,* en bok, som alla bekännare af individualismens och självutvecklingens religion räkna bland sina heliga skrifter.

Tyvärr har det nya Frankfurt ej mycket kvar af alla de egendomligheter, hvilka så fast präglade sig i diktarbarnets själ. Bland dem, som lyckligtvis bevarats, är emellertid Goethes föräldrahem, sådant det blef efter dess ombyggnad, till hvilken den lille Wolfgang — klädd i murarförkläde — i maj 1755 lade grundstenen. Och

när jag stod framför detta, frammanades bilden af det sköna barnet, som belyst af aftonsolen genom fönstret kastade massor af lergods och porslin ut på gatan, under det hans unga mor njöt gossens tindrande jubel vid skärfvornas glada klirrande, i stället för att — som en vanlig mor skulle gjort — bestraffa den dyrbara odygden.

Redan i det yttre ger det höga, grå huset det intryck af solid och enkel smak, som väl harmonierade med de tidigt medvetna skönhetsbehofven hos det barn, hvilket för etthundrafemtio år sedan föddes i detta gamla patricierhus, som då var ett af den fria riksstadens förnämsta och ståtligaste. Porten är massiv och mässingsbeslagen; prydligt svängda järngaller skydda bottenvåningens fönster, och proportionen är god mellan de utskjutande öfre våningarnas höjd och nedre delen af huset, hvilket äfven genom sin på trottoaren utgående trappa ger intryck af att med lugn självkänsla fylla sin plats. Medan huset ombyggdes utgjorde det en lekplats för den på ställningarna mellan bjälkar och bräder klättrande gossen, och när huset blef färdigt fröjdades han åt det rymliga, ljusa och glada intrycket. Man känner huru han njöt af denna stora, höga, rymliga förstuga med dess svarta och hvita marmorgolf, dess ljusa väggar med brunmålade panel, dörrar och väggskåp, väggar som alltjämt prydas af de »romerska prospekter» fadern hemfört — stora kopparstick, hvilka gjorde Peterskyrkan, Piazza del Popolo och Colosseum till mål för barnets första längtan ut i världen. Denna närdes äfven genom

faderns berättelser om Italien, för hvilket land riksrådet Goethe — trots all sin torrhet i öfrigt — bevarat sin ungdoms entusiasm. Och den lille Wolfgang fick höra, att han först då borde resa till Italien sedan han sett allt öfrigt, ty hade man en gång varit i Italien, fann man sedan intet annat sevärdt! Med sin lilla leksaksgondol i handen eller vid ljudet af de italienska visorna, som sjöngos vid moderns klaver, drömde barnet skönhetsdrömmar om skönhetslandet. Och när mannen slutligen ser det i verkligheten blir denna för honom ett återupprepande af de syner, barndomshemmet och barndomsfantasien framlockat och faderns minne står rörande och lefvande för hans själ. Hur ofta och hur lätt ilade ej gossen och ynglingen uppför den fria, ovanligt breda trappan, med de låga stegen och det vackra, konstsmidda järnräcket — en trappa, som han i ynglingaåren också helt tyst smög sig utför, sedan föräldrarna gått till sängs, men han själf ville tillbringa natten i någon glad kamratkrets!

Den första våningen en trappa upp var festvåningen, i hvilken gossen således endast kom vid högtidliga tillfällen. Detta förhöjde än mer hans njutning af alla de glada intrycken där: stucktaken, ljuskronorna och lampetterna, de venetianska speglarna, de sidenklädda möblerna och bukiga byråarna i stilfull och måttfull rococo och de glada tapeterna, där den ljusa grunden är fylld med mångfärgade kinesiska eller andra fantastiska blommor och fåglar. Men allt detta, som förtjuste barnet, blef af ynglingen kritiseradt, när han kom hem med sin

klassiskt renade syn och började tvista med fadern om »smaklösheten» i denna rococostil, hvilken nu åter i våra ögon just gör dessa rum så intagande!

Två trappor upp är åter en rymlig förstuga — under sommaren hade familjen ofta sitt tillhåll i dessa salslika förrum — och innanför denna ligga hvardagsrummen. Studerkammaren — i hvars vägg ännu det lilla fönster finnes, hvarifrån fadern Goethe kunde hålla utkik öfver sonens utflykter till Gretchen i vinstugan — är klädt med böcker i hel- eller halffranska band. I faderns utsökta Elzevirupplagor af de latinska klassikerna och de italienska diktarna lärde den unge Goethe tidigt känna dessa och dessutom voro här äfven resebeskrifningar och tysk litteratur rikligt representerade. Mellan detta faderns rum och moderns gula rum ligger det stora tafvelrummet, hvars gröna väggar fyllas af oljemålningar i solida svarta ramar med guldlister. Flertalet äro af samtida Frankfurtermålare — Junker, Seekatz och andra, hos hvilka det konstälskande »rådet» gjorde frikostiga beställningar. Flere af artisterna voro aktade umgängesvänner i huset, och sålunda — liksom genom besök i deras atelier — lärde den unge Goethe tidigt vörda och förstå konsten, ehuru själfva konstverken icke ägde något högre värde.

Från det gröna tafvelrummet kommer man in i det nyss nämnda gula rummet, som med sina enkla vackra möbler bildar en 1700-tals-interiör af det behagfulla slag, som Chodowiecki's kopparstick från tidens borgarhem gjort oss förtrogna med. Här står den blekgröna knyppel-

dynan, där arbetsbordet; och ännu andra ting hvilka medverka till bilden af den tid, då dessa rum voro Goethes hela värld. Från det gula rummet träder man in i den lilla sängkammare, där man antar att Goethe föddes »den 28 augusti 1749 på slaget tolf förmiddagen» — således i årets och dagens fullhetsögonblick — och där hans födelse- och dopattest på väggen gifva det starka samtidighetsintrycket af den föräldraglädje med hvilken en förstfödd son alltid hälsas, under fullkomlig ovetenhet om hvad han en gång kan komma att bli för mänskligheten. Därinne greps jag af den ångest, som ingen själfironi kunnat utrota, den som uppstår hvar gång jag minnes att Goethe kom som död till världen, och att det först var efter stor oro hans unga mor fick höra glädjeropet: att hennes förstfödde lefde! Men bemödandet att väcka honom till lifvet kunde ju hafva misslyckats — och världen sålunda fått vara utan Goethe. Hvad i all världen skulle man då hafva tagit sig till?

Det var i det gula rummet, Goethes mor helst vistades med sonen och dottern, hvilka i henne hade sin bästa lekkamrat. Hon ägde endast en pedagogisk regel: *barn behöfva kärlek!* Kringstrålad af hennes fantasirika solskensnatur växte den lille Wolfgang upp; hennes hänryckta förståelse af hans undantagsväsen värnade detta från att genom fadern förtryckas. Hon skonade hans retliga skönhetssinne, som redan i spädaste åren gjorde honom ovillig att leka med andra barn,

ifall de icke voro mycket vackra, ja, som kom honom att vid tre år falla i en lång tåreparoxysm öfver en ful lekkamrat! Hon närde hans diktargry med otaliga sagor — dem hon ypperligt återberättade eller med sin barnsliga fantasi diktade — och hans verksamhetslust genom att tidigt låta honom hjälpa sig i husliga sysslor och dessemellan stoppa fickorna fulla med godsaker ur den stora, väl fyllda handkammaren!

Omedvetet njöt han redan som helt späd af den renlighet och ordning, den rymlighet och klarhet, som rådde i hela huset, ända från vinden till den stora vinkällaren med dess ekdörr och fat, fulla af ypperliga årgångar. Och som yngling var det fullt medvetet, Goethe hos sin mor älskade ej blott de drag, han af henne tog i arf — *Frohnatur und Lust zum fabulieren* — utan äfven det naiva medeltidslynnet, den sunda, enkla kraften i *ihrer tüchtigen, geraden Art.* Det är också ett smeknamn från medeltiden, han finner åt henne: *Frau Aja* — moderns namn i *Die vier Haimonskinder*, den rörande saga Goethe älskade framför alla. En majdag, när han med några unga vänner talade om friheten och om tyrannernas undergång, kom nämligen modern med den slipade kristallflaskan fylld af flammande rödt vin, nyss hämtadt ur källaren och sade leende: Detta är det äkta tyrannblodet; med detta kunnen I släcka er törst, så att ni upphöra med andra mordiska tankar! — och från den dagen kallades alltid i Goethes hem det dyrbara vinet *Tyrannenblut* och

modern *frau Aja*, emedan denna i Haimonssagan på liknande sätt lät sonen dricka sig otörstig.

Bland allt det vackra, af hvilket den lille Wolfgang njöt i föräldrahemmet, voro också de för den tiden stora, klara glasrutorna. Och det blef en för hans lifsåskådning afgörande dag, när dessa slogos sönder af en våldsam hagelby, hvilken äfven skadade möblerna och fyllde rummen med vatten. Redan förut var barnets tro på en gudomlig försyn skakad genom Lissabons jordbäfning och denna än mer omedelbara erfarenhet ökade nu hans tvifvel. Det var ofta i sådana allvarliga tankar den lille gossen försjönk under den ensamhet, han redan tidigt älskade. Han hade också lyckan att finna denna inom föräldrahemmet, i de stora, ljusa vindskuporna, där han hade sitt sofrum och sitt arbetsrum. Man står i denna helgedom med underliga känslor. Här var det som först barnet lekte och lärde — lärde kanske mest när det lekte! Här finnes den dockteater, hvilken var hans barndoms största glädje, allt sedan den julen 1753 »omskapat det gamla huset till en ny värld». När Goethe sedan i *Wilhelm Meister* skildrar dessa upplefvelser, ser man den första föreställningen af *David och Goliath;* gossens gradvisa upptäckande af marionett-teaterns hemligheter; hans fynd af texten i den, af idel goda saker doftande, handkammaren — en doft, som stannade kvar i bokens blad och ytterligare förljufvade dem; moderns häpnad, när han med självgjorda vaxdockor spelade hela dramat utantill, mario-

netternas öfverlämnande i hans egna händer och sedan den fortsatta utvecklingen af den lilla teatern, tills marionetterna lades åsido och barnaskaran själf utförde de skådespel, dem den unge Goethes fantasi eller faderns bibliotek förság dem med.

Här uppe var det äfven som barnet under sina religiösa kontemplationer ur sin fars mineraliesamling hemtade de stycken, hvilkas sköna kristallformer och färger redan nu hemlighetfsullt tjusa honom; af detta ämne bygger en pyramid och med sitt solglas på den antänder ett välluktande rökoffer till Guds ära — en panteistisk barngudstjänst vid hvilken kristallerna voro en symbol af naturen och flamman af människoanden!

Vid Goethes födelse var redan Hirschgraben — ensamt namnet satte senare hans fantasi i rörelse — omdanad till den gata vid hvilken fädernehemmet låg. Men från husets baksida såg man den tiden en oändlig följd af trädgårdar, där man nu ser idel hustak. Och från ett fönster här i öfre våningen kunde gossen ej blott titta in i alla dessa trädgårdar, utan äfven bortom stadsmuren se den stora, fruktbara slätten! I detta fönster läste han sina läxor; där njöt han åskvädren, där försjönk han i solnedgångens färgprakt. Men föllo hans blickar ned i grannens trädgård, där han såg blommor vårdas, barn leka, käglor rulla, då greps han ofta af den ensamhetskänsla hvilken, jämte naturintrycken, stegrade det allvarligt aningsfulla i hans barnasjäl. Här var det också han blickade efter de

stjärnbilder, under hvilkas tecken han var född och undrade om de skulle hålla de löften, de gåfvo vid hans vagga? Och på moderns invändning, att andra finge nöja sig utan stjärnornas skydd, gaf barnet det betecknande svaret: Hvad andra nöja sig med, är ej nog för mig! I dessa rum där han drömde, började han äfven dikta. Första uttrycket af skapande fantasi voro de sagor eller berättelser om underbara upplefvelser med hvilka han underhöll sin syster och andra lekkamrater och hvilka han nästan själf trodde. Men redan vid 12, 13 år skrifver han med blixtrande lätthet vers och genomlider häruppe sina första diktarkval, när han märker att hans kamrater anse sina vers bättre än hans, medan han själf anser sina vara de bästa, hvilket inger honom oron att han ju lika väl som de kunde bedraga sig på sin begåfning? Och i detta rum genomled han äfven sin första kärlekssorg: på dessa tiljor strömmade hans tårar, när han kastade sig ned på golfvet i sin hejdlösa, femtonåriga förtviflan öfver den förlorade Gretchen — den upplefvelse omkring hvilken *Faust* slutligen kristalliserar sig. Dessa väggar hörde sedan ljudet af andra kvinnonamn — Kätchen, Fredrikke, Lotte, Maxe, Lili — hvilka inspirerat de kärleksdikter, han gömde i samma bord på hvilket *Götz*, *Werther*, *Clavigo*, de första utkasten till *Faust*, till *Egmont* nedskrefvos. En af Goethe själf i ungdomsåren gjord teckning af arbetsrummet visar det som det nu står: med det enkla, men stora och

bekväma skrifbordet, ett staffli med ett utkast, fullt af Goethes egna teckningar och silhuetter på väggarna men mycket tomt på möbler.

Goethe undslapp lyckligtvis både skola och barnböcker! Utanför husdörren kunde han hos en bokkrämare köpa medeltidens härliga sagor och — när han läst sönder de små häftena — skaffa sig nya. Han lärde sig den antika mytologien i *Ovidius* och *Telemak;* han lefde i de nya världar *Robinson* och det *Befriade Jerusalem* öppnande; han trotsade den Gottsched-beundrande faderns smak och svärmade med modern för Klopstock, sedan han redan lärt sig en massa af 1700-talets äldre tyska dikter utantill. Den bibliska världen öppnade sig först för honom med Merians kopparstick och sedan — likaledes vägledd af modern — i bibeln själf, där han med hänryckning fördjupade sig i de österländska nejder hos hvilkas herdefolk han fann »den största ensamhet och det största sällskap». Hans kärlek till bibeln ledde honom senare till studiet af grekiska och hebräiska, men här, som i fråga om latinet och de lefvande språken, hade han stor svårighet för grammatik och lärde sig genom den nästan intet; däremot ägde han den största lätthet för språkens anda, hvilken han inhämtade genom läsande och talande. En rimmad latinsk lärobok, liksom en rimmad geografi, förljufvade mycket hans mödor på dessa kunskapsområden. Italienska lärde han genom att lyssna till de lektioner fadern gaf systern; engelska inhämtade han af en

engelsman på samma gång som fadern och systern; franska lärde han genom sin förtrolighet med de franska inkvarteringarna under det sjuåriga kriget och genom sina då dagliga besök på den franska teatern, hvilka snart gjorde honom i stånd att ej blott deklamera Racine och Corneille, men att själf skrifva franska pjeser, som nu också af honom och hans vänner uppfördes på teatern i mansardrummen. Genom faderns och moderns intresse för teckning och musik började han öfva båda delarna mycket tidigt. På de många kartorna i faderns rum reste far och son i tankarna, och modern lyssnade lika ifrigt som sonen till husfaderns omständliga skildringar af märkvärdigheterna i främmande land eller af berömda resandes äfventyr.

Faderns uppfostrande ifver sträckte sig ända ned till danskonsten, och det var vid ljudet af hans flöjt Goethe och hans syster först rörde sig i gavott och menuett!

Rådet Goethe var en af de fäder, hvilka en son lär sig uppskatta först när han ser tillbaka på hans inflytande. Under barndomen insåg han ej ömheten under faderns pedantiska yta och led af det efter klocka reglerade hemlifvet — utmätt genom samma väggur, hvars klara klang sedan så innerligt fröjdade den åldrade, då han 1825 väcktes af den på sin jubileumsdag, till hvilken uret blifvit honom sändt som gåfva af en beundrare. Han frös under det mulna missnöjet i faderns anlete vid minsta oordning eller pliktförgätenhet och fördrog endast med inre motstånd faderns despotism. Men,

själf åldrad, insåg han att fadern hos honom grundlagt något för lifvet ovärderligt: den plikttrogna omsorgen i allt, hvad han företog sig, en omsorg, hvilken bland annat inpräglades genom faderns kraf på den yttersta prydlighet i enhvar af de sonens skrifböcker eller ritningar, hvilka sedan med rörande noggrannhet gömdes. Men medan fadern i allt sträfvade att göra om sonen — *den singularen Menschen*, som han senare kallade honom — efter sitt sinne, frigjorde sig den unge Goethe med geniets suveräna lätthet och maktkänsla från trycket och behöll af den faderliga uppfostran jämt så mycket, som han hade godt af för sin oerhördt impulsiva natur.

Den Goethe, hvilken ännu i sena ålderdomen kunde brusa ut på många sätt, t. ex slita sönder eller kasta i väggen böcker eller taflor, som misshagade honom — lugnare var ej »hofmannen» Goethe! — skulle kanske fått ett helt annat öde, ifall icke faderns stränghet åt gossens explosiva natur gifvit en tidig vana vid själfbehärskning, medan hans mors klarseende ömhet värnade hans spänstighet och frihet.

Tills vidare erbjöd den lifliga fädernestaden — med sina stora mässor, sitt tillopp af främlingar, sitt då ännu medeltida utseende — en mångfald af intressen. Redan som helt späd älskade gossen den ståtliga, gamla Mainbryggan, hvars längd och fasta byggnad han beundrade, liksom den breda, snabbt glidande floden öfver hvilken den ännu är spänd. Han älskade att se skeppen

fara på floden och var mycket intresserad af de lifliga marknaderna — framför allt vinmarknaden — med deras fester, af bodarna och torgdagarna. Han vandrade därför gärna omkring i den gamla stadsdelen, där nu blott några smala gator, några gamla gafvel- och korsverkshus ge en bild af det Frankfurt, Goethe ur minnet skildrar, det af hvilket hans vidvakna sinnen än njöto, än pinades — isynnerhet genom smutsen och slaktarborden! De skymtar, han såg af den trånga, mörka, slingrande Judengasse, fylide barnets fantasi med tjusande hemska aningar. Och han lyckades sedan som yngling tränga in där, ej blott när han hjälpte till vid en rasande eldsvåda, utan äfven för att besöka skolorna och bevista några judiska högtidligheter. Andra gripande intryck voro offentliga exekutioner — t. ex. brännandet af en bok! — och den ständiga åsynen af en på Mainbryggan uppspikad dödskalle, hvilket allt försatte gossen i den medeltid om hvilken han drömde, i synnerhet när han vandrade på Römerberg — den öppna, sakta sluttande platsen framför der Römer — men framför allt när han ströfvade omkring i der Römer själf, med dess stora salar, dess vackra arkitektoniska enskildheter, dess minnen från kejsarval och andra historiska ögonblick, eller i domen, hvars skulpterade grafstenar och höga, mörka hvalf gåfvo honom rysningar af en mystiskt högtidlig stämning. Han tjusades af det medeltida i de hemlighetsfullt slutna klostergårdarna, de då ännu kvarblifna tornen, portarna, vallarna, grafvarna och murarna och

dessemellan fördjupade han sig i samma tid under läsning af Gottfrieds krönika. Men hans vandringar väckte äfven hans sinne för nuet, för det lefvande lifvet omkring honom, för »de rena mänskliga tillstånd, hvilka framträdde i mångfald och naturlighet, utan några anspråk på särskildt intresse eller skönhet.» Framför allt älskade han att stiga upp på stadsmuren och vandra längs den rundt omkring staden för att sålunda blicka ned i trädgårdar, gårdar, verkstäder, i fattigare och rikare hem, i fabriker och kyrkogårdar, en under en kort stund mångfaldigt växlande värld, som nu är alldeles borta. Borta äro äfven de landtliga platserna utanför staden, från hvilka Goethe hade så kära barndomsminnen. På Pfingstweide, där Goethe såg herdarna vid brunnen under de stora lindarna, är nu en elegant stadsdel. Sådana hafva äfven vuxit upp där fadern hade sin äng med fruktträden och sitt vinberg, ställen där barnen — isynnerhet vid skördetiden — tillbragte glada dagar hvilka fylldes af drufvor och jubel, liksom sedan natten af raketer! Inne i staden saknade Goethehaus en trädgård; där fanns endast en gård med en vacker brunn, som ännu är kvar, och en hasselbuske. Men Goethes morfar hade en härlig trädgård, som var barnens paradis, med massor af blommor, bärbuskar och fruktträd. Och här i morföräldrarnas hem njöt den lille Wolfgang icke endast af all den ömhet, hvilken omgaf honom som det äldsta barnbarnet, utan äfven af den värdighetens glans, som omstrålade morfadern, *der Stadtschultheiss* Textor.

Senare blef den kultiverade naturen ej nog för gossen, som då sökte ensamheten i omnejdens djupaste skogar eller glidande på flodens vatten.

Redan som helt liten sällskapade han helst med sig själf eller med de vuxna, mera sällan med jämnåriga. Han hade en tidig och medveten värdighet i sin hållning; och när hans mor frågade honom hvarför han gick så rak — öfver hvilket andra gossar ofta skämtade — svarade han: Med detta bara börjar jag — småningom kommer jag att skilja mig från andra på andra sätt... Han klädde ofta om sig ett par gånger om dagen med stor omsorg i fråga om renlighet och prydlighet och, liksom han skickade sig i sällskapsrummen som en vuxen, lyssnade han äfven med det djupaste intresse till de vuxnas samtal i juridiska och politiska, litterära och konstnärliga ämnen. Hans far hade tidigt upptäckt de sällsynta anlag, han klokt och planmässigt — ehuru pedantiskt — utvecklade. Men äfven alla husets vänner förvånades snart öfver denna vetgirighet, detta oerhörda minne, denna snabba uppfattning. Sitt verklighetssinne utvecklade gossen framför allt under besök med fadern i atelierer och verkstäder. Hos guldsmeden fick han veta ädelstenars värde; hos målaren färgers tillblandning, hos kopparstickaren huru radernålen föres. Han ville ha noga besked om allt och lärde småningom känna arbetarne, genom att se dem vid deras sysslor, i deras hem, i deras fröjder och sorger. »Sålunda,» säger han, »vande jag mig att se det allmänmänskliga

i alla förhållanden och upptäcka att lifvet själft, att tillvarons enklaste grundvillkor allestädes äro det väsentliga, allt annat endast tillfälligheter.»

Hela denna uppfostran — genom verkligheter för verkligheten, midt i lifvet för lifvet — var den diametrala motsatsen till nutidens. Och dock var det icke den planlösa tillfälligheten, som rådde vid Goethes uppfostran! Hans far var ju från hufvud till fot den regelbundet noggranna ämbetsmannen, och hans arbetsenergi, metod och ordning grundlade som sagdt samma egenskaper hos sonen.

Om fadern vid sonens uppfostran gaf den bestämda teckningen, gaf modern däremot färgen. Själf nästan ett barn vid sin förstföddes födelse, utvecklades hon samman med sina barn. Hennes liffulla gestalt är det man öfverallt — jämte sonens — tycker sig möta här inom Goethehaus. Det är af henne han lär »att med seende blickar uppfatta allt i tillvaron»; det är hon som gör honom »lifsduglig, full af vilja och förmåga att njuta nuet», som han själf yttrar. Modern var en af de sällsynta naturer, hvilka taga af lifvet lika generöst som de gifva. Det är endast dessa naturer, hvilka icke blott själfva äro rika, men lyckliggöra andra genom sin rikedom. Junkers pastell här i Goethehaus visar ej frau Rath i hennes fagra ungdom utan som en redan medelålders kvinna med bindmössa på det vackra hufvudet. Det ligger ett värdigt behag i hufvudets hållning, en viss, för tillfället däm-

pad, skalkaktighet i uttrycket. Men framför allt kan man i detta anlete se det viljestarka och dock milda temperamentet, den breda och dock innerliga moderligheten, hvilken ej blott flödade ut öfver den dyrkade sonen: fru Aja hade famnen och handen öppen för alla, njöt af att smeka och trösta, att gifva och hjälpa. Från henne utstrålade ett så omedelbart lifsjubel, en så oförbrännelig ungdomsfriskhet, ett så tindrande godt lynne, en så sinnrik lefnadsvishet att allt ungt trifdes och växte i hennes närhet. Hvar gång hon framskymtar i den åldrade Goethes *Dichtung und Wahrheit* får man intryck af att sonen bokstafligen solat sig i detta varma hjärta, bokstafligen sugit in i sig denna ljusa vishet, hvilka han som yngling förhärligade i *Götz*, som man i *Herrman und Dorothea*, på ålderdomen i *Aristeïa*. Men hans mors kloka, glada, ömma drag möta oss äfven hos många andra af hans gestalter såsom den ideala kvinnlighetens.

Det, som framför allt gjorde Goethes mor till en egenartad och sällsynt personlighet, var det djupa verklighetssinne och den sprudlande, hälsofyllda omedelbarhet hvilka sonen med fullt skäl framhåller som hennes yppersta inflytande och hvilka äfven blefvo hans yppersta arf, själfva hans naturgrund. Därmed gaf hon honom äfven sitt hat till allt tomt sken, allt löst fantasteri, alla ihåliga fraser. Hon tackar Gud som låtit hennes själ slippa snörlif så att den fått växa och frodas af hjärtans lust och vidt utbreda sina grenar, icke likt träden i

prydnadsträdgårdarna bli stympad och klippt! Denna starka, ofördärfvade naturkänsla, som hon långt in i ålderdomen inser vara sin sprudlande ungdomskälla, gjorde henne under hela lifvet ifrig att tillvarataga alla fröjder, att aldrig försmå ens de minsta. Som åldrad, kan »en solstråle, ett snöfall, ljudet af ett posthorn» vara nog för att fylla henne med rika stämningar och hennes lefnadsvishet bestod i att »fröjda sig åt tillvaron, att inga törnen uppsöka, att böja sig i låga dörrar, att lyfta undan den sten, som kunde lyftas, annars gå omkring den». Hon säger själf att två af hennes karaktersgrunddrag voro kärlek till ordning och lugn, och med hela sin viljestyrka hade hon omkring sig skapat ordning och lugn genom att hon lärt sig väl sköta sitt hus, ehuru hon som ogift i den grad afskytt husliga sysslor att systrarna kallat henne »prinsessan». För att nå hvad hon innerst ville, lärde hon sig att »raskt arbeta undan, att göra det oangenämaste först: att svälja djäfvulen utan att alltför mycket begapa honom» — och hon ägde samma orubbliga mod och strålande frimodighet äfven i farliga eller ovissa situationer.

Drag för drag igenfinnas alla dessa egenskaper hos sonen och från henne har han äfven den sunda självkänsla, som utmärker honom. Fru Aja menade med full rätt att den som inte ser sina fel blir outhärdlig, vore han ock det största geni, men att den, som ej vet hvad han duger till, som ej känner sin egen kraft, ej har någon självtillit, den blir en stackare i alla sina dagar!

Det är denna sunda själfkänsla, som räddar henne från att, genom sin godhet, blifva alltför medgörlig gent emot sin omgifning, särskildt mannen, och som ger henne en alldeles bestämd ståndpunkt, en fullt själfständig plats i det sällskapslif, där hon var en lifvande och ledande makt. Man kan få höra henne yttra lika starka ord som sonen om *die gute Gesellschaft:* människor, som kräla omkring henne men ej lefva, eftersom det hos dem ej finnes »den allra lilla minsta gnista med hvilken man skulle kunna tända så mycket som en svafvelsticka — människor, som uppspärra sina gap öfver hvar tanke som ej står i a-b-c-boken!»

Man önskar nästan att Goethe endast haft denna härliga mor och inte någon far alls! Ty från modern har Goethe allt det evigt tillbedjansvärda i sin natur, medan han däremot från faderns borgerligt ämbetsmannamässiga skaplynne fick det stoff hvaraf sedan den yttersida af *Geheimerath und Kunstgreis* danades, hvilken omslöt hans verkliga, stora jag. En yttersida, som man visserligen lätt kommer igenom, men hvilken, innan man gjort det — isynnerhet i ungdomen — alltid vilseleder blicken på den verklige Goethe. Det ligger en sanning i hans eget ord: att i den gestalt, man lämnar människorna, fortlefver ens minne ibland dem. Den åttioårige Goethes stillnade puls och stelnade värdighet ha sålunda kommit människorna att glömma ynglingen Goethe, ja, äfven att förbise huru ung den gamle Goethe förblef under den kallnade ytan.

Huru lifligt ser man ej här i Goethehaus bilden af hans mor sedan sonen börjat lämna hemmet för kortare eller längre tider: huru hon lefver i tankarna på sonen under hans bortovaro, huru hon längtar att åter se honom träda in i den stora förstugan för att göra hemmet strålande genom uppenbarelsen af alla ungdomens och alla geniets naturliga härligheter! För hvar gång han återkom, fann hon att dessa härligheter erhållit en ny utveckling. Men genom föräldrarnas förenade vishet, var det med en sällsynt harmonisk, af verkligheter mättad bildning, som den unge Goethe redan första gången — 1765 — lämnade hemmet för högskolan i Leipzig.

2.

Volk und Knecht und Überwinder
Sie gestehn zu jeder Zeit:
Höchstes Glück der Erdenkinder
Ist nur die Persönlichkeit.

Jedes Leben sei zu führen
Wenn man nicht sich selbst vermisst:
Alles könne man verlieren
Wenn man bliebe, was man ist.

Goethe.

I Leipzig möttes Goethe af samma lycka, som så ofta förr och senare i sitt lif, den att han just i rätta ögonblicket erhöll hvad han bäst behöfde — eller kanske lycka endast är ett annat uttryck för hans underbara förmåga att taga vara på allt, att bruka allt för sin utveckling? Nu studerade han Lessing och Winckelman;

fick genom Oesers ledning och genom dennes samlingar, liksom genom Dresdenergalleriet, ögonen öppna för den stora konsten, i synnerhet antikens, i hvilken den cymbalspelande faunen var hans första invigning. Ungdomens älskling Gellert var mycket sträng mot Goethes poesi likaväl som mot hans prosa, och under de däraf väckta tviflen på sin diktarkallelse mottog Goethe första impulsen till de naturvetenskapliga studier, hvilka förblefvo ett af hans lifsintressen. Han återkom till föräldrahemmet efter en blodstörtning, som ett stormigt studentlif och en oförnuftig härdning — en beredelse för att återgå till det af Rousseau anbefallda naturtillståndet — ådragit honom. Och modern får nu svåra dagar mellan den missnöjde fadern och den retlige och sönderslitne sonen.

Sjuk till själ och kropp, full af oro, otålighet, *Streben, Forschen, Suchen, Sinnen und Schwanken* genomlefver denne nu i hemmet den period under hvilken moderns vän, fräulein von Klettenberg — skildrad i *Bekenntnisse einer schönen Seele* — får så stort inflytande. Hon riktar honom åt Herrnhutismen och dessutom fördjupar han sig i Svedenborg, kabbalism, alkemi och dylika studier under hvilka hans vindsrum äga stor likhet med doktor Fausts studerkammare! Denna kristligtmystiska stämning aftog lyckligtvis i samma mån som krafterna tilltogo, och fröken Klettenberg visade »det milda sinne, det sköna lugn, den vida fördragsamhet och det sunda förstånd», som Goethe hos henne beundrade

genom att — längre fram — icke blott medgifva att hennes omvändelseförsök strandat, utan att Goethe som hedning var henne kärare än när han brukade en kristlig terminologi, som alls inte passade honom. Ja hon förlät honom till och med när han tog de hedniska vildarnas parti mot de kristna missionärerna, då han för henne läste högt någon af hennes missionsberättelser!

Huru allvarligt Goethes inre arbete under detta och de närmaste åren var, förstår man bäst genom hans eget yttrande: att han aflägsnar sig alltmer från kristendomen just emedan han med så djupt allvar försökt att bli kristen. Det är i högsta grad betecknande att läran om syndafördärfvet blef utgångspunkten för detta Goethes aflägnande från kristendomen. Han var full af tro på sin egen kraft, af visshet att denna kraft räckte till ej blott för människans egen moraliska utveckling utan ock för ett lif till andras gagn; full af den ansvarsfullt stolta känslan att människan alltid — ytterst och innerst — är hänvisad på sig själf. Ur denna självkänsla framgår sedan följdriktigt hela Goethes evolutionära och individualistiska lifsåskådning. Naturen och människolifvet äro fulla af sin egen härlighet och behöfva icke frälsas eller helgas genom kristendomen — detta är den jublande visshet, som från denna tid gör Goethe till *ein decidirter Nicht-Christ* i fråga om alla lärosatser och han upphör att gå i kyrkan och till nattvarden, ty han kan ej ljuga. Men detta hindrar honom ej att alltjämt med fullaste uppskattning ösa ur

bibelns poesi och vishet, att med djup vördnad tala om Kristi person och om symbolerna för den kärlekslära, hvars förverkligande i människornas sinnelag och handlingar förblef Goethes, som alla djupa humanisters, förhoppning. Och denna relativa syn på kristendomen ansåg han ej blott i hela lifvet som den rätta utan som den enda, genom hvilken man som människa känner sig stor och fri.

*

När Goethe med förnyade kropps- och själskrafter åter lämnade fädernehemmet och sin mors hängifna omsorger, var det för att 1770 fara till Strassburg, där han upplefver Herder, Münstern, Sesenheimeridyllen, de engelska romanförfattarna, Ossian, Homer men framför allt Shakespeare — allt inflytanden, hvilka på det djupaste ingrepo i hans utveckling. Herder — som denna tid fann Goethe vara *ein guter Junge, aber etwas zu leicht und spatzenhaft* — förde honom till folkpoesien och blef dessutom i många andra fall en väckare af Goethes slumrande krafter. Men Shakespeare uppenbarade för honom en ny poesiens värld: de stora verkligheternas.

Han börjar dessutom på allvar studera naturvetenskapen — hvilken han redan då framför alla andra fann i stånd att leda människan till »hennes egentliga uppgift: *das Staunen*» — och slutligen får han genom gipsafgjutningar nya inblickar i antikens konst. När han nu kommer hem, börjar han göra sina vindsrum till ett litet museum för gipsafgjutningar och i jämförelse

med den skönhetsvärld, om hvilken han nu drömmer, finner han Frankfurt vara en ledsam håla ur hvilken han flyr för att i dess omgifningar hängifva sig åt diktarplanerna. Stundom kommer han hem till fru Aja med besvärligare ting än gipsafgjutningar. En dag har han sålunda åtagit sig en vacker, harpspelande gosse, hvilken hans mor — den ständiga medlarinnan mellan sonens oberäkneliga och mannens regelrätta natur — hastigt fick anbragt på annat håll, innan fadern ens hann märka den nye familjemedlemmen. Ett ständigt omhändertagande af alla yngre var ett påfallande drag hos Goethe, hvilket redan i spädaste år yttrade sig bland annat som ömma omsorger om den femton månader yngre systern. Under ungdomsåren var han allas förtrogne, men ville ogärna besvära andra med sina angelägenheter, ty redan nu var hans högsta lefnadsregel den att »visa den största oegennytta i kärlek som i vänskap». Redan i tidiga år visade sig sålunda den egenart, hvilken till och med Schiller först uppfattade som egoistisk själftillräcklighet.

Från Strassburg hade Goethe hemfört juris-doktorsgraden, och nu ligga de juridiska handlingarna bredvid hans manuskript på hans arbetsbord i vindsrummet, och modern har många brydsamma stunder för att intala fadern, att det är med de förra sonen sysslar eller för att afvända faderns missnöje öfver sonens växande håg att spela violoncell och alltjämt växande olust att spela rättslärd!

Under dessa år bevittnade Goethes lilla vindsvåning många stunder af allvarlig självpröfning. Han litade ju till sin egen kraft att besegra sina fel — men därför gjorde dessa honom ytterligt otålig när de, trots all möda, ändå stannade kvar. Han ville »kunnat upprycka dem med ett tag som ett ogräs», och det var först senare han insåg att »just medan vi utbilda våra dygder bygga vi äfven på våra fel... ty de förra hvila på de senare som på sin rot. I vårt väsens hemliga djup äro de sammansatta och förgrenade.»

Men det var icke blott självpröfningens nedslående utan äfven självkänslans jublande erfarenhet, som de gamla vindsrummen bevittnade. Här afhandlade han sina diktarplaner med sin bästa vän, systern Cornelia; här var det hon först hörde honom läsa *Götz* och genom sina tvifvel på hans uthållighet eggar honom att fullborda den.

Det behöfves nu blott några timmar för att från Frankfurt komma till det gamla Wetzlar, som ännu ligger med sina höga torn och mörka korsverkshus i den breda, leende dalen, där åkrar, ängar och fruktträd bilda ett landskap, hvars skaplynne liknar den kvinnas, Goethe älskade under sommaren 1772, som han kallat en af de gladaste i sitt lif. Lotte Buff hade det sunda väsen, Goethe redan hos sin mor lärt sig älska, det som gjorde »luften fröjdefull i hennes närhet». Goethe lekte med Lottes syskon och berättade sagor för dem, medan han med henne själf vandrade omkring i hennes träd-

gård eller i den vackra nejden, ostörd af all svartsjuka från hennes fästman. Ty Goethes känsla för den verkliga Lotte ägde ej mycket af det djup, som sedan Werthers i dikten. Det var många olika upplefvelser och själstillstånd — således bland annat hans nya känsla för Maximiliane Brentano — hvilka slutligen utformades till *Werther*.

Intet af hvad Goethe senare diktat är i och för sig så underbart som att han vid tjugutre år eröfrade världen med *Werther* — hvilken ensamt den, nästan berättigar Taines omdöme: att Goethe är *le père et le promoteur de toutes les idées modernes*. Det är en ny människas själ, den moderna människans, hvilken här uppenbaras, starkare — emedan mer enkelt och koncentreradt — än i *La Nouvelle Heloïse*. Den moderna människans grunddrag äro den starka självkänslan och den fördjupade känsligheten, som ytterligare fördjupas genom den reflekterande medvetenheten. I *Werther* är tragiken ej, som hos dess otaliga efterföljare, att känsligheten blifvit sentimentalitet, d. v. s. en sjuklig omvandling af tillvarons verkligheter och medvetenheten analyseringslust, d. v. s. ett sjukligt undergräfvande af tillvarons värden. Werthers tragik är helt enkelt den nödvändiga följden af en olycklig kärlek — det vill säga för en född erotiker, hvilken tillika är en absolut karakter, eftersom en sådan människas öde afgöres i och med hennes kärleks. Werther är fullt frisk, fullt äkta i sitt fullt moderna sätt att försjunka i naturens lif och i sitt eget själslif, att betrakta

individen och dess känslor som själfändamål, suveräna gent emot samhället och dess vedertagna moral. Han är fullt frisk, fullt äkta i sin fullt moderna förnimmelse af den stora kärleken, såsom på en gång den demoniskt starka lidelsen och den religiösa tillbedjan, den alla sinnen genomträngande och den hela personligheten förädlande känslan, i hvilken den fysiskt-psykiska valfrändskapen, den individuella sympatien få en betydelse, sådan de förut endast undantagsvis ägt inom erotiken och erotiken själf en betydelse, sådan den aldrig före Rousseau och Goethe fått sig tillerkänd vare sig i lifvet eller i litteraturen. Det är själfva hälsan — den harmoniska fullheten i hans känsla — som gör att Werther brister sönder genom den yttre disharmoni i hvilken denna känsla nödgas lefva.

Werther blef det mäktiga vårliga genombrottet för den moderna andens individualism, emedan Goethes mäktiga unga själ helt lefde i boken. Och emedan han själf med realistisk vakenhet och vibrerande stämningsrikedom uppfattade tillvaron, hade han i *Werther* gjort ännu en annan af den moderna människans upptäckter: den att hvardagslifvets enklaste småting, dess stillaste stunder för en lefvande själ blifva bräddfulla af själfvande innehåll, omflutna af darrande stämning.

Det finnes för det rätta förståendet af Goethes ställning till själfmordsproblemet i *Werther* ingen dyrbarare anekdot än hans egen berättelse: att han sökte själfmörda sig en smula, det vill säga endast helt lätt

sticka sig med en dolk, men då han ej ens kunde förmå sig till detta, insåg han hela ytligheten i sin egen lifsleda och diktade sig frisk genom att dikta *Werther*, i hvilka andra — mot hans afsikt — sedan läste sig sjuka!

Efter utgifvandet af *Götz* och *Werther* — 1773 och 1774 — är det som patricierhuset i Frankfurt med ens blir ryktbart genom sonens rykte och de, som på grund däraf besöka det, igenkänna lätt i fru Aja urbilden till Elisabeths härliga gestalt.

Medan *Werther*-inflytandet utbredde sig öfver lifvet och litteraturen började dess unge upphofsman »åter taga liflig del i alla naturliga ting» och äfven under sina ensamma ströftåg i Rhenlandet var han numera alltid *gegen die offene Welt und freie Natur gerichtet.* Han var en lidelsefull ryttare och älskade äfven att i solglansen eller i månskenet fara fram på skridskor öfver frusna vatten och ängar. Förgäfves söker man nu vid Main den rätta omgifningen till den af fru Aja skildrade taflan, då den unge Goethe, just under tiden för *Werthers* tillblifvande, nere på den frusna floden flög fram och åter med Maximiliane Brentano som åskådarinna, den stackars Maxe, som hennes högst romantiska mamma högst oromantiskt gift med den gamle Brentano!

Lika förgäfves skulle man nu i Frankfurts omnejd söka efter vingården, där Goethe — då förlofvad med Lili — en gång tillbragte hela natten under stjärnorna och kände sig så saligt glad att väckas af solen till

tanken på henne, som ännu sof där nere i staden. Ingen vet nu med visshet hvilka de landtliga omgifningar voro dit han, tillsammans med sin trolofvade — den firade sextonåriga skönheten från ett rikt patricierhem — och annan glad ungdom gjorde de utflykter, under hvilka han kände sig både lycklig och olycklig genom den växande vissheten att han, trots sin djupa förtrollning af Lili, ej ägde någon själens sympati med henne men framför allt hyste den djupaste motvilja att genom giftermål binda sig i fädernestaden och vid ett ämbetsmannalif i dess borgerliga kretsar.

Men från en senare tid i Goethes lif finnes — eller fanns åtminstone för ej längesedan — ett minne kvar i omgifningen af Frankfurt, nämligen *Die Gerbermühle* som Hans Thoma bevarat i en tafla, hvilken jag i München sett i enskild ägo, en tafla fylld af den finaste stämning. Ett enkelt hvitt landthus i en äng vid floden, omgifvet af några popplar och träddungar, en mild idyll i hvilken Goethe älskat och diktat. Stället ägdes 1815 af det rika Frankfurter-geheimerådet von Willemer, hvilken gjort en vacker och själfull ung skådespelerska från Linz till sin andra hustru och sina barns nästan jämnåriga styfmor. Denna Marianne, som Goethe här besjöng som *Zuleika*, som han älskade och var älskad af, gaf honom en lyckokänsla så fullkomlig, att han väntade sig möjligheten af en »ny sådan upplefvelse endast så som man väntar ett godt vinår: *in Hoffnung und Demuth*». Goethe var då ej längre den vid

Mains stränder drömmande ynglingen, som beredde sig för lifvet: han var sextiofem år, när han mötte den liffulla och sköna kvinna, som var själfull nog att hos honom älska geniets eviga ungdom och att under sin kärleks ingifvelse själf dikta härliga sånger, dem världen länge ansett vara Goethes, inflätade som de — med hennes tillstånd — blefvo i hans *Divan*.

Sedan kärleken öfvergått i vänskap underhölls den genom en förtrolig brefväxling, hvars sista bref å Goethes sida var det, med hvilket han en månad före sin död återsände alla hennes jämte uppmaningen att hon borde gömma dem, ty de skulle gifva henne — liksom de gifvit honom — »den glada känslan af att vi lefvat».

Endast ett par timmar från Frankfurt har man Heidelberg, dit den unge Goethe flydde under vinskördetiden, samma år som hans fantasi var fylld af *Egmont* och hans sinne af misstämningarna mellan sig och Lili, men där han senare med Marianne upplefde de lyckligaste dagar. När jag vandrade omkring i sommarsolen mellan de röda murarna af den gamla härliga renässansbyggnaden — som ligger på höjden inbäddad i parkens och botaniska trädgårdens löfmassor och genom dem blickar ned öfver Neckardalens mjuka flodlinier och höjder — mindes jag att just i den trädgården Bilobaträdet var deras förtrogne i den känsla, hvars hela historia inneslutes i den enda raden

Hier war ich glücklich, liebend und geliebt...

3.

Wie sehn' ich mich, Natur, nach dir,
Dich treu und lieb zu fühlen!
Ein lustiger Springbrunn, wirst du mir
Aus tausend Röhren spielen!
Wirst alle meine Kräfte mir
In meinem Sinn erheitern
Und dieses enge Dasein hier
Zu Ewigkeit erweitern.

Goethe.

I själfva Rhendalen äro Goethe-minnena många. Särskildt tänkte jag, medan ångaren gled mot Koblenz, på Goethes fotvandring längs högra Rehnstranden, då han drog lott om han borde bli målare eller icke genom att slunga sin pennknif! Nådde den floden, då hade ödet afgjort saken i jakande riktning, men om den stannade bland videbuskarna i nekande. Men den slutliga utgången kunde han ej fullt utröna, och tveksamheten fortfor också ända tills han kom till Italien. I Koblenz har man bland annat minnet af hans besök hos familjen de la Roche i dess hem invid Ehrenbreitstein och hans vaknande känsla för den unga Maximiliane — då ännu ej bortgift med Brentano — en känsla, af hvilken Goethe njöt dubbelt, emedan kärleken till Lotte Buff ännu inte upphört, ty, försäkrar han, »en döende och en gryende känsla tillsamman bereda samma njutning, som när man ser månen gå upp under solnedgången». Men framför allt har man ett lifligt intryck af Goethes betydelsefulla Rhenresa med Lavater och Basedow, med

Profete rechts, Profete links
Das Weltkind in der Mitte...

Under denna resa är det han med Jacobi samtalar om Spinoza. Af alla de lifsintryck Goethe skildrat är det knappt något, som lifligare inpräglat sig hos mig än aftonen efter en af dessa Spinozadagar, då månskenet lade sin dallrande silfverbro öfver den breda Rhen och Goethe stod vid fönstret, hänryckt försjunken i stillheten utom och inom sig, medan han kände att hans sjudande, sökande ande nu börjat finna ro i sin egen värld.

Spinozas *Etik* blef Goethes uppenbarelse. Den åldrade Goethe betonar, att hans lärjungaskap till Spinoza — som hvarje äkta lärjungaskap — var ett villkorligt, ett genom personlighetens egenart begränsadt, eftersom den ena människan af ett och samma ord får en helt annan bild, ett alldeles annat begrepp än den andra. Spinozas pantheism utvecklades af Goethe till en lifsglad, klar, fri, alltfamnande naturåskådning. Men medan Goethe påminner om det betingade i sin anslutning till Spinoza, framhåller han tillika med eftertryck, att denne för honom öppnat de vidaste syner öfver den sinnliga och den sedliga världen och att från denna tid för Goethe »det personliga gudsbegreppet var en barnahjärnas fantasi».

Spinozas grundtanke: att naturen verkar genom eviga, nödvändiga, lagar i hvilka gudomen uppenbarar sig och i hvilka den intet kan ändra; att människan är en del af denna natur och således äfven hennes fel och hennes

dygder lika nödvändiga — den tanken behärskar sedan hela Goethes lif och diktning. Ingen kan ompräglа sig själf, ingen undgå sitt öde — den vissheten ger Goethe den stillhet hvilken sedan fåvitskt blifvit kallad kyla. *Vis superbæ formæ* är hvad han tillbeder; lifvet — det evigt nyskapande och evigt samma — är för honom det högsta heliga, och uppgiften »att öfverallt främja lifvet» hans outrotliga lidelse. Ögonblicket blir för honom allt och »konsten att lefva är den, att skapa det största möjliga antal af lyckliga och förnuftiga ögonblick». Att väcka höga själsrörelser hos andra var, säger han, min mest oemotståndliga drift; att iakttaga dem hos mig själf och andra min största glädje.

Ty — i motsats till den vanliga ytliga uppfattningen af nödvändighetens begrepp — innebar detta för Goethe, liksom för alla verkliga tänkare öfver evolutionens idé, den högsta möjliga utveckling af den med nödvändighet gifna naturgrunden — en utveckling, hvarvid det först och främst gäller att med andakt studera naturens egna drifter för att gifva dem den enda kultur, hvilken kan bära verkliga frukter, den individuella. Denna förädlande omvandling sker så som utvecklingen i naturen, långsamt och lugnt, omedvetet afsiktligt.

Inom naturen som inom människolifvet hänryckes Goethe af den lagbundna ordningen, den organiska utvecklingen.

Utvecklingen — med detta ord utsäger man den tanke, som skiljer vårt århundrade från alla föregående.

Icke sålunda att tanken skulle vara ny. Redan före Lucretius uttalades den ju af den helleniska filosofien, men med kristendomen stöttes denna tanke — liksom hela den antika kulturen — tillbaka i mörkret. Och om den än glimmade fram i en och annan medeltidshjärna, kunde den dock ej arbeta sig fram emot undertron, som afgjorde medeltidens åskådning. Med den nya tiden har den gamla tanken vuxit. Den var redan under 1700-talet mer än anad, framför allt af Diderots framsynta snille; och för Goethes blef den visshet, långt innan vetenskapen bevisat den. Redan nu i sin tidiga ungdom insåg Goethe att panteismen icke kunde förenas med den kristna världsförklaringen. Han fullföljde därför den bestämda skilsmässan dem emellan och fortsatte uppbyggandet af sin lifsåskådning på samma grund som hela århundradet efter honom. Han var som ung och som gammal djupt likgiltig för metafysiken, hvars begrepp syntes honom som tomma ord... »endast faten men alls icke maten»... *Lifvet, erfarenheten, naturen,* säger han, *äro mina kunskapskällor.* Och ur dessa hämtade han en, med hvarje nytt skede i sin bildningsgång, allt mer genomförd panteistiskt-vetenskaplig, evolutionärt-monistisk världsförklaring.

Den Gud, hvars namn man ofta möter i Goethes verk — i unga som i gamla dagar — är det immanenta icke det transcendenta gudsbegreppets uttryck, den för människan ofattbara världsviljans beteckning, uppenbarande sig i det vardande liksom i det varande. Goethe

trodde ej att människans förstånd kunde utgrunda hvad han kallade universums handlingar, men han ville att människan alltjämt skulle söka lösa allt fler af gåtorna. Det var denna sträfvan efter det högsta, denna hänvändning mot det stora okända, Goethe kallade fromhet. *Nil admirari* var för honom synden mot den heliga anda; den undrande vördnaden däremot det godas och skönas ursprung. Ur vördnaden härledde han senare mänsklighetens tre religioner: hedendomens, som lärt oss vörda oss själfva, filosofiens, som lärt den högt stående att vörda sina likar och kristendomens, som lärt oss vörda äfven det, som står under oss. Och Goethe uppdrog mänsklighetens framtidsväg med de djupa orden: att af dessa tre religioner tillsammans skall den verkliga religionen bildas. Han är genomträngd af den egna naturkraftens, af egoismens betydelse — ty »den enskildes fullföljande af sina syften kan ej stå i strid med utan måste främja det helas» — och han är genomträngd af själfuppfostrans betydelse. »Det vi nära i oss, det växer i oss», och det är sin redan i ungdomen började, oaflåtliga sträfvan uppåt, hvilken han slutligen hos sin Faust gör till utvecklings- eller »frälsnings»-principen.

För denna sträfvan ansåg Goethe den kristliga syndasorgen som ett hinder. Hvar dag borde behandlas som ett helt för sig och själen hvar morgon känna sig befriad från ånger öfver den föregående dagens fel. Den sjukliga samvetsoron hindrar den sunda verksamhet genom hvilken vi bäst visa vår fromhet och hvilken

inom sig bär odödlighetsprincipen. Ty Goethe ansåg odödlighetstanken väl förenlig med utvecklingsläran och som en förnuftig följd däraf att verkningarna af hvarje verksamhet redan här fortgå i det oändliga. Men han trodde ej på odödligheten för alla människor, endast för de själfulla. Och dem han helst ville slippa råka i ett annat lif voro — alla de hvilka här varit förvissade om detsamma, emedan han ej skulle kunna utstå triumfen af deras rätthafveri gentemot honom och alla andra, hvilka i detta ämne intet velat påstå!

Och eftersom han var djupt öfvertygad att man i dessa ting ej kunde komma längre än till tro, ville han att man lugnt skulle lämna dem och samla all sin kraft för att verka i detta lifvet, vårt enda vissa.

Goethe säger om sig själf det djupa ord, som gäller för alla djupa människor: *Jag har ej nog af ett tänkesätt, jag behöfver flera.* Och i samband härmed förklarar han sig vara polyteist som diktare och konstnär, men panteist som naturforskare — ett yttrande, öfver hvilket ensamt en hel bok kunde skrifvas! Men visst är att utvecklingstanken, ehuru icke i den omfattning vi ge den, förblir den för Goethes tänkande centrala.

Denna tanke är vårt århundrades stora idé. Alla andra idéers värde afgöras ytterst genom deras ställning till denna. Men till dess anhängare räknar jag ej dem, hvilka söka bevisa evolutionslärans och kristendomens öfverensstämmelse! Det verkliga tänkandet och den

verkliga tron — som båda äro fria från den lutherska eller den reformerta half-förnuftigheten — inse att världsstriden, som under detta århundrade pågått och under det nästa kommer att afgöras, gäller denna fråga:

Antingen är människan i denna tillvarelseform sig själf nog eller är hon det icke.

Är hon det — som evolutionismen lär, så snart den blir följdriktigt förstådd — då är människan färdig med tron på alla andra uppenbarelser än dem, hon under sin egen utveckling gifvit sig själf och alltjämt kommer att gifva sig angående lifvets ursprung och mål.

Är hon det däremot icke — som den katolska kyrkan följdriktigt lär, utan några bibelkritiska och evolutionära kompromisser — då bör hon åter gifva sitt förnuft under trons lydnad. Ett tredje duger lika litet för tanken som för tron.

Det var detta antingen-eller inför hvilket man stod i århundradets början under den katolska reaktion, mot hvilken Goethe med hela sin natur och hela sin öfvertygelse kände sig fientlig. Det är inför samma antingen-eller som de två stora andliga världsmakterna — evolutionismen och katolicismen — i nya former under nästa århundrade komma att utkämpa samma strid. Nu som då finnes en möjlighet af katolicismens tillfälliga seger under en »makternas skymning». Men endast för att senare nödgas vika från en ny och fagrare jord, där mänskligheten för alltid skall återfinna sina — i tidernas morgon med dualismens inträde — förlorade guldtaflor, på

hvilka enhetsmedvetandet var inristadt, innan fiendskapen mellan »köttet» och »anden» dref henne ur det eden, hon behöft hela utvecklingen för att i högre mening återvinna. Under hvarje sådan strid mellan evolutionen och kristendomen, monismen och dualismen blir Goethe — den unge Goethe som den gamle Goethe — den lösen kring hvilken de kunna samla sig, som erfarit något af hvad han erfor den där underbara månskensnatten vid Rhen: vissheten att hans själ genom de nya tankarna vunnit en oändlig, ljusbadad rymd, hvars frid och frihet han icke velat byta mot tryggheten af någon tro i världen!

4.

Zum Sehen geboren
Zum Schauen bestellt
Dem Thurme geschworen
Gefällt mir die Welt.
Ich blick' in die Ferne
Ich seh' in der Näh'
Den Mond und die Sterne,
Den Wald und das Reh.
So seh' ich in allen
Die ewige Zier,
Und wie mir's gefallen,
Gefall' ich auch mir.

Goethe.

Under dessa år, då tillvarons anlete för honom förnyades, vandrade den unge Goethe omkring såsom en af lifvet drucken, med en lycksalig känsla af äganderätt till hela världen. I hans väsen stegras nästan dag från dag denna sorglösa gratie, denna naiva naturlighet,

denna tindrande friskhet, denna sunda samvetsro, denna fulla sanningskärlek, detta själfulla i sinnligheten, denna skönhet i berusningen, denna tacksamhet i hänryckningen, hvilka göra honom till ett enastående jordens fenomen: den unge Goethe, om hvilken en annan betydande personlighet vid denna tid skref: att till den, som ej själf sett Goethe, är det absolut omöjligt att säga något begripligt om denna, den underbaraste af alla Guds skapade varelser!

Goethe berättar själf att han i ungdomen led af en feberaktig melankoli, som dref honom in i förströelser — en art af melankoli, som man finner hos de flesta världseröfrare före segrarna! Men mycket mer än förströelser var för honom det vänskapliga utbytet. Sedan han helt och hållet var befriad från det kristliga syndighetsmedvetandet — och endast fasthöll den personliga fullkomningstanken — hade han vunnit en självkänsla, hvilken nu ingaf honom en snabb, tveklös handlingskraft och förmågan af öfverströmmande självmeddelelse i en sympatisk krets, ett af de drag, hans samtida alltid framhålla men eftervärlden alltid förbiser vid talet om Goethes kyla! Ett tal, som man till och med kan få höra af personer, hvilka aldrig i sitt hela lif haft så mycken värme som Goethe förbrukade på ett enda aftonsamkväm med sina vänner! Dessa skildra honom ej blott som full af sorglös glädje, genialitet och esprit, men äfven i hög grad »öppen och besjälad af oändlig kärlek». »Under umgänget med Goethe»,

utbrister just en af bröderna Jacobi, »var det som om jag fått en ny själ... han har gifvit en lefvande kraft, en oöfvervinnelig visshet åt mina bästa ideer, mina ensammaste, hemligaste tankar.» Och medan Goethe af vännerna uppfattas som den oändligt gifvande, uppfattar han sig själf lika mycket som mottagande: »Hvilken kraft känner jag ej inom mig, då jag i en annan omfamnar allt hvad jag saknar och därtill skänker honom allt hvad jag äger»! utropar han och betonar härvid all kärleks egenart: att hvardera tror sig undfå mer af den andra än han ger. Men på samma gång som hos Goethe förmågan ökas att försjunka i en stämning och i ett förhållande, bevarar han sin naturs starka instinkt att värna sin egen, individuella utveckling — en självbevarelsedrift, hvilken kortsyntheten alltid kallar själfviskhet — liksom sin ålders ömtåliga själfständighetskänsla. Därtill kom en ytterligt stark, såväl sympatisk som antipatisk instinkt. Han var lika beroende af sina intryck från människor som från den yttre naturen. Han behöfde ljus och värme och hatade därför motsatsen, särskildt december månad. Och liksom han senare under några dystra decemberveckor afundades Herder — hvilken då blef begrafven och slapp ifrån den gråkulna världen — sökte han bildlikt begrafva sig för en honom osympatisk personlighet. Han blef mulen vid hvarje obehagligt intryck. Han beklagar dessutom redan som ung att han saknar ett öppet, lätt sätt att möta människor och intet språk ägde för dem, när han

ej fick vara längre samman med dem. Till denna oförmåga af sällskaplig banalitet kom ett annat drag: att han, äfven som ung, icke försökte öfvertyga när han kände sig oförstådd. Och han fann snart att människor ytterst sällan förstå hvarandra. Han tystnade blott eller afbröt ämnet, försjönk i sig själf eller gick sin egen väg— ungdomliga egenheter hvilka, bibehållna hos den äldre mannen, hos denne tolkas som förnäm och afvisande stolthet. Detta drag ägde det djupaste samband med hela hans lifsåskådning, hans känsla af nödvändigheten i hvarje människas personlighet. Han försökte lika litet göra om människor och deras meningar, som han själf tålde att bli bearbetad af dem. Ty redan i ungdomen visste han att ensamheten, i djupare mening, är det oundgängliga villkoret för en stark produktion och en personlig utveckling. Under denna ungdomstid är det Goethe diktar, vaken om dagen och om natten i drömmen. Dityrambisk strömmar sången öfver hans läppar i vänkretsen vid vinet och han känner sig i stånd att »lik en annan Prometheus ur sin verkstad befolka en hel värld».

I denna verkstad — hvars väggar voro fyllda af teckningar med svartkrita på gråpapper — inträdde en dag Knebel och senare, i Knebels sällskap, Karl August. Och resultaten af samtalen under dessa sammanträffanden uppe i vindsvåningen i Goethehaus, liksom nere hos föräldrarna i festvåningen, blef att Goethe på hösten 1775 lämnar Frankfurt för Weimar. I fädernehemmet såg man honom sedan endast på

kortare besök. Och vid dessa förde han åter med sig all lifvets fullhet till modern, hvilken annars på afstånd lefde samman med honom genom den brefväxling där, som Goethe säger, hennes karakter talar ur hvar rad. Med det lefvande lifvets hela makt tjusar här detta kraftiga, kärnfulla och dock mjuka temperament som — alldeles oberoende af att fru Aja var Goethes mor — alltid skulle gjort henne betydande. Man möter det glada lifsmod, den varma, fromma tro på Guds faderskärlek, den lugna lifsnjutning, det fulla, friska, frimodiga gemüth, den strålande godhet, den naiva humor och skälmska själfironi, hvilket allt öfverflödar hos den ljusa, milda själ, hvars enda önskan var att ha kunnat göra alla människor lika glada och lyckliga som hon själf! Med sonens rykte växte *Frau Raths* självkänsla som »Goethes mor» och med en drottnings trygga värdighet mottog hon den hyllning, som ägnades henne emedan hon gifvit världen den son, om hvilken det i djupare mening gäller hvad hon själf yttrade om Napoleon: »Er ist doch einmal derjenige, der der ganzen Welt den Traum vorzaubert, und dafür können sich die Menschen bedanken, denn wenn sie nicht träumten, so hätten sie auch nichts davon und schliefen wie die Säck'... ett genialt ord, ensamt nog att visa hur naturligt det var att just hon hade födt Goethe!

Sonens vänner och beundrare uppsökte henne i *Casa Santa,* som Wieland kallade hemmet i Frankfurt. Och de njöto kring det runda bordet — jämte

det härliga rhenvinet och de goda rätterna på frankenthalerservisen — fru Ajas färgrika och konstnärliga berättargåfva. Denna hennes konst, som hänryckt sonen på pallen vid hennes fötter, fortfor att tjusa den ungdom, som växte upp vid hans verk. Fru Aja säger själf, att så fort hon började berätta blefvo alla nöjda och hon vet att hon är mästare, ej i att skrifva men i att berätta böcker! Och om hennes »anlete alltid var gladt», hennes »berättartalent alltid briljant» som hon själf säger — helt visst voro både blickar och ord mest strålande, när hon för de lyssnande skildrade *Sohn Wolfs* barndom och ungdom. Hon njöt af att sålunda ofta ha »huset fullt af vittra andar från ofvan till nedan», men dessa kära gäster kunna dock ej ersätta den alltid saknade sonen, med hvilken hon nu egentligen endast talade samman genom brefven, i hvilka den djupa, ehuru ordknappa, längtan efter hans personliga närvaro är genomgående. Det är en underlig oföretagsamhet hos båda att hon aldrig besöker Weimar och att han, efter sin flyttning dit, endast tre gånger kommer till Frankfurt. Första gången var detta 1779, i sällskap med Karl August. I fem dagar fröjdade han sin mors hjärta genom att »vara friskare och manligare men, trots hoflifvet, till karakteren lika präktig som förut», som hon glad berättar. Sedan fru Aja 1782 blifvit änka uppstod tanken att sälja det nu alltför stora huset, men detta skedde dock först 1795. Sedan var det i den vackra bostaden Am goldenen Brunnen vid Rossmarkt hon

mottog sin sons besök. Dit kom han med sin Christiane. Intet visar bättre hvilken stor, sund och sann natur Goethes mor ägde, än förhållandet till Goethes älskarinna. Medan denna af Weimars — långt ifrån tadelfria — fina värld möttes med förakt, var *Frau Rath* — som själf tillhörde sin stads förnämsta krets och som lefvat ett lif, på hvilket ej fallit en skugga — strax färdig att behandla Christiane som en dotter. Då Goethe höll på att tillföra modern en sonhustru från *der guten Gesellschaft,*

. . . welche zum kleinsten Gedicht keine Gelegenheit giebt

såg hon det med oro. Men däremot kände fru Aja sig dragen till Christianes varma och äkta natur. Och ehuru hon senare med glädje mottog underrättelsen om förhållandets legalisering, sökte hon aldrig med ett ord ingripa i sonens fria kärlek, genom hvilket modern såg att han erhöll mer lycka än »i ett fatalt äktenskap». Om man besinnar huru ännu de flesta mödrar i *Frau Raths* ställning i ett liknande fall skulle bete sig, då först erhåller man ett mått på den undantagskvinna, som var Goethes mor! Det uppstod efter sammanträffandet mellan fru Aja och hennes »kära dotter» Christiane ett hjärtligt tillgifvenhetsförhållande, som leder till ett flitigt utbyte mellan Goethes gamla och nya hem. Christiane skickar fru Aja litterära meddelanden — hvilka visa att brefskrifvarinnan var långt ifrån obildad — och intressanta böcker: *gute und geniessbare*

Speisen für meine Geistesarmuth, skrifver fru Aja. Och från Frankfurt komma, bland alla stora gåfvor, äfven många slags godsaker till Goethe, ty hans mor mindes troget hans svagheter i den vägen, framför allt drufvor och ett slags konfekt, Frankfurter Brendl, hvilka ännu i dag utgöra en specialitet för staden. I utbyte mot dessa erhåller fru Aja den »konfekt, hon gömmer för helgdagsstunderna»: sonens verk. Hon bär dem med sig öfverallt »som en katta sin unge» och samlar sina »lördagsflickor» omkring sig för att med rollfördelning läsa dessa eller andra betydande diktverk. Hon fann ej behag i hvad hon kallade »den upplysta tiden, i hvilken all sorg och fröjd, all känsla af smärta och glädje tvingas i system, och passionerna, om de vilja uppträda i *honette compagnie,* måste vara iklädda styfva snörlif.» Hon förblef t. ex. själf hela lifvet den barnsligt betagna åskådaren af teaterns lifsbilder och det var hennes yppersta *gaudium* att där, med darrande stolthet och rörelse, njuta sonens verk och sedan sända honom sina träffsäkra, humoristiska omdömen om spelet och publiken. Hon var i sin teaterlidelse som i allt annat samma oförbränneliga natur med det känsliga skämtlynnet, den snabbt vibrerande stämningen, de ursprungliga omdömena, »själfständig ända till slutet» enligt sonens vittnesbörd. Hennes ungdomlighet gjorde henne under hela lifvet alltid jämnårig med de unga. En af dessa yttrar: Hennes egendomliga väsen, hennes sjudande lifsström, allt rycker en med sig och ger ingen

möjlighet till nyktert bedömande. Hvarken kroppsligt eller andligt märker man hennes ålder. Hvar hon visar sig, framspringa lif och glädje.» Sonens vänner ej blott älska henne men förtro sig åt henne. De unga kvinnorna komma till henne med sina fröjder och sorger och hon är lika tystlåten som full af förståelse gent emot de förtroenden, hon mottager. Kärast bland sonens jämnåriga är henne Maxe Brentano, som alltjämt bevarar ungdomskänslan för Goethe. Fru Aja njuter af att ungdomen roar sig hos henne eller skämtar med henne. Hon vill som Cæsar se glada människor omkring sig; hon hatar själfva orden död och melankoli och tackar Gud för den gåfvan att ännu aldrig någon gått missbelåten ifrån henne. Men hon vet också orsaken till denna sin lycka, nämligen att hon »höll hjärtligt af alla, unga som gamla, aldrig moraliserade någon, alltid framletade allas bästa sidor och själf gick sin väg fram utan några som helst anspråk!»

Utom fru Ajas mest älskade nöjen — teatern och böckerna — voro äfven hennes klaver, hennes knyppeldyna och hennes schackspel »kära käpphästar» på hvilka dagarna raskt galopperade undan. De sista åren af hennes lif tillföra henne en stor rikedom. Till det nya hemmet vid Rossmarkt kommer hennes Maxes dotter, Bettina, en eldsjäl, bräddfylld af den möderneärfda dyrkan för Goethe. Här sitter den unga på sin egen lilla låga stol vid den gamlas fötter och lockar ur henne alla de anekdoter från Goethes barndom, dem han sedan inflätar i *Dichtung und*

Wahrheit. Hit ilar Bettina, efter sitt besök 1807 i Weimar, för att hänrycka den gamla genom sina skildringar af sonen och dennes för modern okända värld. Huru lefvande ser man ej denna tafla: den unga flickan, fin, snabb, behagfull som ett rådjur, med sina svarta ögon sugande orden från fru Ajas läppar, när denna skildrar gudabarnet och gudaynglingen, och den ståtliga fru Aja, med sina brunblå blickar hängande vid Bettinas glödande anlete, medan denna i sin ordning berättar sina upplefvelser! T. ex. huru vid första mötet Goethe smekte Bettinas kind med ett löf, han brutit af vinrankan kring sitt fönster och sade de enkla ord, hvilka — med allt skäl — grepo henne mer än den snillrikaste tanke kunde gjort: »Jag är icke mycket klok, man kan lätt bedraga mig, så däraf skulle du ej ha någon ära!» En karakteristik, i lika hög grad tillämplig på hans mor, hvilken som rena Guds ord upptog allt, Bettina berättade henne — denna förtjusande Bettina, som dock tyvärr hade en alltför liflig fantasi! Detta har förringat det faktiska värdet i hennes betagande bok, *Goethes Briefwechsel mit einem Kinde,* där man ej obetingadt kan tro hennes meddelanden om vare sig Goethe eller hans mor. Så t. ex. är fallet med den gudomligt roliga skildringen af fru Ajas möte med m:me Staël. Men dessa skildringar äro dock så geniala, så individuellt lefvande, att man svär på deras inre sanning, äfven när forskningen beröfvar en tron på deras objektiva verklighet!

Fru Aja behöll sitt glada lifsmod ännu då »femte

akten» — som hon kallar det — är inne. Trots smärre krämpor är hennes »lynne alltjämt *allegro*» och vill hon knota ger hon sig själf en läxa i tacksamhet, för »alla de goda dagar lifvet gifvit henne — och därtill hennes Wolfgang!» Med fullt medvetande och det största lugn mötte hon den 13 september 1808 döden, hvilken stilla och plågfritt släckte hennes sköna lif.

Från sonens födelse — då hennes svärmors rop: Elisabeth, han lefver! väckt hennes modershjärta till lif — hade detta »klappat i stigande hänryckning». Sonen hade för henne varit lifvets stora innehåll: »Det lif, som den gången berodde på en fläkt, och som sedan befäst sig i tusentals hjärtan, hade i hennes blifvit det enda i världen.»

Så skulle det äfven hafva varit för mången annan mor. Men det, som gör äretiteln *Goethes Mutter* till den högsta en kvinna burit, det är att denna mor ej blott födde sonen till världen men att hon med lifvet gaf honom sitt egnaste väsen; att hon därför alltjämt lefver i hans personlighet och i hans verk och sålunda medelbart blifvit till evinnerlig näring för mänskligheten!

Det hus, i hvilket hon njöt sin moderslyckas fullhet, blef 1863 af en kulturell stiftelse återköpt ur enskild ägo. Och sedan 1884 har man ifrigt samlat tillbaka husets forna tillhörigheter och genom en pietetsfull restaurering gifvit rummen den möjligast trogna likhet med deras utseende under Goethes barndoms- och ungdomstid.

Till denna kunde jag således vid mitt besök verkligen drömma mig tillbaka — under en afundsam och vördnadsfull känsla mot de ljusa väggarna och de vackra rococo-möblerna mellan hvilka den unge Goethe och hans mor rört sig i lefvande lifvet!

När jag åter befann mig ute i storstadens vimmel, syntes mig hela dess rörelse — af stundens varelser för stundens syften — i jämförelse med det lif, hvilket börjat där inne i Goethehaus, såsom en myggdans inför solen!

Vid Frankfurt — den gamle riksstaden och handelsstaden — är ju äfven andra stora personligheters minne fästadt. Här såg till exempel Börne dagen; här älskade Hölderlin; här lefde Schopenhauer, här målar ännu Thoma. Men Frankfurt blir dock egentligen aldrig mer än det redan är, endast genom de tre små orden: *Här föddes Goethe!*

Gartenhaus-tiden.

O Weimar! dir fiel ein besonders Loos
Wei Bethlehem in Juda klein und gross . . .
Goethe.

En Goethebekännare, som ögnar på Thüringens karta, sér där ortnamnen stråla, liksom stjärnbildernas synas göra på en himmelsglob. *Här* skref Goethe en dikt, *där* ett kärleksbref; detta landskap besjöng, detta aftecknade han. Kring Weimar tätna konstellationerna, och den stilla lilla staden blir alltid en vallfartsort för de troende af den kult, hvars omedvetne stiftare Goethe själf är.

Några glimtar af det minnenas skimmer, som hvilar öfver Weimar och dess omnejd, vill jag här söka fasthålla.

1.

Alla veta, att den nyss tjugusexårige Goethe »gick upp som en stjärna i Weimar» den 7 november 1775, året efter *Werther*, och att därmed börjar den så

kallade geniperioden, hvilken han själf betecknat som sagolik. Han jämför sin själ under dessa år med ett evigt fyrverkeri. Från morgon till afton gnistrar det öfver de olika sysslor och nöjen, mellan hvilka han jagar. Till allt medför han den lätthet, han senare kallat den äkta begåfningens kännetecken, och det öfvermått af styrka, som kom honom att synas demoniskt *wüthig*, gudalikt oförbrännelig, att vara »snille och styrka från hufvud till fot med ett hjärta fullt af känsla, en ande full af eld». »Detta är Goethe eller fan själf», utbrister Gleim, när en för honom obekant ung man i grön jaktrock under ett par timmar låtit en ström af hexameter, jamber och knittelvers, af vilda fantasier och stora tankar, flöda öfver sällskapet, och Wieland svarar: Båda delarna!

Patriciersonen från Frankfurt uppträdde vid hofvet med den lugna känsla af inre förnämhet, som ej väntade på adelsdiplomet för att veta sig mer än *hoffähig*. Wieland skildrar, huru alla i deras krets strax kände att han stod

. . . herrlich und hehr,
Ein echter Geisterkönig, daher,
Und Niemand fragte: Wer ist denn der?
Wir fühlten beim ersten Blick: »'s *war Er!*»
Wir fühlten's mit allen unsern Sinnen
Durch alle unsere Adern rinnen,
So hat sich nie in Gottes Welt
Ein Menschensohn uns dargestellt.
Was macht' er nicht aus unsern Seelen?
Wer schmelzt wie er die Lust in Schmerz?
Wer kann so lieblich ängsten und quälen,
In süssen Träumen zerschmelzen das Herz?

Wer au der Seelen innersten Tiefen,
Mit solch' entzückendem Ungestüm,
Gefühle wecken, die ohne ihn
Uns selbst vorborgen im Dunkel schliefen . . .

Den af Goethe härligt hånade Wieland blir snart så betagen i denna »älskvärdaste af människor», att han kallade sin själ »full af Goethe, som en blomkalk af en daggdroppe». Med samma förälskade förtjusning, som hans egen mor beskådat honom, då han med hennes röda päls öfver skuldrorna och det bruna håret fladdrande i vinden ilade fram på isen i Frankfurt, blef han betraktad af änkehertiginnan Amalia, när han, med upplöst hår, dansade vilda solodanser i hennes salong. Samtida skildrare finna ej ord för att beskrifva den stolta, smidiga gestalten, den breda ljusstrålande pannan, den fina, rörliga munnen, men framför allt de stora, ljusfyllda, svarta ögonen, »zaubernde Augen mit Götterblicken», sjunger Wieland, blickar flammande af snille, strålande af löjen, smältande af känsla. Under dessa lifsberusningens år, dem Goethe skildrat i en enda rad:

Jugend ist Trunkenheit ohne Wein,

ödslade han sitt snille och sitt hjärta vid Weimars lilla hof, så som Buckingham ödslade vid det franska, när han vid hvarje steg lät diamanter falla från sin dräkt, ett gnistrande regn, som kvinnorna trängdes kring honom för att uppfånga. Goethe hade samma sorglösa lycka af sina krafters blomstring, som den vårliga jorden af sina otaliga sippor, lika liten tanke som den att

spara till ett nästa år. Man kände i Goethes närhet, »att han icke kunde vara annorlunda; att han måste utveckla sin natur ur sig själf, som blomman växer, som säden mognar, som trädet rundar sin krona»; man stod öfverväldigad inför dimensionerna af denna naturkraft, och Klinger gaf helt visst ordet åt mångas känslor, när han utbrast: »O was von Goethe ist zu sagen! ich wollte eher Sonne und Meer verschlingen!»

Men huru outtömligt ung och stark Goethe än syntes andra, själf bar han inom sig minnet af att redan hafva *gelebt, geliebt und sehr viel gelitten*, medvetandet af att djupt behöfva såväl fäste som förnyelse. En för honom ny erfarenhet af kärleken och hans trädgård blifva de rottrådar genom hvilka han får båda delarna.

Goethe erhöll sitt *Gartenhaus* af Karl August, som störtat mot ägaren med orden: »Jag måste ha er trädgård; den passar Goethe; får han den inte, stannar han inte här; det är enda sättet att behålla honom.» Saken ordnades till ägarens fördel, och Goethe flyttade in i sitt hus, som han bebodde från april 1776 till juni 1782. Byggnaden var då helt liten och knappt beboelig om vintern. Men Goethe lät den emellertid vara tills vidare, och började i stället strax plantera häckar, buskar och träd. Först i mars 1777 företog han den ombyggnad, om hvilken han skrifver: »Jag var nöjd under mitt halfruttna tak, men nu har ödet lyft både tak och trångmål från mitt hufvud, som man lyfter af en nattmössa.»

Om man i Weimar från slottet går öfver *Sternbrücke* kommer man till den äldsta delen af parken, *Stern*, en rundel från hvilken gångar utgå åt alla håll. En mer än en kvarts mil lång allé af jättekastanjer leder till Belvedere, det sommarslott, dit Karl August eller hofvets nöjen så ofta kallade Goethe. Andra vägar föra fram till den chaussé, hvilken leder från Weimar förbi Goethes trädgård, som skiljes från vägen endast genom sin häck. På andra sidan vägen ligger en stor, af Ilm genomfluten äng med rika trädgrupper; denna äng var det stycke natur, Goethe såg från sin åt söder och väster vettande trädgård. Ehuru staden låg endast tio minuter från Gartenhaus, var den därifrån nu som då fullkomligt dold af de stora, lummiga träden. Men nu ligga flera andra hus med trädgårdar längs den mot ängen sluttande åsen, som sakta höjer sig bakom Gartenhaus. Detta låg däremot på Goethes tid alldeles för sig själft i utkanten af parken, som Goethe småningom med en så utsökt smak förstorade, genom att anlägga gångar i de naturliga skogsdungarna omkring Gartenhaus, samt genom att låta plantera en mängd olika barr- och löfträd, hvilkas gruppering och mångfald af former och färgskiftningar göra Weimars park till en af de naturligast vackra och på samma gång mest konstnärligt anlagda i Europa. Den öfvergår omedelbart i åkerfält, ängsmarker och skogsdungar, af hvilka en, Webicht, sträcker sig fram till Tiefurt, hertiginnan Amalias lilla sommarslott och park — där Goethe en

gång fann ett mjukt, ljusgrått sandstensblock af hvilket en bildhuggare gjorde hans idealbyst till fru von Stein. Ungefär en mil från Weimar ligger mellan skogiga kullar Ettersburgs slott och park. Åt alla håll, utom Weimar-sidan, hade Goethe således i sitt Gartenhaus naturen i omedelbar närhet och kunde njuta den på samma gång som ensamheten, hvilken för hans varelse var ett lika befallande kraf, som dessemellan behofvet af nya intryck. För att trygga sin ro läste han ofta grindarna till broarna, hvilka öfver Ilm ledde från staden in i parken. Den ende, han aldrig kunde vara säker för, var Karl August, hvilken dock lyckligtvis delade sin väns naturlidelse. I Weimars park, på andra sidan af Ilm, där några låga, mossiga kalkstensklippor gifva naturen den anstrykning af allvar, som enligt den tidens parkstil borde vara bakgrund för ett »eremitage» ligger en hydda af trä, täckt med bark. I detta *Borkenhaus*, med sitt enda rum, bodde Karl August i veckotal och signalerade till det på andra sidan Ilm liggande Gartenhaus, när han ville tala med sitt »råd» eller tumla om med honom i Ilm, som då var klarare än nu. Dessemellan tog Karl August Goethe med sig på sina resor; särskildt hörde sommarresorna i Thüringen till de årliga vanorna. När Goethe rider bort från sitt »älskade näste», undrar han hvad som skall hafva gått genom hans själ, innan han »ser det enkla taket igen». Hvar han är, längtar han tillbaka dit och hans dyraste försäkran är: jag kunde ge min trädgård för det! Han

känner tanken att förlora den »värre än döden» och ehuru han, efter inflyttningen till staden, nästan dagligen går ut till sin trädgård, kan han på åratal ej besegra känslan att hafva gjort en oersättlig förlust, när han ej längre bebor den. En gång hade han gått dit ut, med tanken att antaga ett köpeanbud, men när alla rosorna förebrående frågade: vill du skiljas från oss? — kom någon försäljning hvarken då eller framdeles i fråga.

Det lilla hvita huset, som det blef efter Goethes ombyggnad, ligger nu inbäddadt i af honom planterade granar, ekar, lindar och andra löfträd, hvilka å ömse sidor om huset bildade en lummig, af smala sandgångar genomslingrad park. Marken stiger sakta uppåt och slutar i en gräsmatta, på hvilken några päron- och äppelträd stå som kvarlefvor af den frukt-, bär- och grönsaksträdgård, i hvilken Goethe arbetade så flitigt under Gartenhaus-tiden. I spaliern på husets framsida fläta sig ännu klängrosorna, om hvilka han skref till fru von Stein, att, så länge de blommade under hans tak, trädde ingen kärare gäst än hon in under detsamma.

Ingen vanhelgande restaurering har tagit bort den omedelbara samtidighetens doft från Gartenhaus. Det enligt nutidens begrepp så tarfliga huset, men som Goethe efter ombyggnaden fann »utstofferadt långt öfver sin önskan», är verkligen ännu Goethes »älskade näste».

På nedre botten låg kök, skafferi och en sal, som är alldeles bibehållen med sina enkla hvita trädgårdsbänkar och bord. Då man ej åt i själfva trädgården, var det här Goethe hade sina små fester, vid hvilka han undfägnade Karl August, Knebel, Herder eller någon annan med sin trädgårds alster jämte en stek eller dylika solida saker från fru von Steins kök. På golfvet i denna sal var det Goethe bäddade åt de Steinska gossarna, som blifvit öfverraskade af åska, när de en påsk letat ägg i hans trädgård. Goethe, hvilken hela sitt lif älskade barn och blef »ung och lycklig» med dem, var särskildt fäst vid den yngste af dessa gossar, Fritz, och under ett af de år, han hade honom hos sig, skildrar han, i bref till gossens mor, huru Fritz planterar och bygger dammar i trädgården, och fortsätter: »Hans bönor intressera mig mer än mina träd, och jag tackar Gud att han gifvit mig det sinnet, att jag vördar hans akvedukter». Också fru von Stein själf bodde någon gång när Goethe var borta med Karl August, i Gartenhaus, och Goethe fröjdar sig, att hon i hans trädgård ser den första grönskan och hör de första näktergalarna, medan, om hon däremot är borta, han klagar att hon ej med honom glädes åt »doften af trädgårdens rosor, den nyslagna, efter regnet grönskande ängens friskhet och de färska jordgubbarna». Han tillägnar henne sin älsklingsplats i trädgården, som därigenom »dubbelt blef hans». Detta skedde genom den sten, som nu, starkt vittrad, bevaras i nyssnämnda sal, medan en

annan, alldeles liknande, intar den förras plats. Ett par soffor och ett stenbord stå i en halfrundel af ekar, björkar och bokar, dem Goethe planterat, och bakom stenbordet ser man minnestaflan, där Goethe förtäljer att:

Hier im Stillen gedachte der Liebende seiner Geliebten;
Heiter sprach er zu mir: Werde mir Zeuge, du Stein!
Doch erhebe dich nicht, du hast noch viele Gesellen:
Jedem Felsen der Flur, die mich, den Glücklichen, nährt,
Jedem Baume des Walds, um den ich wandernd mich schlinge,
Denkmal bleibe des Glücks! ruf' ich ihm weihend und froh.
Doch die Stimme verleih' ich nur dir, wie unter der Menge
Einen die Muse sich wählt, freundlich die Lippen ihm küsst.

Under dystra höstdagar fann Goethe, att denna sten var »den enda ljuspunkten» i hans trädgård; under varma dagar sökte han där svalkan; i sommarmiddagens stillhet älskade han ännu åttioårig att här i tystnaden höra huru »den store Pan sof». Och ingen annan fläck af trädgården känner den besökande så omstrålad af glöden från de dagar, då Goethe skref, att träden ledo af att trädgårdsmästaren var både poet och älskare, en poet hvilken besjöng sina träd i strofer som dessa:

Sag ich's euch, geliebte Bäume,
Die ich ahndevoll gepflanzt,
Als die wunderbarsten Träume
Morgenröthlich mich umtanzt?

Ach, ihr wisst es, wie ich liebe
Die so schön mich wieder liebt,
Die den reinsten meiner Triebe
Mir noch reiner wiedergiebt.

Wachset, wie aus meinem Herzen,
Treibet in die Luft hinein!
Denn ich grub viel Freud' und Schmerzen
Unter eure Wurzeln ein...

När man genom den åt trädgården vettande ingången träder in i förstugan, har man salen midt för. Går man upp för en kort, smal trappa, kommer man till fyra små rum, af hvilka endast två hafva eldstad; i alla äro fönstren helt små, med fyra rutor, och det är så lågt till taket, att man räcker det med handen; trösklarna äro sneda och golfven sluttande. Det rum, man först träder in i, kallades »det gröna» efter färgen på väggarna; i detta som alla rummen äro de enfärgade, med enkla, smala bårder. Stolar och bord, i tidens hvardagsstil, äro i alla rummen af betsadt eller måladt trä med sitsöfverdrag.

Här i det gröna rummet var det Goethe lät några medlemmar af hofkapellet göra musik, när han kände sig ur stånd att på annat sätt stämma sin själ att fullborda *Iphigenia*. Misstämningen hade många orsaker, bland dem nöden hos arbetarna i en närbelägen ort, och Goethe fann det svårt att »låta kungen af Tauris tala som om inga strumpstickare i Apolda svälte». Från det gröna rummet kommer man in i hörnrummet, där Goethe från sin skrifplats såg träden och ängen genom ett fönster åt gafveln och ett åt framsidan.

I detta lilla arbetsrum var det som, utom *Iphigenia*, också *Faust*, *Egmont*, *Tasso*, *Wilhelm Meister* del-

vis togo form; här diktade Goethe lyriska skönhetsunder, lika naturligt lätt som rosorna knoppades vid hans fönsterkarm eller ännu *der Vogel singt* i boen bland samma klängrosor.

Och här var det som Goethe under sitt glänsande och upprörda ungdomslif alltid fann tid att strö omkring sig de bref, genom hvilka han med den mest oegennyttiga ifver verkade för andra diktares bästa eller med den mest långmodiga, finkänsliga godhet under åratal tröstade, på samma gång som han med sina små medel understödde obetydliga, förolyckade stackare. Här var det han, från mars 1776 till mars 1782, nedskref sina korta dagboksanteckningar och de tusentals, ofta dagliga biljetterna till fru von Stein. Genom såväl de senare som de förra kan man under Gartenhaus-tiden dag från dag följa Goethes stämningar och vanor, genom ögonblicksbilder af ofta betagande skönhet. De visa, att den unge Goethe drack lika djupt vid naturens bröst, som den späde Herakles vid Heras, och Goethe, som Herakles, såg strålen, hvilken nyss stillat hans törst, breda sig öfver himlen som *via lactea*, vägen af eviga stjärnbilder.

Goethe prisar sin lycka att här kunna tillfredsställa sina lidelser: att plantera och rita, till hvilka kan läggas att bada. Än tecknar han i aftonsolen på ängen eller i månskenet i trädgården; en annan dag heter det: »I ån tidigt på morgonen; arbetade i trädgården hela dagen; badade om igen på afton». Eller: »Månskenet

var så gudomligt, att jag sprang från ängen om igen i vattnet». Det är ej undantag utan vanor han skildrar i raderna

> Tauche mich in die Sonne früh
> Bad' ab im Monde des Tages Müh...

Och slutligen fick vattnets oemotståndliga lockelse form, och *Der Fischer* blef det odödliga barnet af Goethes kärlek till Ilm. Goethe lärde sig nu simma och en kväll, när han sålunda »dränkte den gamle Adams fantasier», skrämde han en bonde till vild flykt genom att spela vattengast. Först när Ilm var isbelagd, upphörde baden, men då gick han i stället skridsko på ån eller än hellre på Schwansee. Skridskogång blef raseri under Goethes första vintrar i Weimar, och hela den fina världen beundrade, helst om kvällarna vid hornmusik och bloss, hans vackra löpning. Ej blott i detta fall, äfven dansande, ridande, simmande och fäktande var nästan alltid Goethe den ypperste.

Från hans njutning vattnet till den af ljuset och luften:

»Vårväder; alla träd i min trädgård stå fulla af blom och doft i månskenet... Planterade ekar; härligt månsken efter den skönaste dag... Stormigt väder; stillhet i själen: solblinkar däremellan. Oväntadt vårväder; på ett par dagar grönt. Har blott vegeterat i ro och renhet... Våraningar. Tiden flyter klar, ren, glad som vatten...» En majnatt sofver Goethe på sin

altan i sin blå kappa under storm, regn och åska, och så godt, att sängen sedan smakade illa; en annan majnatt njöt han på samma altan — som nu är nedblåst — sofvande i månskenet »alla himlens härligheter», hvar gång han vaknade; ofta talar han om, att han sof i trädgården. Ensamt dessa vanor voro nog, för att Goethe skulle anses omoralisk af filistrarna, för hvilka ett par söndagspromenader om året inneslöto all naturnjutning, medan Goethe, som en biograf yttrar, »hängaf sig åt vatten och luft, som om de varit laster». Köld eller hetta gjorde för Goethe ingen skillnad. Att sitta hela dagen till häst, sedan hela natten ligga i skogen eller bevista ett dryckeslag, bekom honom intet och vid alla jakter, baler eller eldsvådor var han bland de uthålligaste.

I regeln var emellertid Goethes sofrum inte i fria luften utan i det bortersta af de fyra små kamrarna i öfre våningen af hans Gartenhaus. Under den vackra årstiden var det Goethe en plåga, att hans sunda natur som regel kräfde mycket sömn; han ville helst gått omkring hela natten på skogsvägarna och ängarna omkring Gartenhaus, där han, medan människorna sofvo, såg älfvorna

...... wandeln und singen
Und tanzen einen Traum.

2.

> Ins Dämmerlicht der fernen, schönen Zeit
> Zur Gegenwart wird die Vergangenheit.
>
> *Goethe.*

Året om gör Goethe långa rid- eller fotturer i Weimars omgifningar, umgås förtroligt med folket och lägger deras önskningar eller nöd på Karl Augusts hjärta. Ena dagen finner man honom i Apolda, där han i flera timmar blir »stekt» vid en eldsvåda, vid hvars släckning han så hejdlöst blottställer sig, att han sveder fötter och ögonbryn; en annan dag se vi honom i storm och regn bestiga en bergtopp och dikta *Rastlose Liebe.* Från Kaltnordheim sänder han fru von Stein *Meine Göttin,* och på Ettersburgs höjder sjunger han *Wanderers Nachtlied.* Kring Ilmenau är det, som Karl August och Goethe ställa till vilda nattliga ridter och jakter, eller i bergsmansdräkter dansa med bondflickorna och dessemellan »regera»: t. ex. bese grufvorna eller förhöra brottslingar, efter hvilket Goethe »badar af sig orenligheten» genom att läsa en grekisk skald! Och det kan till och med hända honom och Karl August att väcka de goda undersåtarna genom — pisksmällar på torget i Weimar! Ingen under att hela Tyskland förfasas öfver lifvet där; att den gode Klopstock skrifver sedliga förmaningsbref; att man beklagar att Goethe förför den unge hertigen till utsväfningar — medan Goethe i själfva verket först gjorde en kraftig yngling

och sedan en människa af honom — en mycket ovanlig lycka för en furste!

På Kickelhahns höjd i Ilmenauerskogarna uppfördes en liten hydda lik Borkenhaus, där man ofta tog nattkvarter. Från denna höjd, dit jag ej kom, lär man blicka ned på ett grönt haf af barrskogsbevuxna kullars våglinier. Och en kväll, när Goethe såg ut öfver de i septemberkvällen tigande skogarnas toppar diktades

Ueber allen Gipfeln
Ist Ruh......

Där läste han sista gången dessa af honom på hyddans vägg nedskrifna rader, då han 1831 flytt undan festligheterna i Weimar vid sin sista födelsedag. Han upplefde aldrig någon 28:e augusti efter denna, då han med minnestungt vemod upprepat

...... balde
Ruhest du auch.

Det några mil från Weimar liggande Wartburg och trakten däromkring äro fulla af minnen om Goethe. I den sägenrika gamla borgen är det många syner från det förflutna, man skulle vilja frambesvärja: det omstridda sångarkriget i Sångarsalen — nu mycket mer restaurerad än stämningen kan öfverlefva; den heliga Elisabeths väna bild, i det galleri, där Moritz v. Schwinds härligt naiva fresker nästan försona en med sin på denna plats olämpliga tillvaro; Luther vid sitt arbete i det lilla rummet, med de blyinfattade rutorna, den

gamla gröna kakelugnen, det omålade träbordet och de kala väggarna, nu täckta af spåren från turisthjordens framfötter! En musikus skulle nog helst vilja framtrolla den Bachska släktens årliga familj- och musikfester här uppe på Wartburg; politikern de tyska studenternas möte 1817 i den väldiga riddarsalen, där burscharne skulle gjort ofrivilliga kullerbyttor, i fall golfvet då varit spegelblankt som nu, och där ej en tum af de där i guld och färger prunkande väggytorna då mötte deras ögon. Helst af allt hade jag velat kunna framkalla den kväll på Wartburg, då den unge Goethe där ställde till — flickbjudning, för en hel skara »Misels» från Eisenach, en bjudning, som han sedan beskrifver sålunda för fru von Stein: *die Misels* sade mig alla att de älskade mig: jag sade dem alla att de voro förtjusande!

Det är betecknande för Goethe att icke minnenas utan det närvarandes makt griper honom, när han från sitt rum på Wartburg njuter utsikten öfver Thüringens skogiga höjder och grönskande kullar, frossar af dess härliga linier i solsken och månljus, i åska och dimma, under »luft- och molnskådespel» sådana han säger sig aldrig förr ha bevittnat.

Mycket tidigt under dessa färder börja äfven de naturvetenskapliga iakttagelser, den sträfvan att lära »läsa rent i naturens bok», som hos Goethe blir en allt ifrigare lidelse.

Om emellertid någon af sägnerna satte den unge Goethes fantasi i rörelse, var det väl den om Hörsel-

berget, hvars gröna, mjukt stigande höjd synes midt för Wartburg, detta Hörsel, där en saga låter Tannhäuser träda in till fru Venus. Den unge Goethe anade då knappast, att han själf, en ny Tannhäuser, skulle träda in i Venus' berg, men ej för att stanna där som fånge, utan för att leda skönhetsgudinnan bort från det underjordiska lif, där medeltidstron gjort henne till *Teufelinne*, upp i solglansen att dyrkas af fria andar! Ej heller att han skulle låta tyska sången ljuda i toner, där Wolframs djupsinne och Gottfrieds sinnesfröjd smält samman till aldrig förr hörda harmonier; allra minst att han skulle lösa själarna ur ett hårdare tryck, än det Luther aflyfte.

Hvar man går i trakten kring Wartburg, har Goethe gått före. Han vandrade ofta genom Landgrafenloch och Annathal, trånga dalgångar, där stundom endast själfva den smala stigen tränger sig mellan de af fuktig mossa och ormbunkar täckta, fantastiska svartbruna och röda kalkstensklipporna, men där stundom klipporna skilja sig så mycket isär, attt saftigt gröna löfträdsdungar få rum mellan dem och vägen. På det ålderdomliga lilla värdshuset *Hohe Sonne* — förr ett slott med en sol på taket, hvaraf namnet — ville jag råda alla besökare af Wartburg, hvilka sätta stämning före hotellyx, att taga in. Här låg Goethe allt emellanåt under sina vandringar; härifrån kommer man genom Annathal på skogsvägen till Wartburg, som man ser i blå dis från värdshusets trädgård, genom en uthugg- i de höga träden, hvilka som en ram infatta slottet,

där det ligger på sitt trånga klipputsprång, omgifvet af grönskande stup åt alla håll. Beger man sig öfver höjden, bakom *Hohe Sonne*, kommer man på några minuter till Hirschstein, en mellan 4—500 meter hög platå, från hvilken man genom de skogklädda sluttningarna stiger ned i Wilhelmsthal, där Karl August och Goethe så ofta vistades.

Inga ord kunna återgifva den fullständiga illusionen att vara flyttad till Goethes århundrade, hvilken grep mig den stilla, soliga söndagsmorgon jag första gången såg ned i Wilhelmsthal, där några hvita byggnader, i samma stil som Goethes Gartenhaus, endast större, ligga inbäddade i lummiga lundar på mjuka ängar invid en liten sjö. Rundt om dalen stå bakom hvarandra de skogbevuxna kullarna, här och där med gula sädesfält på sina sluttningar, och slå som en trollring om dalens ro. De fyra, fem slottsbyggnaderna likna idylliska landtgårdar för hundra år sedan, innan industri, järnvägar och telefoner mördat stilla bygders sömn. Dessa hvitrappade byggnader, med gråstrukna knutar och fönsterkarmar och många små rutor i fönstren, samt höga tegeltak, liknande afskurna pyramider, äga den stil, hvilken förblir idealet af ett landthem, det ideal, från hvilket nutidens villor äro så fjärran. Det enda moderna — och naturligtvis stillösa — huset i dalen, skylde lyckligtvis sin blygsel i en talldunge, men bekräftade Ruskins sats: att det är genom tankens försvinnande, våra moderna hus förlorat såväl stil som hemprägel.

Nej, dessa gamla räta och släta hus, där proportionernas harmoni är den enda arkitektoniska utsmyckningen, och där taken hafva mer än husets egen höjd samt äro mossiga och brutna och bilda vindskupor, sådana ens mormorsmor gömde sig i för att gråta med Lotte — de hafva den landtliga boningens äkta stil, de hälsa oss som ett enda stort: välkommen hem!

Invid de gamla, delvis murgrönsklädda husen i Wilhelmsthal stodo stora slokande »sorggranar», sådana 1700-talets ungmör sydde i silke på taflorna, där Lottes tårar synbart rinna vid Werthers urna! Invid dem var en gammal stenbassin med en mossbelupen triton; i de röda klippstupen kring dalen finnas grottor med stenbänkar, och vägar slingra sig i alla riktningar uppför de skogiga bergsluttningarna och genom ängsmarkerna, öfver hvilka nu morgonsolen lekte. Den fulla sommarstämningen förde mig i sinnet Goethes innehållstunga ord, när han en annan sådan härlig sommardag låg sjuk och, full af otålighet, kände dess timmar glida från sig för att aldrig mer kunna njutas: »Till slut lugnade jag mig med tanken, att sommardagar och sommarsol också skola komma, när jag ligger i min graf och aldrig mer kan njuta dem» — och inför nödvändigheten af den resignationen syntes *en* förlorad dag honom till slut ringa. I denna dal och denna stämning kändes emellertid Goethe ännu i den grad närvarande, att man blifvit föga öfverraskad om man mött honom i full *Werther-Montirung*, med blå frack, gul väst och höga

stöflar. Ja, jag nästan väntade det, när jag hörde steg störa stillhetens förtrollning och vände mig om för att upptäcka — en blek nutidsstudent med de af Goethe hatade glasögonen, den största möjliga motsats således till Goethe själf! Det är Wilhelmsthals idyll som Goethe, drag för drag, flyttat in i *Wahlverwandschaften;* hvarje anläggning, romanen talar om, återfinner man här i verkligheten. Goethe åsyftade troligen denna starka motsats mellan naturens frid och människornas tragik i den bok, där han inneslutit så mycket af sitt eget lif, där hvarje drag var upplefvadt, ehuru ej så, som romanen skildrar det. Han sägar själf att enhvar i denna kan se ett djupt sår, som ej vill sluta sig, ett hjärta, som fruktar att helas. Goethe hade i Jena 1807 lärt älska Minna Herzlieb, året efter att han genom vigseln gjort bandet med sin sons mor ännu fastare än förut. Och ehuru omkring fyrtio år äldre än den unga flickan, väckte också han hos henne en så hänförd beundran, att gemensamma vänners omsorg skilde dem åt. Med kärlekens intuition hade Goethe blickat in i den liksom beslöjade, sjukligt känsliga själ, han drag för drag återger i Ottilies. Minna Herzliebs vidare öde — efter några, genom hennes egen obeslutsamhet brutna, erotiska förbindelser ingick hon ett olyckligt äktenskap, där hennes antipati för mannen slutligen blef obotligt vansinne, i hvilket tillstånd hon dog 1865 — bekräftar helt och hållet den geniala psykologien i skildringen af Ottilie. Boken är för vårt århundrades litteratur hvad

fransmännen kalla *une oeuvre mère*, det första försökte att skildra erotikens naturlagar och de — som jordskalf eller liknande fenomen nödvändiga — tragiska följder som dessa lagar kunna framkalla. Ty Eros betraktades af Goethe som en af lifvets starkaste demoniska företeelser, hvarmed han menade dem, som »icke af förnuftet kunna upplösas eller klargöras». Han hade redan som ung erfarit makten af de mystiska — magnetiska och elektriska — krafter, han ansåg innebära okända framtidsmöjligheter för människan. Men det var ej blott denna mystik han menade med det demoniska, utan den disposition hos en människa, genom hvilken hon själf verkar som naturmakt och behärskar naturmakterna liksom människorna på ett särskildt sätt. »Själf äger jag ej, säger han, en demonisk natur, men jag är underkastad sådana naturers inflytanden.»

3.

Mit dem Schiffe spielen Wind und Wellen
Wind und Wellen nicht mit seinem Herzen.
Herrschend blickt er auf die grimme Tiefe
Und vertrauet, scheiternd oder landend
Seinen Göttern.

Goethe.

Dessa erotiskt demoniska inflytelser voro kanske under intet förhållande så ingripande i Goethes lif som under Gartenhaus-åren. Charlotte von Stein är icke den enda kvinnliga gestalt, minnet möter i hvarje rum där, på hvar stig i trädgården: Goethe drages också af en annan makt »som en komet ur sin vanliga bana».

I maj 1777 synas dessa stridande krafter jämnstarka. Från denna tid meddela dagboksanteckningarna ena dagen: Corona var hela dagen hos mig i trädgården; den andra: ☉ (det är med solens tecken fru von Stein nämnes i dagboken) åt kväll hos mig i trädgården. Eller: jag var till middag hos Crone... På aftonen hos ☉. Ena dagen vandrar han med Crone till Belvedere, den andra med fru von Stein i Stern; ena gången gör han ridturer med den förra, den andra går han månskensturer med den senare. Än ser man den nye Apollo jaga den nya Daphne-Corona genom trädgården i det glittrande majregnet, eller sluta en »gudomlig dag» med att höra henne sjunga visor till sin guitarr i månskenet; än gör han bot för dessa fröjder hos fru von Stein. Under sådana förhållanden är det icke underligt, att man mellan dylika meddelanden läser i dagboken: »Fieberhafte Wemuth ... Leiden und Träumen... Dunkel und Stille...» eller att han känner sig »upprörd af tankar på ödet och förhållandena», af »själens omkastningar», af vissheten att »lifvet är inveckladt, ödet oundvikligt, allt underbart».

När Goethe kom till Weimar, hade han just slitit sig från den sista af de unga flickor, hvilka varit från hans himmel snart bortblåsta, lätta sommarskyar, dem han med sin egen glöd rosenfärgat. Och han hade redan sett bilden af en kvinna, som i den grad gripit honom, att hon var målet för hans ifriga längtan till Weimar. Den vakne fysionomisten hade af hennes

silhuett, bland mycket annat, äfven anat »en själ, hvilken såg världen som den var, men genom kärlekens medium»; en natur, kännetecknad genom »eftergifvande fasthet», det drag, Goethe ansåg vara den kvinnliga erotikens grundelement. Också förälskade han sig genast i originalet — Charlotte von Stein — vid ankomsten till Weimar och gaf henne alla fullkomligheterna hos sitt drömda kvinnoideal, hvilket han på ålderdomen säger sig aldrig i verkligheten hafva funnit, utan kallar då kvinnorna silfverskålar, i hvilka han lagt sin medfödda ideala åskådnings gyllene äpplen. Omedelbarhet; en — utan reflexion eller pliktregler — spontant handlande, sund och lifsduglig, enhetlig och ren natur, ur hvars outtömliga djup framvälla verksam godhet, känslig styrka, naiv enkelhet, behagfull kraft och en innerlig, icke hetsig värme; en ofelbar adel i instinkten, en fullt substantiell verklighetskänsla, en vibrerande självfullhet, en äkta arbetsglädje, ett enkelt, fast grepp om det hvardagligt nödvändiga, en klar blick på yttervärlden, klokhet utan möda, bildning genom få böcker — alla dessa drag, dem Goethe själf uppräknar, är det äfven, han hos nästan alla sina käraste kvinnogestalter, från och med den brödutdelande Lotte, förhärligar. Och så helt har Goethe med sina diktade kvinnor nått konstens högsta triumf: intrycket af nödvändighet, af att de ej *kunde* vara annorlunda; i den grad förnimmas de som organiska, lefvande, outtömligt innehållsrika varelser, att hans kommentatorer på nytt förälskat sig än i den ena, än i den andra af de

kvinnor, som varit hans diktnings urbilder. Ifrigt sträfva de att göra hvardera sin förälskelses särskilda föremål också till Goethes stora kärlek, medan de nedsätta de andras betydelse! Ingen har blifvit mer upphöjd eller mer nedsatt än fru von Stein; med hvad rätt är ej här platsen att utreda. Mest vittnesgill torde dock fortfarande Goethe själf vara, som under tio år i tusentals kärleksbref på tusentals sätt säger om henne:

»Kanntest jeden Zug in meinem Wesen,
Spähtest, wie die reinste Nerve klingt,
Konntest mich mit einem Blicke lesen,
Den so schwer ein sterblich Aug' durchdringt.
Tropftest Mässigung dem heissen Blute,
Richtetest den wilden, irren Lauf,
Und in deinen Engelsarmen ruhte
Die zerstörte Brust sich wieder auf.

— — — — — — — — — — — — — — —

Fühlt sein Herz an deinem Herzen schwellen,
Fühlte sich in deinem Auge gut.
Alle seine Sinnen sich erhellen
Und beruhigen sein brausend Blut!»

Men de lidanden hans hemliga, hemlösa kärlek tillika beredde Goethe, voro så stora att han, ehuru villig att af fru von Stein låta föra sig från *das Miseln* — Goethes ord för flirtation — dock står tvekande att binda sitt lif vid en kvinnas, som, gift och mor till tre söner, vare sig af världsklokhet eller pliktkänsla aldrig kan ge honom ett hems lycka, medan han i ett par andra kvinnoögon läser rika löften om denna lycka, för hvilken han var så danad och så känslig.

Redan som student i Leipzig hade Goethe beundrat Corona Schroeter och hjälpt andra beundrare att göra vers till henne. När hertiginnan Amalia önskade en primadonna till sin, af hennes familj och hof bestående amatörteater, reste Goethe till Leipzig och engagerade Corona, hvilken i november 1776 sjöng första gången i Weimar och eröfrade alla — utom fru von Stein. Corona, som var dotter af en musikus, hade utmärkta musikaliska färdigheter: hon var artist på piano och guitarr, komponerade och sjöng med behag; var framstående som skådespelerska och målarinna med talang; därtill hade hon omfattande språkkunskaper och stor beläsenhet. Konstnär på alla områden, där fru von Stein blott var dilettant, har Corona däremot icke den tidens lätta artistseder. Hennes ädla, kvinnliga värdighet skaffade henne tvärtom i Weimar allmän aktning, i synnerhet när det blef kändt, att den genast förälskade Karl August fann henne »lika marmorkall som marmorskön».

Goethe skref strax från Leipzig till fru von Stein, att Corona var en ängel, och att han önskade till Gud, han kunde få en sådan hustru, »men», tillägger han, »hon är icke nog lik dig». Corona, som var något mer än ett år yngre än Goethe, hade mycket af hvad han själf till öfverflöd ägde; men den sju år äldre fru von Stein hade däremot hvad han aldrig förr mött hos de unga flickor han ägnat sin kärlek, den utvecklade kvinnans sammansatta och rika själslif. Hon besatt

därjämte, hvad Goethe kände sig behöfva, den måttfulla, visa självbehärskningen. Här gaf Goethe ej blott, han var äfven i andligt afseende mottagande, och när Goethe i prinsessan Leonora tecknar Charlotte von Steins personlighet — han skrifver ofta: i dag har jag varit samman med dig hela dagen, ty jag har arbetat på *Tasso* — är det icke blott älskarens vittnesbörd man har för likheten. Också Goethes besinningsfulle vän Knebel, liksom andra samtida, vitsordar fru von Steins klara förstånd, visserligen utan entusiasm men med värme för andliga ting; hennes lättrörda känslighet, hennes lifliga uppfattning, hennes vakna vetgirighet, hennes fina takt, hennes rättframma, enkla, måttfulla behag, där intet var »för lätt, för tungt eller för fritt».

Men dock blef den så mycket yngre, skönare och rikare begåfvade Corona en farlig medtäflerska, och en, som därtill ständigt sammanföres med Goethe genom teatern, där de mot hvarandra spela hufvudrolerna i hans dramer, som uppfördes

Auf Höhen Ettersburgs, in Tiefurts Thal,
Im leichten Zelt, auf Teppichen der Pracht,
Und unter dem Gewölb' der hohen Nacht...

Gladare dagar upplefde Goethe ej i Weimar, än när amatörtruppen, med matsäck och vin gaf sig ut om sommarmorgnarna till dessa repetitioner och representationer, under hvilka man åt frukost och middag i fria luften — vid Ettersburg lär ännu den bok stå,

under hvars löfhvalf man slog sig ned och i hvars bark »truppen» ristat sina namn — och där man sedan spelade antingen inomhus eller på den af bokskogen bildade teatern, där kulisserna voro klippta träd, där skogskullar och ängsmattor voro fonder och ett ihåligt träd sufflörlucka. Eller också spelade man vid Tiefurt, på stranden af Ilm, mellan dess alar och på dess grässmattor. Denna »natur-teaters» skönaste minne var en juliafton, då *die Fischerin* uppfördes, och *Erlkönig* ljöd för första gången, sjungen af Corona till en af henne komponerad melodi, och där, i slutscenen, en mängd facklor speglades i Ilm, medan stjärnorna tändes på sommarhimlen. Ej blott på teatern, äfven vid alla de baler, redutter, konserter och slädfärder med bloss, som om vintrarna aflöste hvarandra, var Corona alltid näst Goethe själf, den främsta, genom sin konst och sin skönhet. Det ögonblick, då hänryckningens varma svallvåg lyfte båda till samma svindlande höjd, var när *Iphigenia* — den 6 april 1779 — första gången uppfördes med Goethe som Orestes och Corona i titelrolen. Intrycket var så utomordentligt, att den generation, hvilken då fick dikten i denna prosaredaktion, saknade detta första outplånliga intryck, när senare *Iphigenia* framträdde i bunden form. Samtiden tröttnade aldrig att skildra Goethe och Corona i deras grekiska dräkter, såsom de fullkomligaste uppenbarelser af det manliga och kvinnliga människoidealet. Corona föreställde ej, hon var Iphigenia genom antik skönhet och plastik,

genom deklamationens konst, genom majestätisk gratie i hvarje sin rörelse, hög adel i hvarje sitt uttryck. Och i skalden-Orestes såg man en »lefvandegjord Apollo, den fullaste jordiska uppenbarelse af kroppslig och andlig skönhet och fullkomlighet».

När Goethe kommer hem på aftonen till Gartenhaus, efter detta sin ungdomsskönhets och sitt snilles mest strålande ögonblick, tar han fram sin dagbok och antecknar: »Iphigenia spelad. God verkan, i synnerhet på rena människor».

Det är i sådana obevakade ögonblick, människan visar sitt innersta jag. Och det jag, som uppenbaras genom en sådan rad på en sådan kväll, visar en natur, om hvilken man förstår att Herder kunde yttra, att människan var värd ändå mycket mer kärlek än diktaren, liksom Wielands ord att han ville Goethe *aus Liebe essen!*

Om man hade valet mellan att äga kvar ofvan anförda dagboksrad eller det under af rosigt lefvande, organiskt växande marmorskönhet, som heter *Iphigenia* — då blefve valet svårt! Lyckligtvis behöfver man icke välja.

Från denna tid var det Corona äfven utom scenen gärna gaf det »helleniska» intryck, samtiden ofta antyder, genom att bära grekiska dräkter. När Wieland träffar henne och Goethe vid grottorna i parken, synes hon honom sålunda genom sin »enkla, men raffineradt insiduösa klädsel, sin ädla attiska elegans» vara traktens framskymtande nymf.

Under dessa år i Gartenhaus, då

Mit dem Schiffe spielen Wind und Wellen,

blir det fru von Stein, som kommer Goethes farkost att flyga förbi den fagra vik, där hans förkroppsligade Iphigenia kunde blifvit prästinna, ej hos Diana, men vid härden i ett hem. Omkring 1781 är striden slut, och Goethes kärlek till fru von Stein icke endast »en oaflåtlig resignation». Hans dikter — där man öfverallt har att läsa Lotte för Lida — glöda af hans stora lycka; så ock hans bref, hvilka nu i hvarje rad bära vittne om innerligheten i deras samlif. Brefven visa, huru ifrigt han år från år till henne hembär ej blott de skördar, som växa på hans själs marker — dem han säger henne »plöja och så» —, utan äfven skördarna från sin trädgård. Med morgonbiljetterna följa vårens crocus, snödroppar och sparris, sommarens rosor och jordgubbar, höstens frukter. Goethe, som var vegetarian till sin smak, unnar sig aldrig att njuta hvad han kan sända henne; ja, när han på en resa skickat henne tjugutre apelsiner men glömt en, förargar detta honom, oaktadt apelsinen kom väl till pass att läska honom själf. Ofta söker han få komma och samman med henne äta de sparris eller meloner han sänder; är han af arbete kvarhållen i Gartenhaus, ber han att med budet få en korf eller något annat till middag, ty hans ungkarlshushåll förestås af en betjänt, hvars yppersta prestation är — *Eierkuchen!* För öfrigt ordnas genom dessa

morgonbiljetter samvaron under dagen: promenader i parken eller läsning i fru von Steins hem eller musik i Goethes trädgård eller te där samman med Knebel, Herders eller andra.

I de flesta brefven lämnar naturens stämning Goethe bilder för att uttrycka sin kärlek och sitt behof af kärlek, till exempel: »I dag är det mulet — gif mig en solglimt genom ett ord af kärlek... I dag skiner solen — gör dagen dubbelt solig för mig genom en rad af ömhet... Min själ sluter sig som blommorna, när min sol vänder sig bort... med morgon- och aftonmolnen flyger min själ till dig... Kärleken är min afton- och morgonstjärna: den går ned efter solen och upp före den...» Genom brefven till fru von Stein följer man ej blott Goethes yttre utan äfven hans innersta lif under tio år. Någon har kallat dem »die liebenswürdigsten Liebesbriefe», som någonsin skrifvits. De glöda af oaflåtlig, öm omtanka, af spontan, allt omfattande hängifvenhet, af full väsensgemenskap, af den jublande och ödmjuka tacksamhet, som följer all äkta och lycklig kärlek. De visa, att ej en skymt af sentimentalitet fanns kvar hos *denna* Lottes älskare: frihet och friskhet, enkelhet och sanning känneteckna hvar rörelse hos den underbara själ, som i dem speglas.

Brefven sträcka sig mellan 8 januari 1776 till 8 juni 1789 och deras ton växlar naturligtvis under denna tid med de växlande förhållandena. De börja med klagan öfver hans vanliga öde: att älska utan att bli älskad

tillbaka; med försäkran att hon är den enda kvinna, hvilken ingifvit honom en kärlek, som gjort honom lycklig, ehuru han ser henne oåtkomlig som stjärnan och lider af sitt ständiga behof af samvaro med henne, hvilket dock så sällan tillfredsställes. Han önskar att han kunde låta bli att älska, »men utan kärleken är jag intet; kärleken ger mig allt och när jag ej älskar, tröskar jag endast halm»... »allt blir ofruktbart, som ej kärleken inger mig. Det är tragiken i Goethes erotiska tillvaro att nu, då den själfulla, sympatiska, djupt individuella kärleken gick upp för honom, han ej var lycklig nog att — som till exempel Browning — möta en honom jämnbördig kvinna, hvilken helt kunde blifva hans. Men trots all den halfhet och hemlöshet, som förhållandet till fru von Stein medför, behärskar det honom dock i tio år och under ett klart medvetande om att endast fördjupandet gaf den fulla skönheten och betydelsen åt deras erotiska förhållande.

Redan 1776 skref han: »Det förblir evigt sant: att begränsa sig, att helt behöfva blott ett föremål eller några; att djupt älska dem, hänga vid dem, från alla sidor tillägna sig dem, helt förenas med dem, detta gör diktaren, konstnären och — människan... Att lefva skild från sin älskade är icke att lefva»... Han lider af denna aldrig stillade längtan efter ett helt samlif. Och alla de världsliga hinder, hon lägger i vägen för den glädje han *kunde* äga, alla hennes tvifvel skulle, säger han, för länge sedan ha jagat bort honom, om hans känsla

varit mindre djup... När hon är borta säger han »inte ett enda ord ur sitt innersta, men talar och berättar hela dagen i tankarna med och för henne»... »Du lär mitt fordom slösande hjärta att spara sig... Allt hos dig binder mig allt fastare med vänskapens, kärlekens, nödvändighetens, lidelsens, vanans band... Vi äro oskiljaktiga: låtom oss alltid tro det och alltid säga hvarandra det... Hvarken djup eller höjd kan skilja oss. Jag önskar att det funnes ett löfte eller sakrament, som äfven synligt, lagligt kunde göra mig till din!... Du är min andakt... Gif mig af din godhet, din vishet, din måtta och ditt tålamod! Fullborda ditt verk, gör mig helt god. Du kan det, ej blott genom att älska mig: din makt blir oändligt större, om du äfven tror att jag älskar dig... Jag ville ge mitt lif för att åter mottaga det ur dina händer! Till en del sker det ju redan så, och denna del är det, jag tycker bäst om hos mig själf... Himlen är mulen, men hos dig är allt klart. I morgonens stillhet har jag hållit ett loftal öfver dig och öfver kvinnorna. Edra känslor äro alltid lefvande och verksamma. Ni kunna ej älska och vårdslösa. Den hjärtats öppenhet och ro, som du återgifvit mig, äro för dig ensam och allt godt, som för mig och andra uppstår därur, är äfven ditt... Du har återgifvit mig min forna håg att göra andra godt och med den har mitt lifs glädje återkommit»... Åskvädret är honom kärt, ty det för hennes oroliga tanke till honom och han välkomnar Mars' röda stjärna, emedan han vet att hon ser den stå öfver hans

trädgård och därvid minnes honom! Allt, som tillhör henne — ej blott hennes barn nej, äfven hennes man — önskar han visa välvilja. »Jag är, skrifver han, mer din lifegen än du anar... vid din själ är jag alltid bunden; din kärlek är mina dagars ljus, ditt bifall är mitt rykte.» När han skickar henne ett sitt drama säger han: »Här finner du ett arbete af en viss Goethe, som fått ett stort rykte genom sina skrifter... och föddes 1749 för att älska dig i år och hela sitt lif». Han har svårt att slita sig från papperet, som han skrifver på till henne — i synnerhet första dagen efter en skilsmässa — då hvar fiber i hans väsen drar honom till henne... »Hela mitt lif har jag haft en idealisk önskan om det sätt på hvilket jag ville bli älskad... Hos dig har jag funnit det, du, dig alltid lika, alltid oförlikneliga»... Allt det i hans väsen tillslutna utvecklar hon och han kan nu lättare umgås med människor, ty »den, som har ro och lycka i kärleken, kan vara sann mot alla och fri, emedan han intet vill af någon»... När Goethe på natten grätit af fruktan att förlora henne skrifver han: »Mot allt annat har jag en jämvikt inom mig själf, mot detta icke... Vi två äga skatter, dem kungar skulle vilja vinna — låt oss i stillhet njuta denna vår lycka.... Säg mig att du älskar mig, så att min själ har ett fäste... Det är en outsäglig lycka, när tankar och känslor utbytas mellan två väsen, utan att någonsin stöta emot, hållas tillbaka eller skrämmas bort»... Men när hennes misstro sårat honom klagar han... »Jag är bedöfvad. Detta är som

döden... Lika djupt som kärleken inträngt i mitt inre har smärtan funnit väg dit... Jag sitter blott och stirrar framför mig; i hela mitt väsen råder tomhet; jag är lam, som en af blixten berörd... Hvarje tvifvel från dig uppväcker en jordbäfning i mitt hjärtas djup... Blott en fläkt, ett ljud, som kommer till mig från dig under en misstämning, förvandlar hela atmosfären omkring mig»... Och när allt åter blifvit godt utbrister han:

»Du är mitt enda nödvändiga. Liksom en ljuf melodi lyfter oss upp i höjden och bäddar med ett mjukt moln under våra sorger och smärtor, så är för mig din kärlek, ditt väsen. Jag går omkring bland främmande och bekanta som om jag sökte dig; jag finner dig icke och vänder åter till ensamheten... Jag är transubstantierad i dig... Jag kommer i afton och klappar på din dörr blott för att höra din röst... Hur tomt och kallt allt är i världen utanför, hur fullt och varmt hos dig»... Eller en annan gång, »Jag bär i dag min middagsmat öfver till dig, för att bli dubbelt mätt i din närhet»... »Hur underbart,» utbrister han en gång, »att en människas hela, innehållstunga lycka hänger på en enda tråd!» Han njuter intet fullt utan henne och har blott den önskan att kunna »stegra sitt eget väsen, så att hon ständigt skall finna mer att hos honom älska». Då han ej får vara med henne, tillbringar han helst aftnarna ensam; han har ej håg för andra hjärteplikter, till exempel att skrifva bref: ty ingen har för honom »de förståelsens toner och halftoner», som hon hänrycker

honom med. Och han undrar om ej denna fullkomliga sympati berodde på att hon i en föregående tillvaro varit hans maka? Åtminstone hoppas han att i nästa tillvaro endast behöfva älska en gång och då henne, med hvilken en så fullkomlig valfrändskap förenar honom.

Han känner sig ej ens som »ett helt, självständigt väsen utan henne»... Han får aldrig nog långa bref af henne; han tigger att också få läsa hennes dagbok; han hungrar efter allt af henne — också hushållsdetaljer, hvilka visa honom hennes »innerlich thätige und köstliche Seele»... Och själf kan han ej förmå sig att skicka en tom sida i ett bref, ty hans »kärleksfullhet skulle då ej i brefvet äga ett adekvat uttryck»... Men när hon åter och åter bedrar honom på samvaron utbrister han: »Mor och fosterland har jag satt tillbaka för dig — och du lämnar mig ensam!»

Ingen — som öfver hufvud har en aning om kärlek — kan vid läsningen af dessa utdrag ur Goethes bref till fru von Stein undgå att finna huru icke hans flyktighet men pinande yttre förhållanden slutligen slita ut denna stora känsla, hvilken i dagern och fullheten skulle ägt så många möjligheter att fortlefva. Han känner omkring 1784 sitt beroende såsom rent sjukligt — ehuru »en sjukdom, som är mig kärare än hälsan», skrifver han, »och från hvilken jag ej ville tillfriskna».

Men af sådana sjukdomar antingen dör eller tillfrisknar man. Goethe säger med sanning om kärleken

att »den är det enklaste och nyckfullaste i den nyckfulla sammansättning, som kallas människa... än en stjärna, hvars bana man på pricken kan uträkna, än en komet, som förvirrar iakttagaren.» Goethes förhållande till fru von Stein tillhör ej det senare slaget af erotiska fenomen. Det var tvärtom en — ur de gifna förutsättningarna framgående — nödvändighet att denna kärlek måste upphöra just på grund af djupet i densamma, det djup, som, under andra förhållanden, troligen kommit den att alltid fortlefva.

*

Men dessa förtroliga bref spegla äfven Goethes natur i många andra förhållanden. Man ser huru han, som senare hans Faust, »grep in i fulla människolifvet»; ser honom njuta sina framgångar, sin kraftkänsla, utan en skymt af fåfänga eller självspegling, af förhäfvelse eller flärd, liksom man ser honom bära sina vedervärdigheter — af Karl August, af hoflifvet, af sitt hämmade arbete — med lugnt jämnmod. »Min Tasso ligger på min pulpet och ser så vänligt på mig,» skrifver han, »men huru räcka till? Jag måste ju baka kommissbröd af allt mitt hvete.» Utan jämmer ser han sin tid — Goethes tid! — splittras på obetydligheter, hvilka han dock söker göra innehållsrika, genom att bruka dem till öfning, till kraftutveckling, till vinnande af en lyckosam, skicklig hand med alla lifvets uppgifter, och han lär sig hemligheten af »att aldrig ha ledsamt: att alltid gå helt

upp i hvad man gör». Medan hans själs böljor sålunda »drifva kvarnar», ser han dem dock dessemellan »höja sig i luften som springbrunnar» och »passgångarens hvardagslunk förvandlas till vingehästens flykt». »Ty jag är nog egentligen ämnad till skriftställare», tillägger han — Goethe! — med full naivitet.

När han senare talade om denna tid, säger han att han ofta hade svårigheter öfver hvilka han i sin ensamhet grubblade så, att hans hela varelse samlas *in den Augenknochen* tills han slutligen fann att med lugn och rättframhet skulle han reda sig. »Jag har kunnat vänta i ett halfår, tålig som en hund, men sedan med en så absolut våldsamhet trängt mot mitt mål att jag nått det», säger han själf — en konst, hvilken behöfde läras af de ungdomar, hvilka tro att de gå under på grund af sin genialitet, medan de i stället gå under af brist på genialitet och öfverflöd på karakterslöshet!

Under plågan af att ej »i frid få utbilda sin egenart», jämför Goethe en gång sitt öde med Dürers, hvilken »tafatt bytte bort sina härligheter mot ett ringa vederlag», ett öde, som djupt rörde Goethe, hvilken ju ej heller ostörd får lefva samman med *den Geistern*, ehuru han dock anser sig själf i stånd »att reda sig en smula bättre än Dürer förmådde». Och i själfva verket hade Goethe i hög grad den starka personlighetens makt att sig till godo bruka äfven vidriga omständigheter; att just genom det yttre trycket eggas till

den inre frigörelsen, medan den svaga personligheten — som blir omständigheternas kastspole — kallar sig deras offer, när tillvaron ej skänker just den apparat, som anses oumbärlig för utförandet af drömda kraftprof!

Goethes kärlek till Gartenhaus är endast ett af de många uttrycken för hans visshet att

Wir wenden uns, wie auch die Welt entzücke,
Der Enge zu, die uns allein beglücke...

Det är ett alla brefven genomgående drag att han lidelsefullt längtar efter »den rena ensamheten» med sin älskade och frihet från andra människor; efter »stillhet och bestämdhet, sanning och enhet i sitt lefnadssätt.» En gång utbrister han: »Ingen vet, med huru många fiender jag måste kämpa för att åstadkomma det lilla, jag frambringar.» Och han fortsätter:

»Jag ber er, ni åskådande gudar, att icke utskratta min sträfvan, min strid, mina bemödanden — men le, det må ni gärna göra och hjälpa mig!» Stundom utbryter han i ord som dessa: »Att människan kan göra så mycket för sig själf och så litet för andra! Att man aldrig helt kan stilla sin önskan att gagna andra människor!... Jag arbetar ut mig för andra och bryr mig knappt om att röra ett finger för mig själf». Detta drag i Goethes natur förbise alla de, hvilka på grund af hans växande själfkoncentration, bedöma honom som egoist. Han ger nyckeln till sin utveckling när han utbrister: »Må jag dagligen bli allt mer hushållsam, för att sålunda

kunna bli allt gifmildare, vare sig med gods och guld eller med lif och död...»

Goethes brefväxling med fru von Stein är oumbärlig för en hvar, hvilken vill iakttaga hans självuppfostran. Han erkänner huru han, mot sina självförslösande tendenser, måste sätta flit, ordning och plan i sina företag och i gången af sin bildning, och man ser huru han brukar hela sin energi för att samla, att stilla och begränsa sig, men tillika gränslöst tillgodogöra sig det han omfattar.

Sålunda skrifver han — för att välja några citat bland hundra: »Huru litet människan behöfver och huru kärt detta lilla blir henne, när hon känner huru mycket hon behöfver det! ... Helt stilla har jag varit hemma, läst, sysslat, tänkt på dig. Jag är helt och hållet skapad till privatmänniska och förstår ej huru ödet kunnat stoppa in mig i en statsförvaltning och en furstefamilj...» Ständigt uttalar han sin känsla af deras lycka, som lefva i helt äkta, enkla, naturliga förhållanden, *in den reinen Kreis sittlicher und sinnlicher Reize.*

Man känner att inga små motiv, endast kärleken och vänskapen, kvarhålla honom i Weimar så länge tills det blir för sent att annorlunda gestalta lifvet.

Eller med hans egna ord:

...Gewiss ich wäre schon so ferne, ferne
Soweit die Welt nur offen liegt, gegangen,
Bezwängen mich nicht übermächt'ge Sterne,
Die mein Geschick an deines angehangen.

Dass ich in dir nur erst mich kennen lerne,
Mein Dichten, Trachten, Hoffen und Verlangen,
Allein nach dir und deinem Wesen drängt
Mein Leben und an deinem Leben hängt.

Under dessa år, då han kallar sig »en fågel vecklad i garn, som hindra honom ej att känna, men att bruka sina vingar», är fru von Stein framför allt af betydelse, som den, hvilken lägger sin styrka till hans egen, när det gäller att göra det bästa af hvad som är. Han har i början plågats af den andliga fattigdomen i Weimars hof- och sällskapslif, men fru von Stein råder honom att bruka umgänget med »den nation som kallas stora världen» till öfning i själfbehärskning och snabbfyndighet. Han blir allt mer säker i fråga om formen och därigenom frigjord i sitt inre; han lär att »inrätta sig för världen utan att ge efter något af det, som i inre mening uppehåller och gör honom lycklig». Fru von Stein blir under detta den allt mer oumbärliga, som ersätter honom »syster, mor och fädernesland». Ett »band starkare än naturens» förenar dem, och när Goethe flyttat in till Weimar, är han i synnerhet glad åt att han ser hennes fönster från sitt nya hus!

Vid samma tid som Gartenhaus-perioden slutar också den så kallade geniperioden, hvars nöjen Goethe 1782 skildrade i dikten *Auf Miedings Tod.* Amatörteatern upplöstes året efter, då Goethe äfven med poemet *Ilmenau* reser ett dikteriskt minnesmärke åt det glada jägarlifvet i dess skogar. Ungdomsyran hos Karl August och hans krets började vid denna tid stillna,

och Karl August, hvilken trots all sin besvärlighet intresserar Goethe, emedan han ensam »är stadd i vardande, medan alla de andra äro färdiga som svarfvade dockor», blir mindre kaotisk. Det börjar gå upp för honom, att »fyrverkerier ej göra effekt på ljusa dagen», såsom det längesedan blifvit klart för Goethe själf — ehuru han aldrig ångrade denna ungdomstid, utan tvärtom högt uppe i ålderdomen ifrigt försvarar »ungdomens rätt att göra galenskaper för att sedan ha stoff att lefva af», att bygga upp sin lifserfarenhet med!

Men när Goethe i mars 1782 afslutar den dagbok, som så rent och omedelbart visar hans ungdomslif och själfuppfostran, är detta vårbrytningens skede i hans eget lif slut. Det är som man, han lämnar Gartenhaus, hvilket bevittnat hans ungdoms svagheter och fröjder, strider och segrar. Men ännu i hans sista år såg man den gamle i en blå kappa — liknande den i hvilken han som ung sof på balkongen — i sin trädgård vårda sina planteringar, under dessa njuta nuet och lefva om ungdomen, hvars fagraste tider kommo honom till mötes under dessa träds gröna skuggor och med dessa rosors doft, de tider om hvilket minnet här hviskade med morgonvinden och brann i aftonstjärnan.

Aldrig har väl en vrå af jorden så blifvit blod af en diktares blod, som Goethes trädgård. Och när man dröjande lämnar dess klassiska mark, ljuder inom en Goethes sista »kärleksdikt», den till hans Gartenhaus, i hvilken han sammanfattar sitt lif där:

Der's gebaut vor fünfzig Jahren
Sieht es noch am Wege stehn,
Liebespaar vorübergehn,
Wie wir andern damals waren,
Als die Büsche lieblich kühlten,
Lichter in dem Schatten spielten;

— — — — — — — — — —

Uebermüthig sieht's nicht aus,
Hohes Dach und niedres Haus;
Allen, die daselbst verkehrt,
Ward ein guter Muth bescheert.
Schlanker Bäume grüner Flor,
Selbstgeflanzter, wuchs empor;
Geistig ging zugleich alldort
Schaffen, Hegen, Wachsen fort.

Goethe i Italien.

Ich träumt und liebte sonnenklar,
Dass ich lebte ward ich gewahr.
Goethe.

1.

Då Goethe på ålderdomen slutade skildringen af sitt lif intill den stund, när han anträdde färden till Weimar, anför han sina egna ord i *Egmont:*

»Wie von unsichtbaren Geistern gepeitscht, gehen die Sonnenpferde der Zeit mit unsers Schicksals leichtem Wagen durch; und uns bleibt nichts, als, muthig gefasst, die Zügel festzuhalten und bald rechts, bald links, vom Steine hier, vom Sturze da, die Räder abzulenken. Wohin es geht, wer weiss es? Erinnert er sich doch kaum, woher er kam!»

Och i sanning: hvarthän än den unge Goethe väntat att solspannet skulle länka färden — icke hade det varit till den plats, dit det i och genom novemberresan till Weimar 1775 förde honom: som en regerande furstes främste rådgifvare. Men en gång kommen på denna

plats, sökte Goethe motsvara den afundade utmärkelsen genom ifrig verksamhet på alla de mångfaldiga områden, som så småningom lades under hans öfverinseende.

Goethe fann under denna, alltjämt ökade, arbetsbörda, olägenheten af att bo utanför staden men kunde dock ej förmå sig att lämna Gartenhaus förr än efter långt besinnande. Slutligen meddelar dock hertiginnan Amalia Goethes mor, att dennas älskade *Hätschelhanz* ändtligen i nåder resolverat sig att hyra ett hus i staden, att hon, hertiginnan, ämnar skaffa honom nya möbler, emedan han är så *hübsch, fein und gut,* och att fru Aja skall vara så vänlig att skicka prof på möbelsitser för detta ändamål.

Huset vid Frauenplan, nu Goetheplatz, hvilket Goethe först som hyresgäst och sedan som ägare bebodde — från juni 1782 till sin död 1832, således nära femtio år — hade vid inflyttningen ej sitt nuvarande utseende. Karl August lät bygga om det, medan Goethe var borta under den franska kampanjen, och det var endast småningom Goethe hade råd att skaffa de samlingar och ge huset den utstyrsel, som syntes dåtidens Weimar »palatslik».

Elden hade förstört slottet i Weimar, innan Goethe kom dit, men det reste sig på nytt under hans öfverinseende. Och endast några minuters väg från detta ligger Goethehaus, så att efter Goethes inflyttning till staden hade Karl August honom ständigt lika nära, som när de bodde midt emot hvarandra på ömse sidor om Ilm.

Karl Augusts ofvan nämnda ombyggnad är orsaken att en bild saknas af Goethes miliö under tiden omedelbart före och efter den italienska resan, — medan man i Gartenhaus äger den yttre värld, öfver hvilken Goethes ande göt sitt klaraste morgonljus och i det nuvarande Goethehaus den omgifning, öfver hvilken middagens solflöde och aftonens glöd strömmade rikast.

Under de resan närmast föregående åren saknar Goethe dagligen och djupt sin fridfulla bostad i Gartenhaus. Med förlusten af denna, säger han, har en af de båda trådar brustit, som hållit honom fast i Weimar.

Allt mer täres han af den »själens hemsjuka» till Italien, som slutligen gjorde honom ur stånd att se på en gravyr från detta land eller att öppna en latinsk bok — utom sin lifsbok, Spinozas *Etik* — en hemsjuka, hvilken gaf sig uttryck i Mignons sång, som blef diktad innan Goethe sett Italien. Allt starkare kände han att han skulle gå under, om hans trånad ej nu tillfredsställdes. Men jämte hans sugande längtan medverkade flera andra orsaker till att resan 1786 — nästan lik en flykt — slutligen blef af. Främst bland dessa orsaker torde varit, att han nu kände intensiteten i sin känsla för fru von Stein som en sjukdom, en själens stelkramp, och sökte frigöra sig från densamma genom nya intryck. Till Italien kom han — som andra furstar, när de önska vinna kärlek för sin egen skull — inkognito: Goethe ville, ostörd af sitt rykte, äga Italien för sig själf.

Jag har — delvis fotvandrande — följt samma

väg som Goethe till Italien. Från München genom den vida slätten förbi det forna klostret Benediktbäuern och uppför de plötsligt stigande, branta höjderna in i alpvärlden; längs den härliga Walchensee öfver Mittelwald — som ännu har kvar sina freskomålade hus och fiolverkstäder — öfver Scharnitz och Zirl ned i Inndalen. Alltjämt den gamla romarvägen, som sedan öfver Brennerpasset och Bozen för ned till Gardasjön — en färd under hvilken Goethe framför allt var upptagen af sina geologiska och botaniska iakttagelser, hvilka här mycket mer än landskapsskönheten fängslade honom. Vid Gardasjön går Italien upp för honom: han känner nu inför den ultramarinblå sjön, fjordlikt inklämd mellan höga berg — hvilka endast här och där draga sig tillbaka för att lämna rum åt en stor citronplantering, en af cypresser och rosenlagrar omgifven by — att han befinner sig i ett nytt land. I det pittoreska, högt på en klippa uppflugna Malchecini var han, medan han ritade af det lilla kastellet, nära att bli tagen som spion, men slapp lös och kom lyckligt till Verona, hvars amfiteater blir det första betydelsefulla antika minnesmärke, som möter hans törstiga ögon. Sedan gick hans väg öfver Vicenza och Padua, där han strax upptäcker Mantegna — om hvilken han fäller det äkta Goetheska uttrycket, att Mantegna förvånar genom *scharfe, sichere Gegenwart* — och kommer så till Venedig i slutet af september 1786. Med den förmåga, Goethe ägde att »se världen med de målares ögon, hvilka han

studerar», inser han med ens hela den venetianska skolans nödvändighet: »Ögat bildas af de föremål, det dagligen omgifves af... och venetianarne måste således se tillvaron klarare och gladare än vi nordbor, hvilka i vår ömsom smutsfärgade, ömsom färglösa omgifning och under vårt instängda kammarlif aldrig förmå *einen solchen Frohblick aus uns selbst zu entwickeln.*» Men det var dock först i Rom — dit hans längtan kom honom att skynda och där han inträffade i slutet af oktober 1786 — som Goethe kände sig nyfödas, då han ändtligen med lefvande ögon såg allt han sedan barndomen älskat på hemmets väggar: »allt, så som han tänkt sig det och allt dock nytt».

En gång hade han redan sett Italien framför sig — från toppen af Sankt Gotthard — och varit nära att följa sin längtan dit. Men då hade tanken på Lili återfört honom till Frankfurt. Och kanske var detta lyckligt. Möjligen var det just i rätta ögonblicket, han kom till Italien och förblef där, mycket längre än han först ämnat, därvidlag helt förstådd nästan blott af sin mor, hvilken uppmanar honom att till sista droppen njuta den salighet i hvilken han lefver och tillägger de visa orden: »En hungrande, som kommer till ett rikligt bord, han äter tills hungern är stillad och tänker hvarken på far eller mor, vän eller käresta och ingen borde ondgöras däröfver...»

Hvad Goethe framför allt — först och främst och sist — i Italien njöt, det var »den moraliska hälsa,

man vinner genom att lefva med ett helt sinnligt folk» och den personliga jämvikt i hvilken han försattes genom att i fulla drag »njuta ensamhetens salighet».

I Rom kände han att allt måste läras om och oändligt mycket glömmas, af hvad han redan lärt. Han blygdes öfver att här *tala* om konst, ty konsten, det kände han, här var till för att upplefvas, icke talas om — åtminstone icke förr än man genom *ein Schauen in stille, wache Seligkeit* lärt sig se, se endast hvad som är; låtit ögat vara sin enda ledning och ingen hjälp sökt hos inlärda kunskaper. Han litar på att han för detta slags seende i sin natur har sundhet och vidd, nog: »Jag är skapad att se rätt; jag får ömma fötter endast i för trånga skor och det är blott ställd framför en mur, som jag intet upptäcker.» Han går omkring »i stillhet lycklig, fylld af klarhet och ro». Och därunder finner han sig blifva allt mer andligt solid, dugande; vinner allvar utan torrhet; känner att hans väsen blir mer samladt och dock fullt af glädje; lär sig arbeta på allvar, tillägnar sig handtverket i sin konst, i hvilken han förut — emedan han aldrig arbetat, nog — känt sig osäker. Nu, då han slutligen för alltid blef fri från målartankarna och i den antika konstens — i mäktig ro och i fullkomlig form uppenbarade — skönhet såg sitt eget ideal, »fann han sig själf, blef öfverensstämmande med sig själf: blef *lycklig och förnuftig*». Han skref här mycket litet nytt, men är upptagen af *Faust*, *Tasso*, *Wilhelm Meister* och omarbetar

Iphigenia. Det är mycket belysande för det germanska draget i hennes personlighet att Goethe berättar huru han blifvit alldeles betagen af »den sunda och säkra jungfruligheten» hos en Sankt Agatha — på en tafla — och föresatt sig att ej låta sin Iphigenia säga ett enda ord, som icke också denna heliga Agatha kunde uttalat!

Han känner vid genomseendet af sina egna skrifter i Rom — där »under månskensnätterna en enklare, större värld gått upp för honom» — med ödmjukhet huru få spår som bli kvar efter ett människolif. Och han fylles då af andakt inför denna forntidsvärld, som lämnat så många spår efter sig, att det behöfves ett helt människolif att tillägna sig dem. »Äfven sol och måne», skrifver han, »hafva mycket mer att göra i Italien, där så oerhörda och dock så utformade massor möta deras blick».

Från denna tid förlorar Goethe den smak, som Strassburgerdomen och andra intryck gifvit honom för medeltidens konst. Men ej heller af quattrocento förstår han mycket. Det är endast antiken och cinquecento, som bräddfylla honom.

Men som han känner att blott när konstnären får ett äkta föremål kan han skapa något äkta, finner han ej okväden nog för den slags religiösa konst en Guido Reni, Domenichino, Carraccierna och deras likar frambragt. I den katolska kulten märker han intet spår af den verkliga kristendomen, endast »en barock hedendom, af hvilken Kristus skulle korsfästas ånyo, ifall han

kom för att se efter hvilka frukter hans lära burit». Men inför den, af en äkta känsla ingifna, religiösa konsten, stannar Goethe med hänförd beundran. »Helgon, hvilka ej det minsta angå oss, stå där så fullkomliga, att man önskar dem evigt lif, medan man själf vore nöjd att bli upplöst till stoft... Man frågar ej huru eller hvarför de kommit dit: man endast låter det ske och beundrar...» Ord som dessa äro en hel konstlära! Det sinnligt fulla och fast formade, som blifvit sådant genom väsendets inre växtkraft och egenart; det enhetliga och lugna, det måttfulla och starka, som det verkliga, äkta, naturdjupa, det ur sin egen trygga outtömlighet framvällande äger — det är detta Goethe vill finna i människans konst och hos människan som konstverk. Hvar han fann detta tillbad han i hänryckning. Ingen kristen har till exempel med sannare känsla sagt djupare ord om Leonardos *Nattvard* än Goethe. Ingen har djupare upplefvat Sixtinska kapellet. »Utan att hafva sett detta», skref han, »anar man ej hvad en människa förmår.» Efter Michel Angelo — *ein einziger und ganzer Mensch* — smakar mig ej ens naturen, säger han, eftersom jag ej kan se den med lika stora ögon! Och han känner sina egna ögon så vidgade af Michel Angelos stora former, att han ej kunde se på Rafaël strax efter! Det är här i Rom — och framför allt genom Michel Angelo — Goethe upptäcker »att de högsta konstverk, liksom naturens egna verk, äro bildade efter naturliga lagar; i det stora konstverket är nödvändighet, är Gud — och

inför detta faller allt godtyckligt, allt som endast är *eingebildet* samman till ett intet... Inför Michel Angelo, liksom inför vissa antikens verk — såsom *Medusa Rondanini* — känner man att man blifvit dubbelt människa endast af att hafva sett något sådant.»

Att Goethe just nämner denna Medusa samman med Michel Angelo, är en af de millioner blixtrar, som belysa djupet af hans förståelse. Ty om någonsin antikens konst närmat sig de själens höjder, Michel Angelo nådde, så är det — utom kanske med den Barberinska Faunen — just med detta Medusahufvud, i hvilket lifsångesten fått ett uttryck, som om under denna ormomvridna panna, ur dessa ögonhålor, ej blott alla flydda, men alla kommande seklers ve drömde; som om alla ännu ofödda släktens klagan öfver lifsgåtan utginge från dessa stelt öppnade läppar!

Det är genom sådana blixtrar Goethe visar sig större än vår Ehrensvärd i sin syn på konsten, ehuru det annars är med stolthet en svensk ofta tänker: *Ehrensvärd*, när han läser Goethes italienska resa! Deras synpunkter på antiken äro ofta rent identiska, hvilket beror på genomgående likheter i bådas andliga konstitution.

Den antika byggnadskonsten hänrycker Goethe genom samma känsla af nödvändighet, som han på alla områden fann vara den stora konstens kännetecken. Han kallar de gamlas byggnader »en andra natur, verksam för medborgerliga ändamål». Och det är detta

senare hvilket för honom, som för Ehrensvärd, gör dem fullkomliga. Goethe vill »se en stor afsikt i allt» och han hatar det tillfälliga — *ein nichts um nichts* — i arkitekturen som annorstädes. »Det meningslösa är dödfödt», säger han, »ty det, som icke har en sann inre existens, har heller intet lif, kan ej vara stort och ej bli stort.»

Det är emedan Homers liknelser och skildringar äro så outsägligt »*naturliga och innerliga*», som de öfverträffa allt annat. »När Homer framställer existensen själf, framställa vi effekten», säger Goethe och härleder därur allt det öfverdrifna och oäkta i de nyares konst. Antiken ägde just denna nyss nämnda *sichere Gegenwart*, denna hvila i styrkan af sitt eget innehåll, som Goethe framför allt älskade hos en människa eller en sjöstjärna, en monumental byggnad eller en skogshydda, medan han afskydde allt och alla, som saknade verklig existens; det vill säga ej ägde något befryndadt med naturens, på verkligheter riktade, skaparkraft.

Det är i Neapel söderns natur i dess fulla hänryckning går upp för honom. Här förstod han »huru människan någonsin kunnat få den tanken att bruka jorden», och hans ögon tåras af sympati när en pojke utbrister först i sång, så i glädjetjut, så i gråt, vid åsynen af Neapels omgifning och slutligen ursäktar sig sålunda: »Förlåt mig, men detta är mitt fädernesland!» Goethe får nu äfven i dess fulla härlighet se hafvet och inser

att »man icke har en aning om världen och sitt förhållande till denna förr än man varit omgifven af hafvet». Först på Sicilien blef Odysséen för Goethe »ett lefvande ord». Han ville nu dikta en *Nausikaa* — och Homer har ju i själfva verket med denna gestalt uppdragit grundlinierna till Goethes kvinnoideal! Goethe ämnade låta henne »i sin fulla, fria, rena jungfrulighet» öppet visa sin kärlek för Odysseus, men — Goethe glömmer här snart Alcinous' trädgård för naturens och börjar söka urplantan, fylld af vissheten att växtvärlden måste följa samma lag som allt annat lefvande, den att man där finner ett i allt och allt i ett. Några år senare bygger han — föranledd af ett vid Venedig hittadt ben — vidare på sin utvecklingslära, hvarvid han har mycket gagn af de osteologiska och anatomiska studier han idkat i Rom. Han gripes redan nu inför några *frutti di mare* af samma djupa vördnad inför lifvets mångfald och lifvets enhet som konstens högsta skapelser ingifva honom.

Redan innan han kom till Italien utbrast han i sin hänryckning öfver utvecklingstanken: »Detta är ingen dröm, ingen fantasi; det är en förnimmelse af urformen, med hvilken naturen liksom leker och lekande frambringar hela lifvets mångfald. Hade jag tid inom ett lifs korta utrymme, då skulle jag kunna utsträcka min iakttagelse från växtvärlden till alla naturens riken.» Men det hade ej endast varit det vetenskapliga, utan äfven det konstnärliga sinnet, som ledt honom att söka den för karakteren betecknande typiska formen och som nu tilltalas

af tanken att finna en idealtyp, hvilken »konstnärligt skulle utjämna alla olikheter».

Det blef äfven i detta afseende — den evolutionärt vetenskapliga lifsåskådningens — som den italienska resan ger Goethe full mognad och klarhet, han, som blott behöfde »se en fingerspets af verkligheten för att tänka sig hela handen».

Det finnes bland mänsklighetens största andar endast en — Leonardo da Vinci — hvilken, i en med Goethe jämförlig grad, ägde denna lidelse för konsten och vetenskapen tillika; denna allfamnande universalitet jämte denna intensivt individuella tillvaro; detta oaflåtliga forskande i de stora lagarna för lifvet och denna omedelbara, jublande lifskärlek. Den ena som den andra erbjöd — genom en allt rikare facettering af sitt grundväsen — tillvaron ständigt nya sidor att afspegla sig i, medan båda genom en fruktbar inbillning funno förklaringar till de fenomen, hvilka de uppfattade med konstnärsögats omedelbara fröjd, men undersökte med vetenskapsmannens begär att tränga så djupt som möjligt in i det vetbara. Liksom Leonardo var den härligaste syntes af sitt stora tidehvarf och fjärrskådande såg långt förbi detta, var Goethe ensam en hel renässans, skaparen af ett nytt tidehvarf, hvilket dock icke kommer förr än människorna varda *Goethe-reif*, hvarmed jag ej blott menar mogna att förstå Goethe, utan äfven att förverkliga hans tankar!

Det var först i Italien Goethe blef helt Goethe. Och det är underligt att han alls kunde slita sig från

detta land, där han för hvarje dag kände sina krafter växa.

Jag nödgas erkänna att han i detta synes mig en smula mindre än han kunde varit. Hade han helt uppnått sin egen höjd, då skulle han helt enkelt skrifvit till Karl August: »Min käre hertig, skicka hädanefter min ministerlön till Italien, där jag ämnar stanna — hvarom icke, stannar jag i alla fall!» Karl August var nog spirituell för att kanske ha gjort det! Och i hvad fall som helst skulle Goethe vunnit ännu en odödlighet till den han redan äger, om han varit lika många år som nu månader i Italien.

Nu återkom han till Weimar försommaren 1788, riktad med många af de konstskatter, hvilka gjorde det nya hemmet inne i staden mera kärt för honom än det före den italienska resan varit.

Goethehaus i Weimar.

Und wäre dir auch was verloren
Muss immer thun wie neugeboren.
Goethe.

I Rom hade Goethes vänner fröjdats öfver hans »andes milda flamma», öfver hans lycka att där få lefva och där lära. Men vid hemkomsten finna hans vänner i Weimar honom med en viss missräkning som en annan. Framför allt blef detta fallet med fru von Stein. Goethes känsla för henne var icke, för honom själf medvetet, slocknad när han reste till Italien. Tvärtom skref han till en början att han »kände sig henne närmare när han lefde närmare den jord, af hvilken vi äro komna»; han önskar att kunna sända henne en fläkt af den lätta tillvaro genom hvilken han förnyas, samt hoppas att de, som redan lefvat tio år samman, på samma sätt förenade skola sluta sina dagar. Men just denna förnyelse — som en skön milanesiska fullbordade! — kommer honom att så småningom inse förändringen i sin känsla för fru von Stein och lättnaden af att vara fri från den långa, själiska öfveransträngningen.

Fru von Stein led ej blott i sin kärlek, utan äfven i sin berättigade stolthet. Ty hon hade satt in denna på den — efter många tvifvel slutligen vunna vissheten — att hon ej var en bland många, utan den enastående, den sista kvinnan i Goethes lif. I denna tro hade hon gifvit honom sin kärlek och kände med dess upphörande jorden vackla under sina fötter.

Förhållandet tedde sig för henne — med rätt, men äfven, som jag förut framhållit, med orätt — som ett af de många vittnesbörden om att kärleken ofta växer, ju mer den ger, men tynar, ju mer den mottager. Fru von Stein, som med hvarje år allt mera gått upp i förhållandet till Goethe, återfinner nu i honom icke älskaren, endast vännen. Att hon, hvars känsla icke undergått någon metamorfos, ej genast antog Goethes vänskapsförslag — den insolventa kärlekens vanliga tioprocentsackord — var naturligt. Men onaturlig och oskön är hennes bitterhet — som till och med ger sig luft i smädedramat *Dido* — i synnerhet som hon bort minnas att hon, den äldre, bundna kvinnan, varit den främsta anledningen att Goethe ej t. ex. i Corona Schroeter erhöll en honom värdig hustru eller det hem, som nu en annan, af fru von Stein djupt föraktad varelse beredde honom. Att Goethe ej förstod fru von Steins lidande är visst, men han förblef alltid tacksam för hvad hon varit honom och ansåg med full rätt att det enda, dem båda värdiga, var en fortsatt, vacker vänskap. Denna bjöd han henne

upprepade gånger, men hon tillbakavisar den och först på ålderdomen blef förhållandet slutligen vänligt.

En sommarmorgon 1788, kort efter Goethes hemkomst från Italien, mötte han i parken, på väg till Gartenhaus, Christiane Vulpius, som räckte honom en böneskrift.

Han skildrar henne som... »ein bräunliches Mädchen, die Haare fielen ihr dunkel und reich über die Stirne herab», en sund, yppig gestalt, ett varmt, soligt väsen, i hvilket diktaren såg en återglans af det italienska folk, han nyss med så djup saknad lämnat. Och snart knyter han med henne det samvetsäktenskap, hvilket gjorde henne till den i hans hus ordnande »lilla väninnan», som hans mor kallar henne i sina hjärtliga bref. Sedan Christiane 1789 blir mor till en son, flyttar hon helt in i Goethes hem och intar där en husmors och hustrus plats, en helt annan hustru än den till sin karakter så ädla, sitt gemüth så rika, af alla Goethes intressen besjälade Corona kunde blifvit. Men under Goethes dåvarande utvecklingsskede — fylld som han var af söderns och antikens naiva naturlighet och friska sinnlighet, hvilka i hans eget väsen ägde så full motsvarighet — synes Christiane och det fria förhållandet till henne bäst hafva motsvarat hans erotiska kraf. Och äfven när de ej längre gjorde det, hämtar Goethe ur förhållandet till Christiane, som ur alla andra, hvad det ännu hade att gifva af positiv lifshjälp. Han finner denna hjälp i hennes energi- och klokhet, hennes naiva enkelhet

och anspråkslösa glädtighet, hennes verksamma sträfvan för hemmets trefnad och lyckliga hand med alla därtill hörande sysslor. Christiane hade därjämte ett naturligt godt förstånd, en stor vördnad och ett visst intresse för Goethes verksamhet, särskildt den naturvetenskapliga. Hon hade varit arbeterska på en blomfabrik, innan hon lärde känna Goethe, och kanske har hon särskildt för blomstren haft det sinne, som kom Goethe att åt henne dikta *Plantornas metamorfos*. Såväl för hans vetenskapliga som för hans vittra arbeten bereddes honom nu den ro, han hittills i saknad af ett hem aldrig ägt. Men intill 1806, då han legitimerar sitt fria förhållande till Christiane, fanns denna — i trots af att Karl August stod fadder åt Goethes första barn — officiellt icke till för Goethes krets i Weimar, och hans hus saknar en värdinna, då han där samlar sina vänner. Goethe lät viga sig vid Christiane sedan hon — då huset efter slaget vid Jena fylldes af plundrande fransmän — ej blott räddat Goethes lif genom att kasta sig emellan, utan varit en hjälp och tröst för många andra under denna svåra tid. Hon visade sig då i sin innersta natur som mycket mer kvinnlig än många af de fina damer, hvilka föraktat »Goethes mätress». 1806 fanns dock grundade skäl att beklaga Goethes förbindelse med denna, småningom allt tarfligare, Clärchen. Men Goethe själf har — under de tjuguåtta år den varar — endast godt att säga om henne och sörjer sin »kära lilla hustru», då han förlorar henne. Efter denna hastiga blick på den kvinna,

som gjorde Goethes hus i Weimar till hvad Gartenhaus aldrig blef, ett hem, träda vi in i detsamma.

Fasaden af Goethehaus vetter åt den lilla Goetheplatz.* Den öfre fönsterraden är praktvåningens. Byggnaden bildar en aflång figur omkring en smal gård; den inre långsidan är lägre än den mot Goetheplatz vettande och har sina fönster mot en stor trädgård. Från praktvåningen föra några trappsteg omedelbart till två smårum, som utgöra sammanbindningen mellan husets högre och lägre långsida; från det sista af dessa smårum kommer man genom ett par glasdörrar och en yttre trappa omedelbart ned i trädgården. Några andra trappsteg, på sidan om praktvåningen, leda till Goethes enskilda rum, hvilka äro belägna i den nämnda, låga delen af byggnaden. I vindskuporna åt framsidan hade Goethes sonhustru sin bostad; där äro nu en stor del af Goethes

* Efter Goethes död hade hans sonsöner den svåra uppgiften att med otillräckliga medel hålla huset vid makt, och de lefde därinom i skygg tillbakadragenhet, som korsdragare af ett stort namn. Först sedan 1887 är Goethes hem — genom arfvingarnas och den storhertigliga familjens dispositioner samt Goethe-föreningens nit — förvandladt till ett nationalmuseum, som ger en trogen bild af Goethes hem under hans längsta lifsskede. Det förfall, tiden sedan 1832 medfört, har med varsamhet blifvit afhjälpt; en del för Goethes lif belysande porträtt och kuriosa hafva blifvit införlifvade med samlingarna, men ingendera delen har rubbat äktheten af helhetsintrycket i Goethehaus. Härutinnan lika väl som med afseende å de minnesrika platser jag förut skildrat, hafva ej blott en lefvande pietet utan äfven lyckliga tillfälligheter medverkat att bevara samtidighetsintrycket. De platser, där minnena om Goethe äro rikast, hafva blifvit skonade såväl från eldens som nydaningarnas ödeläggelse. Endast den lilla hyddan på Kickelhahn har brunnit upp, och det är således en eftergjord, icke en äkta hydda, till hvilken där vallfärdas.

etnografiska och naturhistoriska samlingar, porsliner, porträtt af hans samtida samt hans egna teckningar ordnade.

Alla Goethe-kännare veta att han var särskildt glad åt sin breda, luftiga trappuppgång, som — delad i ett par, af antika bronser prydda, afsatser — leder upp från nedre förstugan till praktvåningen. Trappans lugna, ljusa värdighet väcker också genast den stämning, rummens anordningar fördjupa. Från öfre förstugan — liksom den nedre dekorerad med gipsafgjutningar — kommer man in i ett mindre rum, sedan i det större, som Goethe kallade Juno Ludovisi-rummet. Dessa båda rum bilda en enhet: väggarna i båda äro blå och enfärgade som i alla rummen. Öfver hvardera rummets dörrar ser man, i hvitt på svart, »allsegraren» Eros som barn i fyra olika situationer efter antika motiv. Kring väggarnas fält och kring taket gå dekorativa målningar, med från antiken och Rafaëls loggier hämtade motiv. Möblerna äro alla i Louis XVI eller empire-stil; de finaste af mahogny; de öfriga af enkla träslag och betsade eller målade i träfärg. Soffa och stolar i Juno-rummet äro klädda med grönblått ylle; här som i alla rummen göra möblerna det minsta möjliga väsen af sig. Den besökande får, som Goethe själf afsåg det, allt sitt intresse riktadt på de — till stor del från Italien hemförda — konstverk i original eller kopior, hvilka här äro samlade.

Af de antika afgjutningar, Goethe ägde, älskade han Juno-hufvudet mest. Det blef i Rom hans första kärlek

och verkade alltid på honom som en sång af Homer. Och när han hade sina enkla tesällskap, vid hvilka han utan att vara musikalisk dock gärna hörde musik — på flygeln här spelade Hummel och det elfvaåriga underbarnet Felix Mendelssohn, vid den sjöngo Sontag och Catalani — brukade han gå fram och åter med händerna på ryggen, men alltid stanna framför Juno-hufvudet, hvilket i hans själ bredde samma harmoniska ro som musiken. Öfver soffan ser man Aldobrandiniska bröllopet, en af de många kopior Goethes vän från Rom, målaren H. Meyer, åt honom utförde. Men i detta rum finnes intet konstverk, hvilket i den grad fängslar intresset, som det porträtt af Goethe, som sitter till vänster om Aldobrandiniska bröllopet. Det målades 1829 af Stieler, som Ludwig af Bayern sände till Weimar — och aldrig gjorde Ludwig eftervärlden en större tjänst! Det betecknar både Ludwig och Goethe, att den förre lät Stieler taga med sig ett — mycket lyckadt porträtt af en kvinnlig skönhet, för att med ens intressera Goethe att låta måla sig af den skicklige konstnären!

Om någon känt sig tvifvelaktig, när han hört talas om de erotiska känslor, Goethe mellan 70—80 år väckte hos unga kvinnor, upphöra dessa tvifvel inför Stielers porträtt, i hvilket hans samtida endast funno en blek afglans af den lefvande Goethe, sådan han gick bland dem vid åttio år. Trots det dåtida målningssättets svaghet, ger Stielers porträtt en aning om det mäktiga, ädelformade hufvudet, den höga, ljusmättade pannan, den

fina näsan med de ytterst känsliga näsvingarna, men framför allt om de underbara ögonen, under de starka, skönt bågiga ögonbrynen, dessa ögon, hvilka — liksom Jesusbarnets hos sixtinska madonnan — voro nästan endast stora, svarta pupiller och därigenom gåfvo samma intryck af outgrundliga, sig inåt vidgande andedjup, af outtömliga, flammande ljuskällor. Den brunlätta, hälsofulla huden — där tanke och lidande tecknat skönhetsfina fåror men ej lämnat en enda oskön rynka — håret, som i lätta, mjuka silfverkrusor omgifva anletet, munnens uttryck af besegrad smärta, det stilla majestät, den kraft i hvila, som äro utbredda öfver gestalten — allt detta motsvarar till fullo samtidens yttranden om den åldrade Goethe.

Af ungdomsporträtten är det intressantaste Angelika Kaufmanns, i Rom målade. Goethe talar i brefven därifrån om det otroligt innerliga och fint kvinnliga förstående, hon ägnar hans diktning och det stora gagn han har af hennes konstsinne och konstförstånd. Men om sitt porträtt af henne säger han att »det är en vacker gosse men ej ett spår lik mig». Ty Goethe själf har Angelika troligen förstått så, som den tidens »sentimentala», sköna kvinnosjälar förstodo sitt ideal, Werthers diktare, och därför har hon målat honom med blomlikt lutande hufvud, med af ömhet och vemod smältande ögon och ett inåtvändt, svärmiskt uttryck. Hade Goethe verkligen sett så ut, då skulle han hvarken lämnat Frederikke, låtit bli att skjuta sig för Lotte eller skrifvit *Faust!*

Ett annat idealiseradt Goetheporträtt utfördes också i Rom, nämligen originalbysten af Trippel, som stiliserade Goethe enligt den belvederiske Apollos typ, och om hvilken byst Goethe skrifver, att den alls ej liknar honom, men att han är glad att bevaras i minnet som *ein so hübscher Bursch!* Den är dock ej mer idealiserad, än att man genast känner igen likheten genom öfriga Goethebyster. Den står bredvid en byst af Fredrik II, så ypperlig i sin starka realism, att man antagit den vara af Houdon. Tillsammans göra de båda bysterna ett oförgätligt intryck af den klyfta, som skiljer en stor intelligens från en genius.

Det mest betydande af de tre i Rom utförda Goetheporträtten är det, som nu finnes i Frankfurt am Main, där Tischbein målat Goethe i fria luften insvept i en hvit mantel och halfliggande på en kullfallen obelisk, med Via Appia, Tusculum och Sabinerbergen i bakgrunden. Det hela är ett vackert, ehuru i tidens glatta och tama maner utfördt, verk.

Vid alla de andra många Goetheporträtten (i olja, pastell, miniatyr, i marmor och gips m. m.) skall jag ej uppehålla mig. På gamla dagar skämtar han själf öfver att i hans ungdom brydde sig icke målarna utan flickorna om hans ansikte; nu däremot

Zu haben bin ich, wie der alte Fritz,
Auf Pfeifenköpfen und Tassen,
Doch die schönen Kinder, die bleiben fern.

Med anledning häraf kan nämnas att Gebbers lilla konstverk, hvilket framställer den gamle Goethe i nattrock på en kopp af sachsiskt porslin, af samtida förklarades vara det likaste af alla porträtt, ett omdöme som vittnar för likheten äfven hos Stielers, ty den utsökt fina miniatyren har samma typ som oljemålningen, men är mer liffull i uttrycket.

Från Junorummet ser man en fil af rum öppna sig. Först kommer man in i helgdagsmatsalen, med gula väggar till bakgrund för en mängd intressanta porträtt. Där ser man Karl August, hvars lilla korpulenta kropp inneslöt själ nog för att åt Goethe bereda en större inre frihet och en lugnare tillvaro, än han under denna tid kunnat njuta någon annanstädes i Tyskland. Där finnes ett porträtt af Christiane och hennes son. Ansiktets kraftiga, antika typ, de rika, på skuldrorna nedfallande lockarna motsvara ett samtida uttryck om henne: att hon liknade en ung Dionysos. Dionysostypen finner man ock på det porträtt af Christiane, som Goethe ritat. Ej blott af henne, som blef hans hustru, utan också af den kvinna, han i hemlighet kallade sin maka, och af den, som bort blifva det — fru von Stein och Corona Schroeter — har Goethe gjort blyertsteckningar.

Efter matsalen komma i följd tre mindre rum, alla med grå väggar och nästan utan andra möbler än de enkla skåp och montrer, hvilka innesluta en del kuriosa, men framför allt de bronser, kaméer, medaljer, vaser, majolikatallrikar, plaketter m. m., hvilka beredde Goethe

hans dagliga fröjder. Och dessa voro icke blott samlarens. Tacksamhet är ett adelsmärke och insikten häraf kom Goethe att tidigt odla den känslan hos sig själf och förbinda den med allt han ägde. Hvar gång han besåg sina skatter nämnde han t. ex. med tacksamhet deras gifvare. »Sålunda,» säger han, »erhåller det, som omger oss, ett lif. Vi se det i andlig, kärleksfull, genetisk förbindelse och genom att göra föregående tillstånd närvarande blir äfven det nuvarande ögonblicket högre och rikare.» Kring väggarna sitta de handteckningar, etsningar, gouacher, sepia- eller rödkritsbilder af tyska, franska och italienska konstnärer, hvilka föranledde de innehållsrika samtalen öfver konst med Eckermann. Det var som sagdt i Italien, Goethe fick klart för sig, att hans djupa kärlek till, hans utomordentliga fina förstående af konst icke inneburo en motsvarande framställningsförmåga; han envisades nu ej längre att spilla sin tid på ritning och målning, sedan han slutligen kommit på det klara med att han ej var ämnad till diktare.

Goethes passion att rita hängde samman med hans behof att klart fasthålla dragen af de landskap, de ansikten han älskade, och när han ej längre tecknar själf, låter han andra på papperet fästa de anleten, som intressera honom. Ingen skulle mera skattat den fotografiska konsten än Goethe, och hade han ägt en fotografiapparat, skulle vi ägt minst ett band till af Goethes samlade skrifter!

I de nämnda smårummen möta bilder af de flesta

bland de kvinnor, som under olika lifsskeden varit betydelsefulla för Goethe. Här strålar Marianne von Willemer — »voll Locken kraus ein Kopf so rund», ett mjukt anlete med skälmska skrattgropar i kinderna och solvarma blickar. Här möter man bilden af den unga Bettina, en luftig, blankögd, svartlockig, trolsk tingest, halft Peri, halft ekorre. Man fattar, då man ser henne, hvarifrån hon vid sitt första möte med Goethe — hennes gud och universum — tog modet att hoppa upp i hans knä, där gråta, le och, utmattad af själsrörelse, slutligen — somna!

Här ser man Corona Schroeters bild, men ingen sådan lär ens tillnärmelsevis göra rättvisa åt hennes utomordentliga, sydländska skönhet, de strålande bruna ögonen under fint penslade ögonbryn, det svallande mörkbruna håret kring det ovala anletet med den ädelt mjuka munnen. Mest hänryckte hon dock samtiden genom sin majestätiska växt med dess fullkomliga harmoni och gratie i hvar linie och rörelse. Ett vittnesbörd om denna fullkomlighet finnes i Goethe-museet, en gipsafgjutning af hennes hand, hvilken, om det ej vore för det obeskrifliga något, som röjer naturen, skulle kunna anses bruten från antikens härligaste Venusstod. Denna hand är den kvinnliga motbilden till afgjutningen af Goethes manligt ädla hand, med de ytterst känsliga fingerspetsarna, som komma en att förstå, när han säger sig »*fühlen mit sehender Hand*».

Ett annat porträtt visar Corona sysselsatt med

målning, en talang, hon allt mer utbildade, då hon efter amatörteaterns upplösning stannade i Weimar. Hon förblef där en rik insats i dess själfulla sällskapslif samt utdanade yngre krafter för scenen. Corona dog ogift 1802 och var till det sista en trofast vän af den diktare, hvilken — i bådas ungdom — målade hennes mest oförgängliga bild:

Als eine Blume zeigt sie sich der Welt:
Zum Muster wuchs das schöne Bild empor,
Vollendet nun, sie ist's und stellt es vor.
Es gönnten ihr die Musen jede Gunst,
Und die Natur erschuf in ihr die Kunst.
So häuft sich willig jeder Reiz auf sich
Und selbst dein Name ziert, Corona, dich,
Sie tritt herbei. Seht sie gefällig stehn!
Nur absichtslos, doch wie mit Absicht schön.
Und hocherstaunt, seht ihr in ihr vereint
Ein Ideal, das Künstlern nur erscheint.

Af alla muséets kvinnliga porträtt fängslar dock mest en liten miniatyr af fru von Stein. Den kommer en att tro Goethes uppgift att han var sömnlös i tre nätter, sedan han sett endast hennes silhuett! Man förstår att denna kvinna i högsta grad varit kvinna; haft denna, all skönhet öfverträffande, mäktiga charme, hvilken hon brukade för att göra Goethe utom sig, först genom sin köld och sedan genom sin kärlek. På miniatyren är håret icke yfvigt men faller i några mjuka, askblonda vågor ned på skuldran; de själfulla ögonen äro glänsande svarta, öfver pannan hvilar en ljus och klok barnslighet; näsan stiger en smula uppåt med den

täckaste lilla sväng, och detta ger den öfre delen af hennes ansikte det uttryck af ovanlig öppenhet, som flera samtida betona; medan munnen åter har en yppig fasthet, en fin slutenhet, som verka betagande. När man därtill vet, att växten var smärt och smidig, hållningen stillsamt behagfull och värdig, att klädseln utmärkte sig genom smakfull och enkel elegans — då kan man ana, hvari fru von Steins »pikanta, intressanta och egendomliga» tjusningsmakt bestod, denna makt, om hvilken hennes samtid är så enig.

Bland relikerna i Goethe-muséet finnes en liten vissnad bukett, och bredvid den en pappersremsa, daterad 1894, på hvilken en gummas darrande hand skrifvit: »Detta är sista återstoden af alla de buketter, Goethe bar till mig från sina morgonpromenader i Marienbad och Karlsbad 1823». Ty ännu i sena ålderdomen såg Goethe »kärleken som lifvets högsta vinning» och »lutade sig helst ned för att plocka blommor åt sin älskade!» I hela Goethehaus fanns heller intet, hvilket i sådan grad gaf mig intryck af den lefvande Goethe, som dessa eklöfsblad och darrgräs, hvilka varit friska i hans händer, då han brutit dem en sommarmorgon åt sin sista kärlek, Ulrike von Levetzow, hvilken den 13 november i år aflidit på godset Triblitz invid Teplitz. Bredvid buketten står det Karlsbaderglas, hon gaf Goethe på hans födelsedag, och som man fann, med ett hennes bref och handskar i, bland Goethes reliker efter hans död.

Muséet har också ett par porträtt af denna blåögda,

blonda Ulrike, som har alldeles det slags blida fägring, man tänker sig hos Goethes ungdomskärlek, Frederike, och Ulrike lär äfven hafva ägt samma naiva, naturliga, milda väsen, samma alla tjänande hjärtlighet och stilla glädtighet, som Goethe skildrar hos Frederike. Ulrikes familj lär ha önskat hennes förening med Goethe, men hans egen skönhetskänsla afhöll honom att vid sina sjuttiofyra år binda en nittonårig flicka. Emellertid lefde Ulrike ogift, ehuru troligen ej af samma skäl som Frederike: att för den, som älskat Goethe, finnes sedan ingen annan man. Goethes egen outtalade känsla var så djup, att resignationen vållade honom en svår sjukdom.

När man ser bilderna af alla dessa kvinnor, som haft den stora lyckan att få »sina hjärtan krossade» af Goethe, förstår man hans utrop: »Om jag återkommer till jorden, vill jag be gudarna om den ynnesten att endast behöfva älska en gång!» Men man minnes tillika att *denna* kärlek gaf lifvet åt Werther, denna åt Tasso och Iphigenia; denna jublar i Römische Elegien, denna i Westöstlicher Divan, denna klagar i Trilogie der Leidenschaft, och hvar och en har någon del i de andra dikterna!

Gent emot dem, som bruka den gängse etiska mätstickan — så otillräcklig, när det gäller djup — vill jag här anföra ett ord om Goethe af en hans samtida: »Vi böra afhålla oss från att mästra de stora andarna! Ty saknades ett enda drag i hvad de gjort, skulle vi tillika sakna allt det stora, vi hos dem beundra.»

Hvad åter de kvinnor angår, dem Goethe älskat, så hafva de för det första icke — som fabeln lyder — varit af Goethe med bedrägliga löften förförda och öfvergifna älskarinnor, utan kvinnor, dem han stundom lyckligt, oftare olyckligt älskat — så som de flesta män älskat åtskilliga gånger i sitt lif, ehuru de i allmänhet aktat sig för Goethes oförsiktighet: att skrifva odödliga dikter om sin känsla! Endast med afseende å Frederike, som han lämnat midt i lyckan i Sesenheim, förebrår sig Goethe med skäl den smärta han vållat. För öfrigt ha alla dessa kvinnor, trots sina krossade hjärtan, gift sig och alla nått en hög ålder. Under hela sitt långa lif hafva de sålunda haft det medvetande — som för deras altruism bort varit i hög grad glädjande — att de varit anledning till dikter, hvilka förblifva en ständig glädje för människorna! Men äfven ur deras rent egoistiska synpunkt är det ödet icke beklagansvärdt, att af Goethe lyftas ur sin obemärkthet och att — till gengäld för de år af sorg, som följt på deras undantagslycka — erhålla en evig ungdom i diktens värld! Skulle det icke vara på tid att, som en enkel rättvisa, medgifva att Goethe åt sina *unsterblichen Geliebten* gaf mycket mer än han mottog och att det sätt, på hvilket dessa blefvo »offrade», onekligen var ett bland de lättare?!

2.

Hast du es so lange wie ich getrieben,
Versuche wie ich das Leben zu lieben!
Goethe.

Det är ej endast kvinnobilder ur Goethes lif, som fylla husets väggar. Man ser där nästan hvarje stor personlighet, som gick ut och in i Goethehaus, eller mer eller mindre genom Goethes inflytande fästes vid Weimar, och som där, i förra århundradets slut eller dettas början, bidrog att göra den tyska småstaden till Athens like inom andens värld.

Wieland och Herder, Voss och Humboldtarne, fram för allt Schiller, men äfven så många, många andra gestalter, kallar minnet fram i dessa rum. Här bytte de idéer med Goethe, hörde honom läsa högt med sin klangfulla, rika stämma eller sågo honom fröjdas som ett barn och en konstnär åt den helleniska liniefinheten i en kamé eller renässansens skönhetsglädje i en handteckning eller en naturens utvecklingslag, uppdagad i kristallen eller plantan, färgbrytningen eller kraniet. Eller också rasa öfver den katolskt-romantiska reaktionen, som ej begrep att konstens uppgift är *sinnlich zu überzeugen!* Alla de yppersta i Tyskland, alla de där på genomresa stadda ryktbarheterna, trädde någon gång under de femtio åren in i detta Juno-rum där man väntat att »möta en gubbe och fann en Zevs». Här blef, efter Schillers död, Zelter den helst sedde gäst-

vännen; hit kom Jean Paul, beredd att finna Goethe »vara ett isberg», men såg snart, att isskorpan var mycket tunn och glöden under den mycket stark; hit kom den unge Grillparzer och kunde endast brista i hejdlös gråt; hit kom den fräcke unge Heine — och kunde i sin betagenhet endast stamma något om »plommonen, som växte på vägen mellan Jena och Weimar»! Här sökte Madame Staël förgäfves göra Goethe meddelsam; allra minst lyckades hon få veta hans tankar om evighetens gåtor, ett ämne han »ansåg lämpligt endast för kvinnors grubbel, medan denna tillvaro var nog för en mans forskningar» — ja, »att den hvilken i dessa ämnen med insikt förklarar sig inskränkt, är fullkomligheten närmast!»

Enhvar, som under den Goethes mognadstid, hvilken följde på den italienska resan, trädde inför honom, erhöll det intryck, Napoleon med ett ord sammanfattade: Se där en *man!* Samtiden vittnar om, att Goethes känsla nu var lika djup och äkta som hans ande klar och universel; att hans renhjärtenhet var ungdomsstrålande: att egennytta, svek, låga beräkningar, små motiv och lumpna handlingar voro honom i hela hans lif omöjliga. Han såg dumheten och lågsinnet och tog lugnt afstånd från deras närhet, men hans syn på individen var generös och mild, om han än brukade starka ord om släktets och samtidens andliga svagheter.

Frasen var ända från ungdomen Goethe förhatlig, och jag anförde tidigare hur han beklagar att han är stel, emedan han aldrig kan finna tomma ord, det

drag som sedan gaf upphof till dogmen om hans högmod. Och hans stelhet ökades ju mer han blef beskådad som kuriositet — hvilket han hatade — i stället för att bli sökt som människa.

Med anledning af de stora skaror — särskildt engelsmän — hvilka brukade stå utanför hans hus för att uppfånga en skymt af honom, skref han under en teckning af Goethehaus:

Warum stehen sie davor?
Ist nicht Thüre da und Thor?
Kämen sie getrost herein
Würden wohl empfangen sein!

Därtill kom hans energiska hat till allt oäkta, i konst, i diktning och alla andra andliga sträfvanden. Man tadlade hans förnäma tillbakadragenhet från tidens rörelser och frågor, medan han lugnt tog klandret, besluten att icke begå det sveket mot sin personlighet, att »skrifva krigssånger bakom spiselvrån». Han, som aldrig diktat annat än hvad han lefvat, »som sjungit kärlekssånger endast när han älskat» och som, tjuguårig, skulle sjungit stridssånger och kämpat, kräfde nu som åldrad man för sig rätten att icke hysa nationalismens trånga men världsborgarens universela känslor.

Goethe kännetecknade själf den patriotiska uppgift hvilken han insett som sin, när han säger att, liksom Blücher befriat Tyskland ur fransmännens våld, har han befriat det *von Philisternetzen*. Men för honom — hvilken själf redan nått den universalitet, som mänsklig-

heten ännu knappt anar — voro den tidens nationella sträfvanden små eller åtminstone underordnade. »Tro icke, säger han, att de stora idéerna, frihet, folk, fosterland äro mig likgiltiga. Dessa idéer äro i oss, de äro en del af vårt väsen och ingen kan kasta dem från sig. *Också Tyskland ligger mig om hjärtat.*» Detta yttrande upplyser blixtlikt djupet af Goethes känslolif. Folk och fosterland voro för honom mycket större — men äfven trängre, innerligare — begrepp än Tyskland. En patriotism af den då — och nu — vanliga dimensionen var honom däremot ofattlig. Men ofattligare än allt annat var för Goethe — hvilken »som gammal och ung aldrig frågat efter gammal eller ung» — att någon mot sin innersta känsla följde en tidsströmning. Goethe trodde icke på frigjorda folk eller klasser, innan individerna, hvaraf de bestå, äro andligt frigjorda. Och till detta mål, det att slutligen i denna mening

Auf freiem Grund mit freiem Volke stehn

syftade hela hans lifsverk.

Hos Goethe var den patriotiska indifferentismen således icke ett uttryck af köld men af värme för en idé, större än den trångt patriotiska. Kriget ansåg han »som en sjukdom, där organismens safter förbrukas till för organismen främmande ändamål». Och till krigssånger, säger han, fordras hat om de skola vara äkta. »Men jag kunde inte hata, således ej heller dikta.» Man ville att han skulle hata Napoleon — och han beundrade honom tvärtom

som en i högsta grad »demonisk företeelse, hvilken liksom en naturkraft alldeles trädde utom moralens gränser». »Man ville att jag — för hvilken kulturen var det framför allt viktiga — skulle hata det franska folket, den mest kultiverade nationen och den, där jag haft några af mina främsta lärare!... Nationalhatet tillhör den lägsta kulturgraden och jag befann mig på ett utvecklingsstadium, där nationalhatet försvinner» — så motiverar Goethe sin patriotiska indifferentism. Och så uppenbarar han sig som en urtyp af framtidens människa! Han är själf medveten om att hans idéer tillhöra ej nuet men framtiden. Han säger annorstädes att han mest af allt lidit för sin sanningskärlek, sin oförmåga att låtsa — till exempel ödmjukhet — ty när han ärligt medgaf att han hade de egenskaper, man hos honom lofordade, blef han kallad stolt! Intet, säger han, hafva människorna nämligen svårare att uppskatta än att man är sig själf. Men denna erfarenhet hindrade honom ej att förbli det. Han säger sig älska legenden om Kristus gående på hafvet, emedan den var den skönaste symbol för hvad människan förmår genom en modig tro på sig själf, ett mod hvars verkan han själf pröfvat otaliga gånger i sitt lif. Obekymrad om att han kallades »en folkets fiende» uttalade han sin mening att »allt stort och vist endast existerar i minoritet; att det aldrig kan bli flertalsbeslut, ty förnuftet blir aldrig populärt, såsom lidelser och känslor bli»... Goethes ståndpunkt var den aristokratiska: att en hvar bäst främjar det hela,

som stegrar sin egen personlighets innehåll, och att »friheten egentligen intet annat är än möjligheten att under alla förhållanden kunna göra det förnuftiga». Men han medgaf det berättigade i en djupgående folkrörelse och ansåg att revolutioner alltid äro de maktägandes fel, emedan dessa tålt eller öfvat orättrådighet, ehuru Goethe icke väntar något af revolutioner. »Allt som sker våldsamt och språngvis är mig emot», säger han, evolutionisten, i full enlighet med sin lifsåskådning. Men på framsteget tror han. Det är med siarblick öfver nästa sekels nydaningar han säger att de nuvarande samhällsförhållandena äro allt för konstiga och komplicerade; att alla lefnadsvillkor — näring, sociala vanor, med mera — nu sakna en rätt natur, en ren enfald; att samlifvet är utan välvilja och att ingen har mod att vara sig själf!

Goethes art af aristokratism uttryckes med orden: »en idé kan icke vara liberal: en idé måste vara fast, kraftig, samlad. Den enda sanna liberalismen är *zu anerkennen* och denna liberalism hör samman med vårt sinnelag, vårt gemüth, men ej med våra tänkesätt...»

Erkännandets liberalism hade Goethe i hög grad, och äfven när han ej förstod, afskydde han allt hvad polemik hette, framför allt den litterära. »Till och med om Rafaël målat och Shakespeare dramatiserat en pennfejd» hade den för honom varit onjutbar. Denne själsaristokrat var emellertid till sin innersta natur demokrat, det vill säga ägde en djup känsla af människovärdet. Han behandlade en hvar, med hvilken han kom i beröring, med den

vänliga hänsynsfullhet, som gjorde honom afgudad af socialt underordnade. Och äfven mot underordnade intelligenser visade han sig genomträngd af den känsla, han en gång uttryckte: »den, som håller på sig själf, har därigenom afsagt sig rätten att ringakta andra, och hvad äro vi människor dessutom, att vi skulle förhäfvas öfver hvarandra?... Man får endast åldras för att bli mildare och jag ser hos andra intet fel, som jag ej själf skulle kunna hafva begått!»

Schiller yttrar, mot slutet af 1700-talet, att Goethe då med otrolig lätthet inhöstat en oaflåtlig bildnings och ett väl användt lifs frukter; att alla hans steg voro säkra, allt famlande slut. Goethe talar själf om den hemlighetsfulla, dämoniska makt, som var verksam i att just sammanföra honom med Schiller, när denne senare till stor del slutat sitt filosoferande, som var Goethe så främmande — han, som med sanning om sig sagt, att han aldrig har *über das Denken gedacht*, — och när Goethe hade den italienska resan bakom sig, genom hvilken hans skaparlust blifvit pånyttfödd och han klart inser, att litteraturen är hans lifskall.

Vid hemkomsten från Italien genomlefde dock Goethe först en modlöshetens tid med afseende å sin diktning. Han hade funnit publiken hänryckt öfver Schillers ynglingadrama *die Räuber* och greps af olust att diktande tala till en så omogen publik. Han kastar sig på naturvetenskapen; han följer hertigen till kriget i Schlesien och i det franska fälttåget, och han

får därunder den motvilja för franska revolutionen hvilken just då var förklarlig och således — ehuru med knapp nöd — förlåtlig.

Men så kom Goethes andra produktiva period just genom impulserna från den man, hvars ungdomsdikt gifvit honom den djupa olusten att fortsätta med sin egen diktning. Att Goethe nu verkligen med kraft kastade sig in på litteraturen och icke lät de vetenskapliga intressena — som alltmer ersatt det omedelbara samlifvet med naturen i Gartenhaus — taga öfverhand, detta tillskrifver Goethe nämligen Schillers inflytande, hans sympati, hans eggande samtal. Schillers första intryck af Goethe voro ej fullt gynnsamma. Schiller talar 1788 om hans uttrycksfulla blick, sympatiska stämma och själfulla berättarkonst, men beklagar att Goethe aldrig helt ger sig, att han fängslar genom sin förbindlighet i små och stora ting, men själf håller sig fri; att han tillkännager sin tillvaro, likt en gud, genom välgärningar, men ej ger sig personligen. Detta trodde Schiller hos Goethe vara konsekvent och planmässigt. Och först sex år senare förstod Schiller att Goethes nu varsamma, väljande väsen, just var den känsliga, impulsiva människans, hvilken på grund af sin impulsivitet lidit djupt, men som dock ännu gaf oändligt, när han en gång gaf sig.

Lär man i brefven till fru von Stein känna Goethe som mäktig af den rikaste, ömmaste, mest personliga och innerliga erotiska känsla, så lär man i förhållandet till Schiller känna honom som mäktig af den rikaste,

innerligaste, ömmaste vänskap. I deras tidigare bref råder en viss stelhet, i synnerhet i början, och — jämte den fullt fria atelierkritiken — en stor hänsynsfullhet, ty båda menade att *wahre Schätzung kann nicht ohne Schonung sein.* Men sedan Schiller flyttat till Weimar och det dagliga umgänget ersatte de tillfälliga samtalen i trädgården i Jena liksom de, enligt deras öfverenskommelse, framför allt litterära brefven — hvilka de betraktat som utkast till artiklar för *die Horen* — då blef deras förhållande fullt förtroligt. I Weimar finnes ännu det enkla hus, Schiller lyckades göra till sitt eget, och hans lilla sofskrubb och arbetsrum i all deras ytterliga, rörande enkelhet äro där helt bibehållna. Detta hus med sin minnestafla: *Här bodde Schiller* ligger endast några minuter från Goethes, och man har ej mycket längre från detta till de hus, där liknande minnestaflor meddela, att i dem bodde Wieland och Herder. På de platser, som bära dessas namn, stå deras statyer; men Goethes och Schillers gemensamma minnesstod står framför teatern — vid hvars åsyn det rann mig i minnet, att Goethe entledigades från sitt teaterdirektörskap af Karl August, emedan han nekade att — på scenen släppa fram en dresserad pudel!

Nu står Goethe där i brons, i frid för pudlarna, och håller Schillers hand fast sluten i sin, medan hans ögon lugnt blicka utåt, Schillers däremot uppåt — hvarmed skulpturen afsett att symbolisera den enes »realism» den andres »idealism». Dessa distinktioner, hvilka redan

Goethe själf i lifstiden påpekade som bevis på tyskarnas obotliga filisteri — ett filisteri, som kom dem att gräla i oändlighet om hvem som fått mest af den andre och hvem som var störst, Goethe eller Schiller — medan de i stället, menade Goethe, »bort glädja sig åt att ha haft två sådana karlar!»

Goethe har själf med ett enda infall bättre kännetecknat olikheten mellan sig och Schiller än alla deras kommentatorer, när han, för att måla Schillers inåtvända natur påpekade, att denne alltid och allestädes, natt som dag, på promenader som vid tebordet, var uppe i idéernas värld och aldrig lät störa sig af något yttre, medan vi andra, sade Goethe, bli störda, endast om vi oväntadt få se guldskedar på våra tekoppar!

Man har här motsatsen mellan tänkare- och konstnärsnaturen i ett enda drag. Man är djupt tacksam att Goethe stördes af guldskedarna. Ty annars hade han också saknat *die glückliche Sinnlichkeit*, hvilken Schiller ansåg vara bland hans främsta diktaregenskaper, och han hade ej gifvit oss den lyrik, hvars plastiska monument Heine rest i den enkla raden: Das Wort umarmt dich, während der Gedanke dich küsst!

Om det rika samlifvet mellan Schiller och Goethe — som denne kallar sitt lifs andra vår, då alla krafter gladt och sida vid sida spirade fram, som när frön och grenar slå ut i blom, — påminnes man framför allt i de ofvannämnda två små rummen, som utgöra sammanbindningen mellan stora våningen och trädgården. Båda

hafva blå väggar, och det större är särdeles gladt, med en af Meyer målad antik fris kring taket och taket självt måladt med naturliga blommor och rankor, en trädgårdssalsdekorering, som bildar en vacker öfvergång till det nedersta lilla rummet, hvars glasdörrar leda ut i självfva trädgården. Här var Goethes hvardagsmatsal och hans liksom Schillers älsklingsplats. Där sutto ofta de båda vännerna ett par timmar vid bordet — middagen intogs klockan två — samtalande vid de sötsaker och frukter, Goethes mor och vänner visste vara hans svaghet och därför rikligen försågo honom med, samtal, hvarunder han, Rhenlandets son, drack vin som vatten, utan att någon någonsin såg honom få för mycket. Var vädret vackert, vandrade vännerna sedan omkring i trädgården eller på en längre promenad. Aldrig, huru ofta de än råkades, upphörde den friska tjusningen af deras samvaro, och de hade alltid svårt att skiljas. Sålunda var det, när Goethe, själf sjuk, följt den sjuke Schiller hem, som vännerna sågo hvarandra sista gången vid Schillers dörr den 30 april 1805. I denna trädgård, där Schiller så ofta varit med honom — en idealisk stadsträdgård, med träd, gräsmattor, buskar och gammaldags blommor om hvarandra i rik växtlighet — såg en annan vän efter Schillers död Goethe gå fram och tillbaka med tårarna störtande utför kinderna. I denna trädgårds snår hade längre fram den gamle Goethe glädjen att se sina barnbarn leka, och här inhyste han i lusthuset sina naturhistoriska skatter.

3.

Alles geben die Götter ihren Lieblingen ganz:
Alle Freuden die unendlichen
Alle Leiden die unendlichen, ganz.

Goethe.

Jag hade för mitt besök i Goethehaus valt den dag, då den högsta inträdesafgiften höll turistströmmen borta och fick därigenom vara alldeles i fred, tills jag kom in i Goethes tre enskilda rum, då kustoden ville raska på förevisningen. Men när han, då jag vände mig om för att gå, fick se ett förgråtet ansikte, utbrast han: »Är ni *så* intresserad(!) kan ni bli kvar så länge ni vill och se allting».

Därpå lyfte han af kordongen, framför hvilken jag, som andra besökande, först nödgats stanna i främre delen af arbetsrummet, för att endast från detta se in i dödsrummet. Han öppnade också tapetdörren till biblioteket. Första och troligen enda gången välsignande min bristande själfbehärskning, erhöll jag sålunda rörelsefrihet och ro inom helgedomen.

Goethe har själf förklarat, att han ville ha sitt arbetsrum »halft zigenaraktigt, oordentligt ordentligt», ty han fann »all äkta trefnad enkel» och blef andligt lat i praktrum; lyx, sade han, kan duga för folk utan tankar, men honom lullade den i en angenäm overksamhet, emedan han här, i sitt enkla rum och sin gamla trästol, kände sig fri och ostörd att skapa ur sig själf.

Intet i dessa tre små rum är ändradt sedan Goethes död. Det enkla arbetsbordet och arbetsstolen,

framför skinnkudden, där Goethe som gammal stödde armarna när han dikterade, intaga rummets midt; till höger skåp, i hvilka han hade samlingar, planschverk, bref, manuskript och dylikt. Till vänster ser man den pulpet af päronträ, vid hvilken Goethe helst skref. Invid ett af de två fönstren, som vetta omedelbart åt trädgården, står på en ställning en tallrik med jord, i hvilken Goethe gjort några undersökningar strax innan han dog; på pulpeten ser man en liten hvit, i blått och eldrödt skiftande, glasbyst af Napoleon, som Goethe brukade vid experiment till färgläran. Möblerna äro antingen betsade eller målade i ljusa träfärger. I det så kallade biblioteket äro de kring väggarna och midt på golfvet med smala mellanrum stående trähyllningarna för böckerna omålade, och man borde snarare tala om en bok-skrubb än ett bibliotek, ty, utom fönstren, fanns intet, som gjorde intryck af ett rum. Emellertid har man här, hylla för hylla, Goethes med hans hans egna pappersmärken försedda böcker. Men förnimmelsen af Goethes lefvande närvaro i dessa rum, tar bort intresset för hans böcker. Kustoden, som sport om min nationalitet, hämtade emellertid bland dem fram ett häfte i rödt med guldsnitt — ett dedikationsexemplar af Tegnérs epilog vid magisterpromotionen i Lund.

Tegnér och Goethe!

De båda namnen förde med sig en ström af minnen från olika inre utvecklingsskeden, minnen af de plogbillar, som måste fåra ens själs marker, de snöstormar, de sommarsolar, hvilka måste gå däröfver,

innan man blir *Goethe-reif.* Men framför allt väckte tanken på Tegnér i detta ögonblick hos mig en djup blygsel öfver att jag en gång trott hans ord, att det var kallt i »Goethes pelargångar» att man där mötte endast diktaren, icke människan — medan hvarje nytt steg in i dessa pelargångar leder närmare en människa, härligare än någon af hennes diktskapelser — en den skönaste och mest mänskliga människa som vandrat på jorden! Och äfven när ministerns, åldringens, diktarfurstens förenade värdighet lagt sig kylande öfver hans yttre väsen bevarade han en inre lifsvärme hvilken lika mycket skiljer honom från de flesta andra åldringar som hans geni från de flesta andra dödliga.

I arbetsrummet, med trädgården omedelbart utanför fönstren, var det Goethe under mer än en mansålder och ända in i senaste ålderdomen dikterade alla sina massor af bref, författade, läste, experimenterade; kastade sig på nya kunskapsämnen och nya grenar af litteraturen: Orientens, Englands, Spaniens, Frankrikes litteratur voro sålunda hans läsning under de sista åren.

Man känner den gamle Goethes hvardagsvanor: uppe klockan sex à sju om morgnarna, använde han, efter en mycket lätt frukost, tiden till två åt arbetet; efter en grundlig middag, vid hvilken han alltid ville ha något sällskap, ägnades eftermiddagen åt läsning, promenader, umgängeslif eller teaterbesök. Han kunde i sällskapslifvet — inom en förtrolig krets, bli så liflig ännu i sena åldern, att han gick fram och åter, talande och

gestikulerande, slående i bordet, och ännu vid sextio år kunde man hos honom få se en uppsluppen munterhet. Han läste gärna högt och med ett utomordentligt lif: man tyckte sig se det drama spelas som han föredrog. Aftonmåltiden bestod endast af litet sylt eller frukt — och klockan tio gick Goethe till sängs, för att njuta den djupa åtta timmars sömn, hvilken var en bland yttringarna af hans hälsofulla, i fysiskt som andligt afseende rika och kärnsunda konstitution. Ända in i sextio-års-åldern var han i ett sällskap den vackraste af alla, och in i det sista ägde han sin raka hållning, bröstets höga starka hvälfning, lemmarnas muskulösa kraft och harmoniskt rena form; hvarken fetma eller magerhet störde gestaltens ädla jämnmått. Goethe tillbragte förmiddagarna i sitt arbetsrum; men de sommardagar han fann så vackra, att de måste njutas i naturen, gick han, ännu de sista åren, ut till Gartenhaus — ungefär tjugu minuters väg — och arbetade där med sin sekreterare. Endast hans mest förtrogna vänner fingo störa honom uppe i arbetsrummet. Karl August, som hela lifvet igenom, — trots alla de skarpa sanningar, Goethe sagt honom i ungdomen och trots att han i djupare mening aldrig förstod den mognade Goethe — förblef hans broderlige vän, kom sålunda hit upp för att få en ostörd pratstund. Deras enskilda umgänge var ständigt präg-ladt af den kamratlikaste förtrolighet, — sålunda duade de hvarandra alltid mellan fyra ögon — så att, när den gamle Goethe en gång, i Ludvigs af Bayern när-

varo anslog en cirklad hofmannaton, utbrast Karl August: *mach' keine Fratzen, alter Kerl!* Äfven Schiller fick, när han ville, störa Goethe här uppe. Här var det som vännerna — sedan de vårvintern 1805 båda varit så sjuka, att de befarat att ej återse hvarandra — möttes som konvalescenter, och ingendera hade ord för sin rörelse, utan endast kunde uttrycka den med en innerlig kyss. Här var det man efter Schillers snart därefter timade död hörde Goethe — den »kalle» Goethe — gråta som ett barn öfver att hans »halfva lif» tagits från honom. Han fann en tröst i att fullborda ett med Schiller börjadt arbete, ty denne kändes då ännu närvarande. Men sedan försjönk han i dysterhet. Och lång tid efter bevittnade dessa samma väggar, huru den annars så verksamme Goethe, oförmögen af arbete endast hängaf sig åt en tomhetskänsla, som intet och ingen sedan kunde fylla.

Sofrummet är mycket litet, med ett enda fönster midt för sängen. Det står alldeles som det stod den 22 mars 1832 ända till den trasiga mattstumpen vid länstolen! Länstolen — en för Goethe nästan brydsamt bekväm möbel — kom dit under hans sista lefnadsår; bredvid den står ett bord med den porslinsservis, ur hvilken han drack morgonkaffe eller chokolad. Väggarna äro gröna i det lilla sofrummet, och träden i trädgården utanför fönstret bildade om sommaren de små rutornas naturliga förhänge.

Det var icke blott Schillers, det var nästan alla

sina vänners och sina närmastes förlust Goethe hade att genomlida i denna sin ensamma tillflykt. Sin syster och far förlorade han redan i Gartenhaus; mor, maka, son, änkehertiginnan Amalia, Karl August, dennes af Goethe så värderade gemål, Herder, Wieland, Schiller, Corona Schroeter, fru von Stein och så många, många andra gingo under det nya århundradet bort före honom. Det var som om döden först ville göra tomt omkring den väldige, innan den nalkades honom. Och när den gjorde det, nändes lifvets stränge son endast röra sin moders älskling och älskare med lätt hand. Ett par dagar före döden — och i annan mening än den till tradition vordna — var det han bad om »mera ljus», emedan han älskade det färgspel solen framkallade i taket på hans sofrum. Ännu den morgon, som blef hans sista, gick Goethe ett slag i det lilla sofrummet, sjönk så ned i länstolen, där han suttit om natten, och utan aningar eller kval som förebud lade döden sakta sin slöja af natt kring hans medvetande. Han tyckte sig se ett skönt, svartlockigt kvinnohufvud, han talade med de honom omgifvande — Eckermann, sonhustrun Ottilie — om Schillers bref. Middagens dager föll genom de små rutorna, när det mäktiga hufvudet — så som det hvitnade, kärniga axet böjes af sin egen tyngd — föll mot länstolens kudde. Och så slötos, under det hållningen behöll sin ädla värdighet, de ögon af döden, som mer fulla af kärlekens förstående än någon annan människas blickat på lifvet.

4.

Was is doch ein Lebendiges für ein köstlisches,
herrliches Ding!
Wie abgemessen für seinen Zustand, wie wahr,
wie seiend!

Goethe (om några *frutti di mare*.)

När jag slutligen kom ur Goethehaus ut på den lilla platsen framför detsamma med de små, grå och bruna, gamla men ointressanta husen och obetydliga bodarna, greps jag plötsligt af harm öfver platsens litenhet, husens gråhet, bodarnas banalitet, människornas tarflighet. Hvarför? Hade icke människorna i Weimar rätt att vara nöjda med sina fula hus och att i dem köpa ljus och tvål, fast Goethe lefvat där? Naturligtvis. Men de borde icke begagna sådana lumpna rättigheter. De borde... Med ens blef det mig klart, att den orimliga harmen var reaktionen efter en brusten och löjlig illusion, den att en genius omdanar den yttre världen efter sina inre skönhetslagar, att materien för honom blir plastisk, att således den plats, där en Goethe gått fram och åter i femtio år, under hans blickar bort antaga helleniska skönhetslinier...

Tiden kunde medgifvit ett besök i Fürstengruft, som innesluter de båda kistor, hvilka endast bära namnen: ***Goethe, Schiller.*** Men intrycket af den lefvande Goethe var för starkt att tåla störas. Och halft omedvetet fann jag mig åter på väg till Gartenhaus, där man djupt förnimmer, hvad Snoilsky uttryckt i sin fina

dikt om detsamma: Vi äro skuggor, Den, som lefver här, det är han.

Alla de mottagna intrycken samtonade för mig i strofen:*

Drum thu' wie ich und schaue, froh verständig,
Dem Augenblick in's Auge! Kein Verschieben!
Begegn' ihm schnell, wohlwollend wie lebendig,
Im Handeln sei's zur Freude, sei's dem Lieben;
Nur wo du bist, sei alles, immer kindlich,
So bist du alles, bist unüberwindlich.

När den unge Goethe som den yppersta af gudarnas gåfvor prisar sin förmåga att njuta hvarje dag i millioner moment och sålunda omdana den till en liten evighet; när den åldrade Goethe som utvecklingens högsta kraft nämner *das ewig weibliche* — då har han med dessa uttalanden, liksom i nyss anförda strof, gifvit uttryck för den antika lifskänslan, dess förmåga af hänsjunkande i ögonblicket, af att vara omedelbar natur — detta, som den moderna människan förlorat. Om henne gäller i högsta grad Pascals ord, att människorna äro upptagna antingen af det förflutna eller det kommande, men sakna allt sinne för det närvarande, hvilket de endast behandla som medel för ett nästa och sålunda aldrig lefva, blott bereda sig att göra det, alltid hoppas på lyckan och aldrig njuta den. Det är i detta afseende Goethe är en hellen, en för-Sokratisk hellen med dennes sinnliga, naiva enkelhet och ro i njutningen af

* Ur den 1823 till Ulrike Lewetzow skrifna elegien.

naturen och tillvaron. Det är i denna djupa mening — icke i en estetiskt formell — som Goethe är förvissad att »det klassiska är hälsan» och som hans egna verk åt oss gifva samma hälsa. »Den siste homeriden», Goethe, har framför allt rätt att nämna sig så, emedan han själf har denna antikens obegränsade förmåga af hel, stor hängifvenhet åt det närvarande, genom hvilken ensam lifvet meddelar sin fullhet och sin styrka. Goethe är den oöfvervinnelige, därför att han lärt sig hämta sina tillgångar ur den naturgrund, till hvilken man alltid ytterst är hänvisad, sin egen personlighets naturgrund och ur dennas förmåga att i sig upptaga och förarbeta lifsförnimmelserna. Det är detta som gör att han — på samma gång han alltid bevarar sin vibrerande mottaglighet — förstår att man dock slutligen måste »medvetet förbli stående på en viss punkt för att därifrån i ro växa».

Naturgrund och lifsåskådning, lifserfarenhet och lifsverk äro hos Goethe ett enda stycke, såsom hos ingen annan stor ande. Hela hans tillvaro är därför en uppenbarelse om innebörden af den monism, den helhetsförnimmelse, som en gång torde komma att omfattas som mänsklighetens världsförklaring.

All Goethes verksamhet — ämbetsmannens, naturforskarens, diktarens — medverkar att hos honom dana den helhetssyn öfver tillvaron, den syntetiska uppfattning, för hvilken alla företeelser »blifva toner i en enda stor harmoni». Han blir — som jag ofvan framhållit — allt

mer allsidigt viss om utvecklingsidéen och ser huru ur denna såväl friheten som sedligheten, som sanningen, som skönheten följa med naturnödvändighet. Genomträngd af denna naturnödvändighets majestät, är Goethe likgiltig för hvarje religiös trosform, men brinnande af from ifver att allt mer lära sig i tillvaron *se* Gud. Det är denna »naturalism», som är Goethes öppet bekända, kätterska religion; den strålar ur alla hans verk och alla hans handlingar, den för honom till ett allt djupare förstående af naturens stora förlopp och af människolifvets stora, enkla grundformer, båda ett uttryck af samma eviga lagar.

Men Goethe ser, att dessa lagar innebära en allt högre utveckling, och ända in i det sista — i det härliga bref Goethe skref till W. von Humboldt veckan före sin död — är det denna utveckling, som sysselsätter hans tankar. Han framhåller att människan ej blott får lärdomar af sina organ, utan sedan ger sina organ lärdomar. Och ju förr människan inser att det gifves ett handtverk, en konst, som kan förhjälpa henne till *eine geregelte Steigerung* af hennes naturliga anlag, ju lyckligare är hon. Han talar i samma bref om personlighetens ofvannämnda, spontana kraftutstrålning, hvilken af kulturen kan riktas men aldrig skapas. »Allt, som personligheten utifrån upptager och förarbetar, gör aldrig intrång på den äkta geniala personligheten, skrifver han; denna bibehåller alltid sin grundbestämning, sin karakter, ehuru den i sig upptar, förarbetar allt.» Goethes karakter

uppenbarar just sin geniala egendomlighet i denna hans förmåga att förblifva omedelbar natur, under en allt högre kultur af denna sin natur. Under hela hans lif är för Goethe hans världsrykte ett det lättaste fjun i luften, som han blåser undan för att icke skymmas i sitt värf: att, som konstnären mejslar sin stod, ur sitt väsens grundämne utmejsla en harmonisk personlighet. Lefvandet är för Goethe en hög konstform, liksom konsten den högsta lifsformen. För honom är hvarje äfven den ringaste individs harmoniska utveckling, dess lösande af uppgiften att bli en hel människa, ändamålet med dess individuella tillvaro. Hos Goethe fanns ej den ytliga föreställningen att människan kan umbära religion, därför att hon kan umbära alla uppenbarade religioner. För honom själf var iakttagelsen af världsförloppet, förnimmelsen af tillvarons enhet och lagbundenhet, vördnaden för naturens mångfald och skönhet, djupt religiösa känslor, lika fulla af mystik som af insikt; känslor, hvilka värmde hans hjärta och vingade hans inbillning lika mycket som de lyste hans förnuft; en religiös kult, hvars vemodiga och vördnadsfulla — men tillika modiga och hoppfulla — underkastelse han sammanfattat i det sublima ord, som innefattar århundradets djupaste religiositet: Den tänkande människans skönaste lycka är att hafva utforskat det, som kan utforskas och lugnt vörda det, som icke kan utforskas...

Men hos Goethe fanns lika litet i ålderdomen som i ungdomen den än ytligare föreställningen att diametrala

motsatser — sådana som tron på den uppenbarade kristendomen och på den individualistiska evolutionen — kunna sammanjämkas, eller att en stoisk och en epikureisk lefnadsvishet kunna förenas. Det är just i sin mogna ålder han ger individualismens lösen:

Was vom Christenthum gilt, gilt von den Stoikern — freien Menschen geziemet es nicht, Christ oder Stoiker sein!

Och det är mot behofvet af en uppenbarad religion han riktat det lika stolta ordet:

Den, som har vetenskap och konst, han har religion;
den, som ej har dem — han hafve religion!

Goethe är den egentligen stiftaren af den individualistiskt-evolutionära religionen, emedan han bragt de rikaste naturliga gåfvor till den fullaste självutveckling och emedan han tillika, djupare än kanske någon före honom, känt att människan i sin egen natur och i sin egen kraft äger möjligheterna till en sådan utveckling. Ej utifrån, som sjuttonhundratalet trodde, nej inifrån försiggick enligt honom denna personlighetens utveckling till den högsta frihet inom de — af vår egen natur och af tingens natur — utstakade gränserna. Alla Goethes verk äro, enligt hans egna ord, själfbekännelser. Men två äro det mer än de öfriga, *Wilhelm Meister* och *Faust*, hvilka båda uttala att lifvets konst — eller »den sköna verklighetens idealitet» — består i den själfbehärskade friheten, den, som ger individen rätten att skapa sin egen sedelag när han kan sätta sin egen gräns. Denna

tanke, hvilken innerst varit århundradets förnyande tanke, är dock ännu så föga förstådd att den, uttalad utan diktens omklädnad, väcker helig fasa hos dem, hvilka ej ana det oerhörda allvaret i densamma, det allvar Goethe för alla tider uttryckt med orden:

Nur Der verdient sich Freiheit wie das Leben,
Der täglich sie erobern muss...

eller i dessa:

Plikt — det betyder kärleken till det, man befallt sig själf.

Men medan Goethe genom dessa — och medelbart genom alla — sina verk gör sin egen naturs innersta drift — självkulturen — till en drifkraft inom hela vårt århundrade, ställer han äfven med dessa dikter individens självutveckling i släktets tjänst. Att också göra mänskligheten friare och lyckligare — detta blir för Wilhelm Meister som för Faust den slutgiltiga lefnadsvisheten. En stor, mild humanitet, oförvillad af små, själfviska motiv, kännetecknar ej blott Goethes egen person, utan dessa hans båda främsta verk om frigörelsen genom självkulturen.

I dem lefver samma känsla som i *Prometheus*, den att människans adel är att vara *edel und hülfreich* och Prometheus' ord till världshärskaren:

Ich dich ehren? Wofür?
Hast du die Schmerzen gelindert
Je der Beladenen?
Hast du die Thränen gestillet
Je der Geängsteten?

— dessa ord äro sprungna ur Goethes innersta väsen. Men man börjar nu förstå att Goethe själf medvetet valde att blifva *hülfreich* för människornas barn genom att vara — just hvad han af naturen var!

I och genom Goethe framträdde individualismens idé i modern mening.

Så länge man sammanbinder personlighetsbegreppet med ett gifvet ideal — vare sig kristendomens eller något annat — då tvingas personligheten in under en annan lag och en annan form än sin egen. Men ej när alla träd i skogen växa efter cederns förebild, nej, när alla fritt växa så kraftigt som möjligt, hvart efter sin egenart — detta är individuell och organisk utveckling! Och då först danas verkliga och varaktiga värden, ty, för att åter låta Goethe själf tala,

...keine Zeit und keine Macht zerstückelt
Geprägte Form, die lebend sich entwickelt.

Det var denna nya självkänslas salighet, som strömmade öfver den unge Goethes läppar och aldrig förstummas ens på gubbens. Hör hur tjuguåringen låter sin *Satyros* hålla sitt strafftal till människorna:

Habt Eures Ursprungs vergessen,
Euch zu Sklaven versessen,
Euch in Häuser gemauert,
Euch in Sitten vertrauert,
Kennt die goldenen Zeiten
Nur als Märchen von weiten,
Da eure Väter neugeboren
Vom Boden aufsprangen

In Wonnetaumel verloren
Willkommelied sangen
An mitgeborner Gattin Brust
Der rings aufkeimenden Natur
— — — — — — — — — —
Und ihr — wo ist sie hin, die Lust
An sich selbst?......
Selig, wer fühlen kann,
Was sei: Gott sein! Mann!
Seinem Busen vertraut,
Entäussert bis auf die Haut
Sich allen fremden Schmucks,
Und nun, ledig des Drucks
Gehäufter Kleinigkeiten, frei
Wie Wolken, fühlt, was Leben sei!

Som för ynglingen då, var senare för åldringen »den ursprungliga naturen både uppenbarelsen och nåden»; det var »genom att åt alla sidor fördjupa sig i det ändliga han kände sig nalkas det oändliga», det var »genom att se det hela i det minsta han med fröjd förnam det hela»! Men samma Goethe, hvilken åldrad om sig kunde säga att hans personlighet varit *nie geschlossen, oft gerundet* — han hade redan nu den öppna blick åt alla sidor, hvilken kom honom att — samtidigt som han för egen del fann två af de tre stora begrepp, hvilka äro vårt århundrades största förvärf, individualismens och evolutionens — finna äfven det tredje, dem utfyllande: solidaritetens. Det är medkänslan, som eldar hans Prometheus' heta trots mot världshärskaren; det är medkänslan, som klargör hans blick för det ansvarsfulla i våra handlingars — som alla andra verkande

krafters — i det oändliga fortgående inflytande. Han kände redan tidigt hvad han senare utsade, att

Von der Gewalt, die alle Wesen bindet
Befreit der Mensch sich, der sich überwindet,

att den, som genom all-känslan, samkänslan uppgår i det hela, han kan — jämte berusningen af sina egna krafters fullhet — äfven erfara att

Statt heissem Wünschen, wildem Wollen
Statt läst'gem Fordern, strengem Sollen
Sich aufzugeben, ist Genuss!

Jag har redan framhållit att för den unge Goethe som för den gamle var individualismens begrepp ett med den självkultur, hvilken fritt brukar allt för sitt syfte: i dag hämtar en drufva från det kristna vinträdet, i morgon en från de dionysiska rankorna, men aldrig binder sin frihet vid någon annan bekännelse än sin egen, vid någon annan uppenbarelse än hela tillvarons!

Endast en sådan natur kunde varit i stånd att återgifva mänskligheten förtroendet till sig själf. Endast en sådan kunde med fullaste öfvertygelse lära människan att dana sig till en skönhetsuppenbarelse. Ty Goethe kunde i sin egen rikedoms fullhet glömma hela motsträfvigheten hos det människomateriel, hvilket han hos sig själf funnit så bildbart. Han insåg visserligen att förmågan i detta, som i andra fall, är oss medfödd, men den som själf har en oerhörd förmåga tilltror lätt andra någon del af densamma. Och det är genom denna

sköna öfvertro alla nydanare verkligen lyckats höja mänskligheten några linier!

Det faktum att den åldrade Goethe var fylld af den renaste människokärlek, den mest äkta fromhet, har eggat kompromiss-kristendomens zeloter att söka tillgodogöra sig honom som en slutlig bekännare af kristendomen!

Sanningen är att han, från att under en tid hafva varit orättvis mot kristendomen, senare åter blef rättvis. Han erkände då dess betydelse med ord så starka, som till exempel dessa: att hur mycket kulturen än går framåt, huru än naturvetenskaperna komma att vinna i djup och utbredning och den mänskliga anden därigenom att vidgas, så skall den dock icke nå utöfver den höghet och sedliga kultur hvarmed kristendomen i evangelierna framlyser — ett yttrande, dem endast den intellektuella oredligheten kan göra till annat än hvad de äro: en full uppskattning af det, i sitt slag största, inom mänskligheten! Påståendet att Goethes ställning till kristendomen skulle ändrats, vederlägges bäst genom hans *Dichtung und Wahrheit,* där han skildrar såväl huru han vände sig från kristendomen som huru han hängaf sig åt panteismen — och, strålande ärlig som han var, skulle han nog inte underlåtit att meddela ifall han nu på ålderdomen förändrat denna ungdomliga ståndpunkt! Lika ohållbart är det stödet för Goethes påstådda kristlighet att han — särskildt i *Faust* — brukat de kristliga symbolerna. Han brukar dem lika väl som

de antikt religiösa, men det första bevisar lika litet att han trodde på frälsningen genom Kristus som det andra att han tillbad Olympens gudavärld! Han använder äfven hela sitt lif ordet Gud. Men genom tusen citat kan det bevisas att han därunder aldrig tänkte sig det kristna gudsbegreppet. Trots detta fortfar man att lösrycka Goethes ord ur deras sammanhang för att bevisa att denne samme Goethe — hvilken kanske mer djupgående än någon annan undergräft tron på kristendomen som en enastående gudomlig uppenbarelse och det enda frälsningsmedlet för en andligt förmörkad och fallen mänsklighet — dock i själfva verket var en på dessa läror troende!

Sannerligen — man kan bemöta detta endast med ett vapen ur Goethes eget pilkoger *Buch des Unmuths*:

Was? Ihr missbilligt den kräftigen Sturm
Des Uebermuths, verlogne Pfaffen!
Hätt' Allah mich bestimmt zum Wurm,
So hätt' er mich als Wurm geschaffen.

Nej! Goethe omfattade hela sitt lif med sin djupt religiösa känsla Spinozas panteism, för hvilken i tillvaron inga andra uppenbarelser gifvits om Gud »än tillvaron, som *är* Gud». För denna panteism är allnaturen religionens föremål; lifvet i alla sina yttringar blir heligt: solen liksom Kristus, Eros liksom jorden, vetandet liksom verkandet, födan liksom sömnen, vinet liksom vattnet. Andakt är att med hela sin varelse innerligt

införlifvas med allnaturen och på samma gång utbilda sin varelse till ett allt rikare moment af allnaturen. Kulturen blir således den verkliga gudstjänsten, och i arbetet för denna kultur blir allt, som mänskligheten redan vunnit eller kommer att vinna af utveckling, ett medel: kristendomens kärleksbud liksom hellenismens skönhetsbud, vetenskapens sanningseröfringar liksom samhällets lagar. Allt är endast medel för det enda, stora målet, personlighetens utveckling; hvarken andras gagn och lycka eller individens eget gagn och lycka i en annan tillvaro, utan harmonien, lyckan redan i denna tillvaro, äro målet.

Men med Spinoza känner Goethe, att individens utveckling måste som gräns äga andra personligheters och att denna gräns tillika är en hjälp vid utvecklingen. Goethe ser som sagdt utvecklingen fortsatt i oändlighet och känner sin egen andes evighet, men stannar ordlös inför dödens och evighetens och lifvets mysterier. Han känner lifsmysteriet så djupt, att för honom kärnan i all religion är att lära människan med lugn fördraga det oundvikliga, bland hvilket Goethe fann vara ett aldrig skingradt mörker öfver vårt hvadan och hvarthän. Att resignera innebar för honom, lifsdyrkaren, den största af människans segrar. Men icke med den resignation, hvilken tror sig själf vara ett godt, ett mål; den, hvilken är självuppgifvelse och självutplånelse. Han ville ersätta »alla partiella resignationer med en resignation en gång för alla: med vissheten om det eviga, nödvändiga, lag-

bundna i tillvaron.» Detta är den sunda, stolta resignation, som icke frivilligt afstått från något af detta lifvets fullhet, men som med lugn bär dess njugghet; som ej söker det omöjliga, men intet uppger af det möjliga, som böjer sig för nödvändigheten att icke äga, men sträcker handen mot hvarje ögonblicks gåfva. Det är denna resignation, hvilken hos Goethe så underbart förenas med oafbruten hängifvenhet åt det högsta af alla bud, det, som i sig innebär alla uppenbarelser:

Gedenk zu leben!

Att mer än någon annan dödlig hafva lefvat — detta är Goethes största rätt till odödlighet. Genom intensiteten af sitt eget lif i hvarje moment — antingen detta innebar njutningen af en frukt eller danandet af en Faust — genom den oafbrutna kraftutvecklingen af sitt eget väsen under innerlig växelverkan med naturen och människorna, genom den oaflåtliga självhäfdelsen och det oaflåtliga sympatiska samlifvet med och verkandet för andra, är Goethe vorden mästaren i lifvets sköna konst, hvars skapelse är den harmoniska människan, den konst, där skaparen och stoffet sammanfaller och enhvar — genom sträfvan till allt högre väsentligheter — blir sin egen förlösare ur det tillfälliga. Under sitt oafbrutna bildningsarbete bevarar Goethe som sagdt sin omedelbarhet. Djupt medveten om att han, som vi alla, inom ej öfver sig hämtar sina krafter, ger han — utan att därför bli tygellös — full frihet åt sin natur, som tyckes utan reflexion växa fram i härlighet enligt sin inre lag.

Denna spontanitet, som enligt honom kännetecknar *das ewig weibliche*, äger han, som alla stora andar, i högsta potens. Goethe är på en gång den världsvise, hvilken dyker ned i tillvarons djup, och barnet, som med ständigt ny undran blickar ned i detsamma. Han ber Gud bevara sig från att lära känna de okända djupen i sin varelse! Han vet att det är ur dem han har fått makten att »som en sömngångare bestiga de förfärligaste höjder»; ur dem makten att skapa och att glädjas. Han vet, att i hans diktning *alles ist wie geschenkt*, och känner, att all hans sträfvan att dana det fullkomliga sköna *glückt nur im unbewussten Momente*; att det innerst är instinkten, som leder honom säkert. Denna instinkt kommer honom att uppdaga såväl det, hvaraf han kan näras genom att älska det — »ty man lär blott af det man älskar» —, som det, hvaraf han icke har att vänta någon näring. Den strålande sinnesfröjd och sundhet, med hvilka Goethe — i hvars hela varelse ej finnes en skymt af själfspegling, en reflexionssjuk punkt eller en pervers känsla — fördjupar sig i verksamhet och hvila, natur och kärlek, äro i hvarenda minut äkta. Han framreflekterar inga stämningar, framtvingar inga känslor eller upplefvelser, allra minst sin egen lycka eller utveckling. Han endast lefver med hvar puls och vördar sin egen, omedvetna växt. I samma stund han erfarit att ett arbete, ett lifsförhållande icke längre är produktivt, löser han sig från dem, enkelt, som en mognad frukt faller

från grenen. Han urskuldar sig lika litet genom att göra om det förflutna som det närvarande: han erkänner tacksamt hvad som varit och är utan ånger, när det upphör att vara till för honom. Det är framför allt denna egendomlighet, man kallat Goethes — men med mera rätt borde kalla nästan alla stora geniers — egoism och köld. Goethe går dock med ovanlig frimodighet fram till ett nytt, utan att genom grubbel på ett förflutet eller ett framdeles, störa detta närvarande nya. Och härigenom bevarar han sig alltid ung, alltid *Goethe*.

Den diktare, hvilken — som natur- och kvinnoskildrare — är Goethes störste arftagare, Turgenjef, har yttrat, att människorna kunna hänföras antingen till Hamlet- eller Don Quixote-typen. Men han har därigenom endast betecknat människolynnets öster och väster. På den psykologiska kompassen finnes äfven norr och söder, Sancho Panza och — *Goethe*.

Denne kan kännetecknas så, att det i honom icke kan spåras en skymt af de andra tre väsensarterna, emedan de alla hos honom ingått en hvarandra harmoniskt fullständigande förening och bildat den enastående typen: *Goethe*. Och när Goethe ger världen ännu en af dessa eviga typer dem blott de största diktare skapa, Faust-typen, då är denna visserligen ett inbegrepp af hans lifssyn, men visst ej af hans personlighet, hvilken är lika mycket större än Faust som Shakespeare är större än Hamlet!

Goethe ägde den förmåga af självbevarelse, hvilken

stegras, ju högre en person är organiserad. Han är viss, att hade meningen varit, att han »skulle vara annorlunda, hade han skapats annorlunda»; att han, som en hvar, bör följa sitt väsens lag för att bli *vollendet in sich*. Så blir man herre i det rike, hans Prometheus utstakar, när han säger, att vårt välde sträcker sig så långt, som den krets vår verksamhet kan fylla. Att aldrig ha sträckt sitt välde längre än sin verksamhet och sin känsla; att aldrig i känslor eller verk ha gifvit annat än sin verklighet, sitt lif — det är detta, som gör hvarje tanke hos Goethe lifsskapande, hvarhelst det rundade, glänsande, kärnrika kornet faller i beredd jordmån; detta, som gör att man på honom kan bruka hans egna ord: *mit ihm zu irren ist dir Gewinn!*

Det tomma, det ändamålslösa är föremål för hans djupaste hat. Hans Mefistofeles är den ständigt förnekande anden — det vill säga negativiteten — medan Goethe djupt vördar det i antik mening dämoniska, det positiva, lifs- och skaparkraften, vare sig den yttrar sig som mystiska, mäktiga drifter och känslor, segerglada handlingar eller strålande skönhetsskapelser. Människan synes Goethe alltid gudomlig, men mest i den mån hon danar. För hans panteistiska lifsåskådning är ej blott allt tal om en fallen värld en hädelse och all verklighet helig: den har äfven i sig möjligheten att nå allt högre former. Den högsta af dessa är för Goethe konsten; således det högsta gudomliga tillika, ett gudomligt, som följer sina egna lagar och för hvilket etiken ingen

rätt har att stifta lagar. Lika litet erkände Goethe, att den sedliga känslans tillfredsställelse utgjorde det väsentliga momentet i skönhetsnjutningen. Men denna var för honom i och för sig det djupast förädlande af alla lifsintryck. Därför: ju fullare skönhetsförnimmelse, dess mer sedlighet — detta var Goethes liksom Schillers konstlära.

Goethes konst företer samma jämvikt mellan naturalism och idealism som hans personlighet: naturen är för honom konstens lika väl som etikens grundval; konst som etik söka båda nå ett ideal, hvilket icke är människan ofvanifrån uppenbaradt, men innebor i mänskligheten, utvecklas ur mänskligheten. Goethes realism för honom in i alla djup, hans idealism upp till alla höjder i tillvaron. Men ingen tom mystik lägger någonsin sina dunster kring det tankens ljus, som lyser honom både i djupen och på höjderna. Han är en fullblodsnaturalist, som anser, att för konsten »naturen är det enda heliga, enda märkliga, enda sköna, enda sanna föremålet», och att äfven vid fantasiens skapelser konstnärerna endast kunna verka genom reala medel, endast genom sådana öfvertyga om sina skapelsers verklighet. Han är den mest idealistiske af idealister, för hvilken tillvarons innersta lag är harmoniens, som i sig innesluter alla andra lagar och är deras fullbordan.

I mänskligheten har väl sällan aktivt verklighetssinne, saklighet, i den grad enats med en sådan fantasiens skaparkraft, eller så mycket djupsinne med så spontan

omedelbarhet, eller så klar forskarblick med så het skönhetslidelse som hos Goethe. Och heller aldrig en så fast och formskön lifsdaning med en så vid lifsåskådning, en åskådning, för hvilken religioner och sedelagar, liksom alla andra böljor i lifvets svallande haf, icke ägde fasta, en gång för alla kristalliserade former, utan voro stadda i ett ständigt vardande...

Medan sådana intryck från Goethes värld strömmade genom mitt inre, hade jag hunnit fram till Gartenhaus. Samtidigt kom en liten flicka dit med sin mor, hvilken riktade barnets uppmärksamhet på minnesmärket. Därvid rann mig i sinnet Goethes förutsägelse: att han aldrig skulle varda populär, att han endast skulle komma att finnas till för *einzelne Menschen*, hvilka i lifvet sökte detsamma som han själf.

Detta har blott endels besannats. Med hvarje generation har Goethe, trots alla hinder, allt djupare genomträngt tidsmedvetandet och, från att först endast hafva gripit de högsta andarna, börja nu hans tankar — ehuru ofta blott medelbart — påverka många.

När det vackra blonda barnet, hvars klara ögon jag såg dröja vid Gartenhaus, vuxit upp till kvinna, skall hon af sin samtid bättre lära sig förstå Goethe än hennes mor förstått honom, och hennes barn åter skola förstå honom bättre än hon själf — och så allt vidare. Hvarje tid skall finna att han har något nytt att säga just till den. Redan vi, nu tänkande och lefvande — i hvad riktning vi än följa kulturens vägar i vårt år-

hundrade, från öster till väster eller från väster till öster — på båda hållen nå vi fram till »den stilla ocean, som heter Goethe», för att bruka Georg Brandes' rika uttryck. Redan nu är typen Goethe, idéen Goethe en oupphörligt verkande skaparkraft, ur hvilken uppstå nya idévärldar, nya typer. Så skall det förblifva, släkte efter släkte, och spåret af hans jordlifs dagar

Nicht in Aeonen untergehn.

I Tyskland, Goethes eget land, har han under de senaste åren blifvit förbisedd af den nationela, kristliga och mystiska riktningen, hvilken nu, liksom i århundradets början, tar afstånd från Goethe.

Det är mycket betecknande för den nutida stämningen i Tyskland att ett riksdagsförslag — i mars detta år — om ett nationalminnesmärke öfver Goethe föll efter en debatt — i hvilken hans okristlighet och osedlighet vidlyftigt omordades! De nyss hållna minnesfesterna böra således icke betraktas som bevis på hela det tyska folkets Goethe-tillägnelse! Där finnes ännu ett flertal filistrar och om dem gäller vid detta och liknande tillfällen Goethes ironiska ord:

Sie lassen mich alle grüssen
Und hassen mich bis in den Tod!

Men äfven bland det i Tyskland stora, kultiverade mindretalet har man under 1890-talet i viss mån förbisett Goethe. Bland dem, som till exempel hänrycktes öfver boken om *Rembrandt als Erzieher*, var det

mången, hvilken under beundran af den paradoxernas kometsvans, som där uppdrog sin lysande och tillfälliga bana kring horisonten, ej märkte att nästan allt hvad där fanns af kärna, det äger man — i fastare och med mera stadig glans strålande, himlakroppar — på Goethes firmament.

Och mången har, under lyssnandet till Zarathustras tal, trott sig finna att harmoniens ideal ej kan förenas med öfvermänniskans.

Detta beror på ett djupt missförstånd af det väsentliga i Nietzsches förkunnelse. Få hafva förstått Goethe djupare än han och det framtida människoideal, båda drömde sig, har många drag gemensamt. Men under ett långt lif hann Goethe fullt utforma och klart uttrycka sin lifsåskådning, medan Nietzsches lifsverk afbröts före mognadens fullhet och middagstimmens klarhet. Han har måst lämna alla motsägelserna i sin lifsåskådning att långsamt uppklaras af dess verkligt förstående bekännare. Tillsvidare har man hos många af dessa bekännare endast sett en ideernas druckenhet.

Men när Dionysoståget — med sina vilda mænaders dans, sina vällustigt ljudande pansflöjter och mordiskt svängda tyrsosstafvar, sina panterspräng och sina drufvors rus — dragit förbi, liksom det tåg af medeltidspilgrimer — hvilka sjunga sitt *Ave stella maris* för att vagga sig själfva i villan, att deras väg bär till heliga orter, medan de flesta stanna vid fru Venus' berg — då skall man inse att Goethes sol icke bleknat för Nietzsches morgonrodnad eller för kristendomens aftonskimmer.

Då skall i plastisk ro stå kvar ljusets strålande gud, med bågen och med lyran, idéens och harmoniens, kulturens och humanitetens gud, Foibos Apollon, han, som i sin fullaste jordiska inkarnation kallades Goethe och som, i leende maktfullkomlighet, till det lilla Weimar flyttade Parnassos.

Innehåll.

Två människor.

Elisabeth Barrett 1
Robert Browning 31
Robert Browning och Elisabeth Barrrett 43
Robert och Elisabeth Barrett Browning 92
Robert Browning 155

Från Goethes värld.

Goethehaus i Frankfurt 177
Gartenhaus-tiden 226
Goethe i Italien 268
Goethehaus i Weimar 281

13. Aug. 29			
16. Jun. 30	DBe		
18. Jul. 30	~~990110~~		
29. Okt. 1931			
23. Nov. 1931	2000 0110		
14. Dec.			
28. Dec. 1931			
12. Feb. 1932			
27. Feb. 1932			
25. Okt. 193[illegible]			
28. SEP. 1936			
– 6. NOV. 1936			
4. MAJ 1937			
28. JAN. 1941			
30 SEPT.			
3 dec			
83 11. 30.			
84. 03. 28.			
94 [illegible] [illegible]			

NUMMER
MAGASINET
nr 5414

Mag.
G 77-79 Ea.
Key, Ellen
Människor

Nummer	Datum	Nummer	Datum
1148	30 SEPT.		
3301	3/1 91		
– " –	21 DEC		

Mag.
G
Key

054 62 51 3001 D4 0801 00 02 01
G KEY Människor 1/99

ELLEN KEY

Människor

BTJ System AB
800 18 46 8075 63
5414